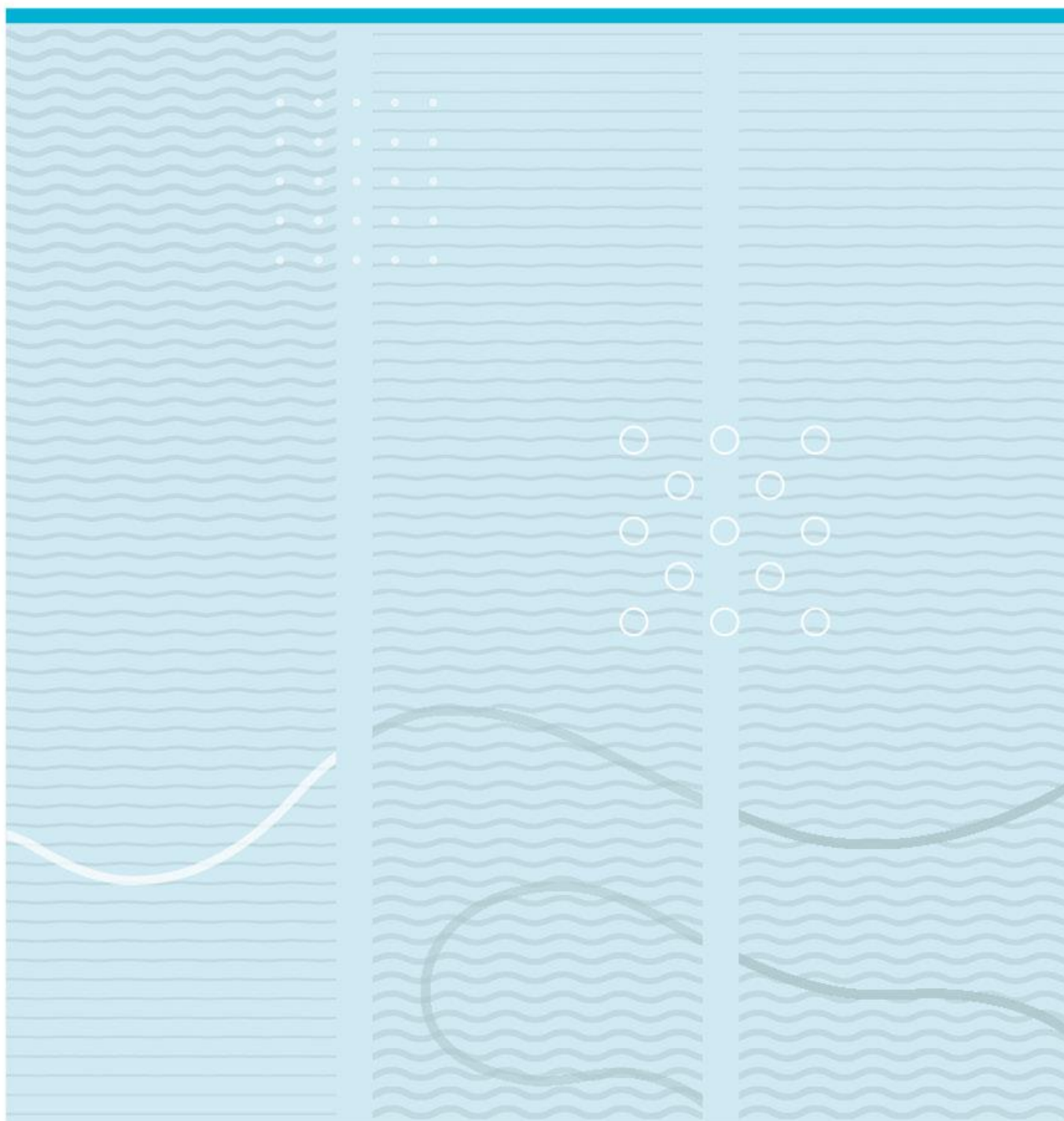

Terje Hellberg

«HOMSER FRYKTER HITLER-METODER». En undersøkelse av VGs pressedeckning av AIDS-epidemien på 1980-tallet.

En undersøkelse av VGs pressedeckning av AIDS-epidemien, og hvorvidt pressedeckningen kan ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile.

Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for handelshøyskolen
Institutt for økonomi, historie og samfunnsvitenskap
Postboks 235
3603 Kongsberg

<http://www.usn.no>

© 2022 Terje Hellberg

Denne avhandlingen representerer 60 studiepoeng

Sammendrag

Denne masteroppgaven presenterer en undersøkelse av pressedekningen av AIDS-epidemien i VG på 1980-tallet. Kildematerialet utgjør over 600 avisartikler som nevner ordet «AIDS» fra 1982 til 1989. Videre bygger oppgaven på en hypotese, som i det hele har blitt artikulert av langtidsoverlevende HIV-positive, at VGs pressedekning bidro til forsterket stigmatisering av homofile. Denne oppgaven tar derfor sikte på å drøfte denne hypotesen. I det hele kommer jeg til å både gjøre for aidshistorien, den norske utviklingshistorien for homofile og en dyptgående diskusjon rundt begrepet stigmatisering.

Norge fikk sitt første tilfelle av AIDS i januar 1983. Da hadde epidemien allerede fått rotfeste i USA. De første AIDS-tilfellene førte til mye frykt i befolkningen. I begynnelsen ble sykdommen karakterisert til å være en sykdom som i all hovedsak rammet homofile menn, og på denne måten ble homofile mer og mer stigmatisert. Vi kan i den tidlige fasen av epidemien se flere eksempler på at både presse og befolkning fikk inntrykk av AIDS som en homosykdom. I denne oppgaven vil jeg se på hvordan Norges største avis, VG, dekte denne historien. Det er særlig tre elementer denne oppgaven tar utgangspunkt i å forklare; Skjer det noen endringer i hvordan VG fremstiller epidemien? Hvordan omtaler og fremstiller VG AIDS i årene 1982 til 1989? Hva slags type nyord, metaforer og språk bruker VG i sin fremstilling av AIDS-epidemien?

Opgaven har to deler. I den første delen problematiserer jeg begrepet stigmatisering og ser på hvordan stigma og sykdommer henger sammen. Videre vil jeg gi et innblikk i AIDS-historien og homofiles historie fram mot AIDS-epidemien. I den andre delen vil jeg gjennomføre en kvantitativ analyse av overskrifter og innhold i VG-artiklene, før jeg i den siste delen vil drøfte oppgavens hovedproblemstilling: Kan VGs-pressedekning av AIDS-epidemien på 80-tallet ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile?

Forord

Plutselig var 5 års skolegang ved lektorutdanningen i historie ferdig. Tiden har gått utrolig fort, og med meg i bagasjen har jeg en god dose livserfaring, opplevelser, kunnskap og glede. Det er riktignok vemodig at denne oppgaven markerer slutten på en periode, men samtidig er gleden stor ved at den markerer starten på en annen. Det er ikke å legge skjul på at jeg er stolt over denne oppgaven.

Det er mange som fortjener en takk. Aller fremst vil jeg takke min dyktige veileder professor Ole Georg Moseng. Du har gitt meg inspirasjon fra første dag. Takk for alle kommentarer, konstruktive samtaler og støtte. Takk skal også mine historieforelesere – og historielærere gjennom skolegangen ha. En takk går også til Jon Martin Larsen, Anne Karin Kolstad og de tre langtidsoverlevende HIV-positive som alle har bidratt med innspill til prosjektet mitt. Takk til kollega Marianne Kråkenes for at du med glede tok deg tid til å korrekturlese oppgaven. En varm takk går også til kollegiet ved Borre Ungdomsskole, Malvik videregående skole og Ole Vig videregående skole. Dere har gitt meg verdifull arbeidserfaring de siste årene.

Aller sist, men ikke minst, må jeg takke familien min. Mamma og pappa, onkel Jan Egil, storesøster Marita, Stian, Aron og Teodor, og alle andre som har hatt troa på meg. Tusen takk til de gode vennene mine som har spurt, gravd og heiet meg fram. Takk for de sosiale kveldene med monopol, bilturer og pizza. Samtidig må jeg få takke Rosanna. Takk for at du har fulgt meg gjennom hele studietiden. Du er unik, god og ytterst sjelden.

Trondheim 15. mai 2022,

Terje Hellberg

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG	3
FORORD	4
1 INTRODUKSJON	7
1.1 TEMA.....	8
1.1.1 Bakgrunn for valg av tema	8
1.2 FORSKNINGSSPØRSMÅL OG SENTRALE PROBLEMSTILLINGER	9
1.3 METODE.....	9
1.4 HISTORIOGRAFI OG KILDEMATERIALE	10
2 STIGMATISERING	12
2.1 HVA ER STIGMA?.....	12
2.2 HVORDAN KAN STIGMATISERING KOMME TIL UTRYKK?	13
2.3 SYKDOMMER OG STIGMA	16
2.3.1 Tidligere eksempler på sykdom og stigma.....	16
2.3.2 Konklusjon: Hvorfor skaper sykdommer stigma?	18
3 HISTORIEN OM AIDS	19
3.1 HVA ER HIV OG AIDS?.....	19
3.1.1 Smitteveier og risikogrupper	21
3.1.2 Hvor stammer viruset i fra?	23
3.2 «DØDELIG SYKDOM RAMMER HOMOFILE»	24
3.2.1 HIV/AIDS i Norge.....	26
3.3 FRYKT, STIGMATISERING OG REAKSJONER PÅ EPIDEMIEN I NORGE.....	29
3.3.1 Hvilken eksempler på frykt og stigmatisering fantes i Norge?	30
3.3.2 Hva slags tiltak ble satt i gang for å stoppe AIDS-epidemien i Norge?	33
4 HOMOFILE I DET NORSKE SAMFUNNET	41
4.1 HOMOFILE I TID OG ROM	41
4.1.1 Definisjoner og forståelse av homofili	41
4.1.2 Hva betydde §213 for homofile?	42
4.1.3 1970-tallet: Faktiske fremskritt eller falske fremskritt?.....	44
4.2 STIGMA OG FORDOMMER OMKRING HOMOFILE PÅ 1980-TALLET	45
4.3 HIV-POSITIVES LEVEKÅR PÅ 80-TALLET.....	48
5 UNDERSØKELSE: HVORDAN OMTALTE VG HIV OG AIDS? ER DET FORENELIG MED EMPIRI AT VGS PRESSEDEKNING KAN HA BIDRATT TIL FORSTERKET STIGMATISERING AV HOMOFILE?	52
5.1 TEORETISKE INNFALLSVINKLER.....	52

5.1.1	Metode	52
5.1.2	Metaforer, konnotasjoner, kriser og «den gode saken»	55
5.1.3	«The Other», homofile og HIV-positive som marginaliserte grupper	58
5.2	UNDERSØKELSE.....	60
5.2.1	Kildematerialets styrker og svakheter	60
5.2.2	Empiri.....	62
5.2.3	Resultater	81
6	DRØFTING: KAN PRESSEDEKNINGEN HA BIDRATT TIL FORSTERKET STIGMATISERING AV HOMOFILE?	84
6.1	HVILKE ENDRINGER SKJER I VGs PRESSEDEKNING PÅ 80-TALLET?	84
6.1.1	1982-1985: Fryktretorikk og utbredt smittefrykt?.....	84
6.1.2	1986-1987: Starten på mer opplysning?.....	87
6.1.3	1988-1989: En mer balansert pressedekning?.....	89
6.2	HVA SLAGS FAKTORER I VGs PRESSEDEKNING KAN HA BIDRATT TIL FORSTERKET STIGMATISERING?	90
6.2.1	Pressens påvirkningskraft.....	91
6.2.2	Krigsmetaforen, nyord og overskrifter	93
6.2.3	Presseomtalen følger for andre risikogrupper og pårørende	96
7	AVSLUTNING	99
7.1	SENTRALE FUNN	99
7.2	KONKLUSJON.....	100
8	KILDER.....	103
8.1	LITTERATUR.....	103
8.2	AVISARTIKLER SOM ER KONKRET HENVIST TIL I TEKSTEN	109

1 Introduksjon

«Følte du at pressen bidro til forsterket stigmatisering på 1980-tallet?» Dette spørsmålet stilte jeg en gruppe langtidsoverlevende homofile menn i april 2022. Alle fikk påvist HIV-infeksjon på 80-tallet. Svaret var entydig og klart; Ja, pressen bidro uten tvil til å forsterke stigmatisering av homofile og HIV-positive. Frykt, fordommer og holdninger har preget livene til HIV-positive i snart 40 år. Skammen ved å være resultatet av «Guds straffedom for mennesker som har levd et syndig liv»¹ har vært stor. I alle år har homofile HIV-positive levd med stempelet som de som spredte HIV-viruset videre. Risikoatferden, seksualpartnere og utallige forestillinger har vært brent fast i deres liv og rykte. AIDS-epidemien var den nyere tids lepra, hvor befolkningen måtte vernes – om ikke ville en stor del av verdens befolkning dø av det dødelige viruset.

HIV-viruset og tilstanden AIDS representerer en av de mest dødelige epidemiene vi har hatt i moderne tid. Samtidig representerer ikke AIDS kun en sykdom som medfører død, den representerer også en sykdom som skapte enorme sosiale ringvirkninger for en hel samfunnsgruppe. AIDS-epidemien fikk voldsom medieoppmerksomhet, og de aller fleste fikk kjenne på frykten for det mystiske viruset – som i all hovedsak rammet homofile menn. HIV-viruset kom i en periode hvor frigjøring, toleranse og aksept var på fremmarsj hos homoseksuelle. Dette mønstret ble raskt revet bort, da meldingene om en dødelig sykdom som rammet homofile begynte å komme inn. De aller fleste aviser og medier skrev om epidemien ved bruk av fryktretorikk og krisejournalistikk. For de langtidsoverlevende HIV-positive var dette svært belastende.

Denne masteroppgaven tar for seg pressedekninga av AIDS-epidemien mellom 1982 og 1989 i Norges største avis, VG. I arbeidet med oppgaven har jeg lest over 600 artikler fra dette tidsrommet som inneholder ordet «AIDS». Oppgaven har to hovedmålsettinger. Den første er en undersøkelse av VGs pressedekning av AIDS-epidemien, og den andre er om den kan ha bidratt til forsterket stigma av homofile. Det er kun VG som blir behandlet i denne oppgaven. Jeg har i den forbindelse gjennomført en kvantitativ undersøkelse av innhold og overskrifter av disse artiklene, for å undersøke om det har skjedd en endring i hvordan VG omtaler AIDS gjennom disse årene. Mange oppfattet AIDS som den sikreste veien til døden. Mye av dette på grunn av kunnskapsløshet. Folk trodde at man kunne få HIV på bussen, toalettseter og i badstuen. Folk turte ikke en gang å hilse - eller gi en klem til HIV-positive.

¹ Stephansen, 1985

1.1 Tema

HIV (Humant immunsvikt-virus) er en virusinfeksjon som kan forårsake den potensielt dødelige tilstanden AIDS (ervert immunsvikt syndrom). HIV-viruset smitter gjennom kroppsvæske, og ofte ved ubeskyttet sex, blodkontakt og mor-til-barn gjennom fødsel, amming og svangerskap. I norsk historie kan vi finne flere eksempler på stigma knyttet til sykdom. Lepra, tuberkulose og kolera er alle eksempler på dette. HIV-infeksjon er foreløpig siste i rekken. I dag har man mer kunnskap om HIV-viruset og smittemåter enn tidligere, men stigmaet eksisterer fortsatt store deler av verden.

På 1980-tallet var VG Norges største avis. Den hadde størst opplag og nådde ut til flest folk. Den var – og er fortsatt – en løssalgssavis. Da AIDS kom til Norge gikk VG inn for en bred pressedekning av den nyoppdagede sykdommen, noe som vedvarte hele 80-tallet. 1980-tallet var det det siste tiåret i Norge da det utelukkende ble gitt ut papiraviser. Alle aviser er avhengig av lesere. Et kjennetegn for de fleste løssalgssaviser – også 1980-tallets VG – er bruken av store, sensasjonelle overskrifter, som skulle føre til at avisen var uunngåelig å kjøpe. Denne masteroppgaven undersøker nettopp overskrifter og innhold relatert til AIDS-epidemien i 1980-tallets største avis, VG.

Da Norge i 1983 fikk sitt første AIDS-relaterte dødsfall, skjøt interessen for den mystiske sykdommen fart. Dette kan man se konturene av i VGs pressedekning av AIDS-epidemien.

1.1.1 Bakgrunn for valg av tema

Stigmatisering har fulgt HIV-positive siden begynnelsen, og de fremstår som en marginalisert og sårbar gruppe i samfunnet. I likhet med andre grupper som har blitt utsatt for stigmatisering har dette påvirket HIV-positive både fysisk og psykisk. Uten å ha noen personlig relasjon til hverken AIDS, er marginaliserte grupper og pressedekning et interessant tema. Samtidig har forskningen på feltet så vidt startet. Målet med denne oppgaven er derfor å bidra til å belyse VGs pressedekning av den dødeligste epidemien i nyere historie. Selv om mange i 2022 opplever å leve tilnærmet normalt med HIV-infeksjon, så finnes det ingen medisin som eliminerer viruset helt fra kroppen. Det betyr at mange i fremtiden også vil dø med viruset i kroppen.

En samtale med en HIV-positiv tidlig i dette arbeidet gjorde inntrykk. Han fortalte historien om «Erik» som var åpen homofil med fast jobb og stor vennekrets. Som følge av ubeskyttet samleie i utlandet ble «Erik» HIV-smittet. Belastningen, skammen og stigma ble for tung å leve med. Han valgte da å avslutte livet, en skjebne han deler med mange flere. Det satte i gang en tankeprosess. Hva er det

som gjør at enkelte velger døden fremfor å leve med HIV? Hva er det som forårsaker stigmaet? Spørsmålene kan raskt bli mange, noe som vil bli illustrert i denne oppgaven.

1.2 Forskningsspørsmål og sentrale problemstillinger

Hovedspørsmålet i denne oppgaven er: Kan VGs pressedekning av AIDS-epidemien på 1980-tallet ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile? Dette spørsmålet bygger på en hypotese om at VGs-pressedekning kan ha bidratt til forsterket stigmatisering. I samtaler med langtidsoverlevende HIV-positive, som alle var homofile og opplevde å bli smittet på 80-tallet, har denne hypotesen blitt artikulert og styrket. Forskningsspørsmålene til denne oppgaven får derfor to målsetninger. Den første er en undersøkelse av hvordan VG skrev om HIV/AIDS, mens den andre er hvorvidt VGs-pressedekning kan ha bidratt til forsterket stigmatisering.

I arbeidet med disse spørsmålene har det blitt stilt flere andre spørsmål til kildematerialet. Disse har i sin helhet bidratt til konklusjonen av hovedspørsmålet. For å kunne fortolke eventuelle endringer, mønstre og trender i VG har det vært nødvendig å spørre: Skjer det noen endringer i VGs pressedekning av epidemien? Hvordan omtaler og fremstiller VG AIDS på 80-tallet? Skjer det noen endringer i omtalen av sykdommen? Hvilken nyord, metaforer og språkformer bruker VG i sin fremstilling? Kan dette i sin helhet ha bidratt til forsterket stigmatisering?

1.3 Metode

Denne avhandlingen tar utgangspunkt i over 600 avisartikler fra VG i tidsrommet 1982-1989. Disse danner grunnlaget for kildematerialet, som igjen er utgangspunkt for undersøkelsen og drøftingen. I tillegg har jeg intervjuet langtidsoverlevende HIV-positive, alle de intervjuende er homofile menn som fikk påvist HIV på 80-tallet. I tillegg har det vært samtaler med både journalister, tidligere redaktører og andre som kan tilknyttes epidemien. Kunnskapen fra disse samtalene har vært et viktig bidrag til både undersøkelse- og drøfting, funn og konklusjoner.

For å komme frem til svaret har det vært gjennomført en kvantitativ analyse av innhold og overskrifter av alle avisartikler. Her har jeg valgt å fokusere på om det kommer til syne noen sentrale endringer, mønstre eller trender gjennom årene. Et fokusområde har blant annet vært språklig nivå, i form av konnotasjonsspråk, språklige virkemidler i form av ulike typer metaforer, samt det som kan kalles fryktretorikk. Det betyr at det har blitt trukket inn flere språkvitenskapelige emner.

Det har i tillegg vært nødvendig å ramme inn noen av funnene i teorier. Goffmans teorier om stigma, hvor han mener at stigma er knyttet til egenskaper som kan komme i dyp miskreditt til samfunnet. I følge Goffman kan homofili være en slik en egenskap. Teorien om «The Other», som går ut på at homofile kan oppfattes som avvik fra normen blir også behandlet. Den har flere likhetstrekk med Edvard Saids «Orientalisme», som blant annet går ut på av vesten lager konstruksjoner av «orienten». Oppgaven behandler også teorier om dekningsmønster i pandemi-og krisehåndtering. Det går ut på at pressen tar i bruk en stige hvor pressedekningen deles inn i ulike faser, fra søksfase til en kritikkfase, som blant annet innebærer at pressen forsøker å finne «ofre» for å katastrofens «menneskelige ansikt». Avslutningsvis har teorier innen språkvitenskap, som metaforer og hvordan konnotasjoner generes gjennom assosiasjoner blitt behandlet. En type metafor det er lagt vekt på, er «krigsmetaforen», som omgjør sykdom til en krigshandling. På likhet med konnotasjoner, kan en slik metafor føre til mistolkninger. Disse teoriene blir redegjort for i kapittel fem.

1.4 Historiografi og kildemateriale

Denne oppgaven tar sikte på å drøfte hvorvidt VG har bidratt til forsterket stigmatisering av homofile med sin pressedekning av AIDS-epidemien på 1980-tallet. Det foreligger en god del forskningslitteratur som tar utgangspunkt i studier og undersøkelser på AIDS-feltet. Flere forskningsfelt er relevant for denne oppgaven, blant annet stigmatisering, aidshistorie, homoseksuell historie, og forskning på presse- og journalistikk.

Et av de mest sentrale begrepene i undersøkelsen er stigmatisering. I sitt hovedverk *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity* (1963) gir sosiologen Erving Goffman en dybdeforståelse av begrepet stigma, og drøfter både definisjoner- og forståelser av begrepet. Goffmans inndeling i tre kategorier kan utvilsomt bidra til å problematisere stigmabegrepet ytterligere. Det har vært fruktbart å forsøke å plassere HIV-positive inn i Goffmans tredeling, noe som gjør at hans forståelse og fortolkning av begrepet står sentralt i denne undersøkelsen.

I delkapitlet om AIDS-historien framstår Stig Frølands bøker *AIDS-epidemien* (2014) og *AIDS: En utfordring for oss alle* (1986) som særlig viktige. Frøland var- og er – en av Norges fremste eksperter på AIDS-feltet. Flere av hans fortolkninger har vært relevante for drøftingen. Spesielt er hans refleksjoner omkring medisinsk utvikling er vesentlig. Frøland var representant for den såkalte «frivillighetslinjen» i møtet med AIDS med fokus på folkehelse- og opplysning. Frølands motstykke, legen Magne Fagerhol og hans bok *Aids. Har vi skjønt alvorret?* (1987) har også vært viktig for en

nyansert og nøytral drøfting. Samtidig har Olav A. Manums bok *Kjærlighet, kunnskap og kondom* (2010) en sentral plassering i problematiseringen omkring konsekvensene av AIDS, og reaksjonene fra paraply- og interesseorganisasjonene. Manum er sentral i diskusjonen rundt den hiv-politiske kampen, og redegjør bredt for myndighetenes reaksjoner og tiltak.

I kapitel fire blir homofiles historie i Norge behandlet i korte trekk. Sentralt innenfor dette forskningsfeltet er Hanne Marie Johansens bok *Skeive linjer i norsk historie frå norrøn tid til i dag* (2019). Hun redegjør for både tiden før og etter «AIDS-krisa». Dette fremstår som en form for referanseverk, og flere av hennes refleksjoner, spesielt om likestillingskampen, frigjøring, kjønn- og seksualitet har vært viktig. Selv om Johansens bok fremstår som en oppsummering av historien, så legger den opp til videre diskusjon om homofiles samfunnsrolle, levekår, stigma, utfordringer og kamp på 80-tallet. Annick Prieurs studie- og bok *Kjærlighet mellom menn i aidsens tid* (1988) er også sentral. Boka tar utgangspunkt i dybdeintervju- og drøfter kjærlighetens vilkår for homofile menn under AIDS-epidemien. Boka problematiserer homofiles utfordringer i en krisetid. Den gir innsikt i seksualitetens vilkår på 80-tallet, og på denne måten bidrar den til, og utfordrer, homofiles samfunnsrolle.

Hovedkildene for masteroppgaven er materialet som består av over 600 avisartikler fra VG. Disse har blitt lastet ned fra det åpne digitale arkivet til VG og inneholder alle søkeordet «AIDS». Overskrifter og innhold er sentrale i undersøkelsen, men det har også vært nødvendig å trekke inn både teori og supplerende litteratur for å anvende materialet. Yngve Hågvar bidrar i sin bok *Å forstå avisa* (2007) til å problematisere det som kan anses å være «en god historie» for VG. Det gjør at boka får en viktig plassering i drøftingen om salg- og pressedekning henger sammen. På mange måter utgjør den en kritisk røst, og bidra til en del av balansen i oppgaven. Mye av det samme tar Odd Olsen og Espen Mathiesen opp i boka *Media og krisehåndtering* (2019). I undersøkelsen kommer jeg til å henvise til et sentralt mønster som er vanlig i pressedekning. Disse to bøkene, og særlig sistnevnte, bidrar til en kritisk diskusjon om hvordan man kan forstå pressedekning av kriser- og epidemier.

Harald Hornmoens (2011) studie «Pandemisk paranoia» omhandler pressedekningen av svineinfluensapandemien. Jeg låner noen viktige begrep fra han. Spesielt dette med fryktretorikk, samt kategorier som «offerrollen», «direkte sykdomsberørte» og «aktører». Hornmoens studie har derfor bidratt til å strukturere den kvantitative analysens oppbygging. Av annen forskningslitteratur er det særlig Arne B. Grønningsæter m.fl. sine undersøkelser og bøker som har bidratt til å kaste lys over levekår, holdninger, utfordringer og stigma ovenfor homofile og HIV-positive. Boka *Holdninger, levekår og livsløp* og FAFOs levekårs-undersøkelse *Living with HIV in Norway – 2009* gir innblikk i HIV-positives posisjon i dagens samfunn. Begge disse studiene framstår som viktige for å se lange linjer i tid og rom.

2 Stigmatisering

2.1 Hva er stigma?

En av de største utfordringene siden begynnelsen av HIV/AIDS-epidemien har vært stigma. Den norske AIDS-forskeren Stig Frøland har gjentatte ganger pekt på at HIV-relatert stigma har skapt alvorlige problemer for epidemibekjempelsen.² Det samme har UNAIDS gjort, og i de siste årene har det blitt lagt ned en stor jobb i å eliminere HIV-stigma.³ Stigma har siden epidemiens begynnelse fulgt HIV-positive, og har på denne måten påvirket mange. Begrepet "stigmatisering" stammer fra sosialpsykologien, og innebærer en form for negativ evaluering og mangel på respekt ovenfor individer på grunn av personlige egenskaper, enten fysiske eller atferdsmessige.⁴ For HIV-positives sin del har vi hørt historier om individer eller grupper som blir diskriminert, utestengt eller tillagt negative egenskaper - eller karakteristikker.

En av de første studiene om stigma kommer fra sosiologen Erving Goffman. Goffman (1963) skriver at det var grekerne som først beskrev stigma som en merkelapp man brukte på et menneske for å signalisere at det var noe unaturlig eller dårlig med individets moralske status. Merkene kunne være brent eller skåret inn hos personen, og utrykte at vedkommende var en slave, kriminell eller forræder, et menneske man skulle unngå.⁵ Selv om brenning eller skjæring ikke blir brukt i dag, har mye av konseptet bak stigma blitt bevart – herunder at man omtaler stigma som en negativ merkelapp. Gregory Herek forklarer at stigma historisk sett har to komponenter, for det første at den viser til en varig tilstand eller egenskap som at mennesket er «merket» på et vis, mens den andre er at dette merket har blitt negativt stemplet av større grupper og samfunn.⁶ Stigma opptrer derfor som et sosialt fenomen hvor deler av et samfunn tillegger personer eller grupper negative merkelapper for deres egenskaper.

Goffman (1963) definerer stigma i boka *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*:

«A stigma, then, is really a special kind of relationship between attribute and stereotype, although I don't propose to continue to say so, in part because there are important attributes that almost everywhere in our society are discrediting" (Goffman, 1963, s. 14).

² Frøland, 2014, s. 236

³ UNAIDS, 2017

⁴ West & Hardy, 2007, s. 213

⁵ Goffman, 1963, s. 11

⁶ Herek, 2002, s. 595

Goffman mener at stigma oppstår i forholdet mellom en egenskap og en stereotype. En egenskap kan være en personlig egenskap, legning eller funksjonsnedsettelse. En stereotype er en generalisering om en sosial gruppe i den forstand at lignende egenskaper tilskrives praktisk talt alle i denne gruppen.⁷ Goffman beskriver at stigma anvendes til å betegne når en egenskap kommer i dyp miskreditt med resten av samfunnet.⁸ Flere andre har også forsøkt å definere, samt videreutvikle definisjonen av stigma. Herek (2002) skriver at: “we can define stigma as an enduring condition, status or attribute that is negatively clued by a society and whose possession consequently discredits and disadvantages an individual”.⁹ Vi kan tolke det som at Herek beskriver stigma som tilstand, status eller egenskap som er assosiert med noe man oppfatter som negativt. Page (1984) beskriver stigma som et begrep som i dag assosieres med et «forkastelig» menneske, gruppe, aktivitet, jobb eller sted.¹⁰ Link & Phelan (2001) mener at «stigma exists when elements of labeling, stereotyping, separation, status loss and discrimination co-occur in a power situation that allows these processes to unfold”.¹¹ Vi kan, som vist, finne flere definisjoner på stigma og hvordan fenomenet kan oppstå. Primært vil en sentral tolkning være stigma som en tilstand, status eller egenskap assosiert med noe som man oppfatter som negativt.¹²

2.2 Hvordan kan stigmatisering komme til uttrykk?

For å belyse hvordan stigmatisering kan opptre som en sosial konstruksjon, og ikke minst kaste lys over hvordan effekten av stigmatisering har vært ovenfor HIV-positive er det hensiktsmessig å redegjøre for hva slags uttrykksformer stigma kan ha. UNAIDS (2018) har fokusert på å fjerne stigma innafor en rekke områder de siste årene: på arbeidsplassen, innen utdanning, i helsevesenet, justis og nødhjelp.¹³ UNAIDS (2018) skriver at stigma kommer til uttrykk gjennom negative holdninger, frykt og forhåndsdomming.¹⁴ I denne avhandlingen rettes oppmerksomheten mot hvordan stigmatisering særlig har kommet til uttrykk ovenfor homofile, hvordan dette kan ha blitt forsterket gjennom pressedekningen og hvorfor denne gruppen har blitt et særlig offer for stigmatisering. I den

⁷ Allport, 1954 i Myers, Abell & Sani, 2014, s. 487

⁸ Goffman, 1963, s. 13

⁹ Herek, 2002, s. 595

¹⁰ Page, 1984, s. 1

¹¹ Link & Phelan, 2001, s. 382

¹² Herek, 2002, 595

¹³ UNAIDS, 2018. UNAIDS rapport ble først publisert i 2017, før den ble fulgt opp av en ny rapport i 2020.

¹⁴ UNAIDS, 2018

forbindelse vil det derfor være naturlig å fokusere på Goffmans forskning og hvordan han beskriver stigma som et sosialt fenomen.

Goffman (1963) mener at stigma har et dobbelt perspektiv og kan forstås på to måter. Enten kan den fremstå som «discredited» (diskrediterende) eller så kan den fremstå som «discreditable» (potensielt diskrediterende). Distinksjonen mellom disse to begrepene ligger i at stigma på den ene siden kan være diskrediterende, noe som betyr at den stigmatiserte oppfatter at deres stigma er synlig eller offentlig ovenfor andre. På den andre siden finner vi den potensielt diskrediterende, altså noe som ikke er kjent for de tilstedeværende eller umiddelbart kan oppfattes av dem.¹⁵ Med andre ord kan man si at stigma kan oppstå både som synlig eller som usynlig, men selv om det er usynlig kan individet som potensielt er offer for stigma føle på det på tross av at resten av samfunnet ikke vet eller kan se deres stigmatiserte egenskap. Goffman (1963) deler stigma inn i tre ulike kategorier, for det første har vi det kroppslige stigmaet, som ofte kommer til uttrykk gjennom fysiske funksjonsnedsettelse eller misdannelser som er synlig for resten. Den andre kategorien er de med såkalte «karaktermessige» feil, i Goffmans ord egenskaper som gir seg til kjenne gjennom «viljesvakhet, dominerende eller unaturlige lidenskaper, forræderske eller kompromissløse overbevisninger, eller uærlighet».¹⁶ Det kan være folk med psykiske lidelser, fengselsopphold, stoffmisbruk, alkoholisme, homofili, selvmordsforsøk eller arbeidsløshet.¹⁷ Den siste kategorien er det Goffman omtaler som det tribale stigmaet, noe som kommer av rase, nasjon eller religion. Denne formen for stigma kan overføres eller arves fra slektninger, og kan stemple flere familiemedlemmer.¹⁸

Under AIDS-epidemien går uttrykksformer som diskriminering, utestengelse, fordommer, holdninger, frykt og redsel igjen. HIV/AIDS historien både i Norge og i verden har vist oss en rekke eksempler på dette som vil bli nærmere redegjort for i senere kapitler. I et samfunn hvor stigmatisering oppstår vil det ofte være tabubelagt å leve med sykdommen, gjerne fordi folk i samfunnet tar avstand og ikke tørr å være sammen med de som er smittet. Denne refleksjonen underbygges av Schiøtz (2017) som skriver at vi kan finne klare fellestrekk mellom flere epidemier og sykdommer i verdenshistorien: «De kommer gjerne overaskende og fra uventet hold. De har et uklart opphav, skaper panikk, kaos, konflikt og gjør mennesker rådvile».¹⁹ Når en ukjent epidemi kommer skaper det både frykt og redsel

¹⁵ Page, 1983, s. 5, Goffman, 1963, s. 14

¹⁶ Goffman, 1963, s. 14

¹⁷ Goffman, 1963, s. 14

¹⁸ Goffman, 1963, s. 17

¹⁹ Schiøtz, 2017, s. 154

i samfunnet, og i ren frykt for å bli smittet av sykdommen vil folk trekke seg unna. Dette kan på sin side bidra til at den stigmatiserte vil forsøke å dekke over sitt stigma. Goffman eksemplifiserer dette med at mannlige og kvinnelige homoseksuelle kan finne på å gifte seg og dekke over deres identitet, eller når en ektefelle hjelper sin stigmatiserte partner å dekke over sin egenskap – for eksempel hvis en kone hjelper sin alkoholiserte ektemann å dekke over sitt stigma.²⁰

Det som imidlertid har ført til at HIV/AIDS-epidemien har blitt forbundet med stigma er i all hovedsak det som Snowden (2019) kaller for en «moralsk sykdom».²¹ Mange forbinder HIV/AIDS som et resultat av et uansvarlig sexliv preget av risiko, mangel på prevensjon og mange seksualpartnere. På denne måten er det mange som mener at HIV/AIDS-positive har et ansvar selv for sin sykdom.²² En annen grunn til at HIV/AIDS er stigmatisert er det faktum at viruset er assosiert med tilstander som er alvorlige, i verste fall dødelige, og at sykdommen utgjør en klar risiko for andre hvis de blir smittet.²³ Kunnskapsnivået om HIV har i befolkningen blitt betydelig bedre de siste årene. Dette betyr ikke at stigmatiseringen har tatt slutt, noe flere har påpekt kan føre til alvorlige konsekvenser. Earnshaw & Kalichman (2013) skriver blant annet at «social distancing and discrimination divide communities and deprive individuals of human rights.»²⁴ Dette betyr at stigma ovenfor personer med HIV/AIDS kan føre til at de trekker seg tilbake fra det sosiale livet, opplever diskriminering og utvikler selvstigma og psykiske vansker. Herek, Saha & Burak (2013) mener å ha bevist dette i en studie som tar for seg hvordan stigma og psykiske vansker hos HIV/AIDS-positive har sammenheng med angst og depressive symptomer, hvor funnene peker i den retning at selvstigma har sammenheng med angst og depressive symptomer.²⁵ Det totale inntrykket av stigmatiseringens uttrykksformer tegner derfor et bilde av at fenomenet opptrer i forbindelser av en gruppes holdninger ovenfor en negativ tilstand, og får sin uttrykksform gjennom negative holdninger, fordommer, diskriminering og utestengelse noe som på sikt kan få alvorlige sosiale ringvirkninger for den stigmatisertes liv, helse og velvære.²⁶

²⁰ Goffman, 1963, s. 122-126

²¹ Snowden, 2019, s. 437, Liamputtong, 2013, s. 2

²² Herek, 2002, s. 596

²³ Herek, 2002, s. 596-597

²⁴ Earnshaw & Kalichman, 2013, s. 35

²⁵ Herek, Saha & Barack, 2013, s. 46

²⁶ Liamputtong, 2013, s. 1

2.3 Sykdommer og stigma

Hvorfor blir stigma og smittsomme sykdommer forbundet med stigma? Helse-og omsorgsminister Bent Høie dro en parallell til AIDS-epidemien i forbindelse med utbruddet av koronaviruset i 2020. Koblingen gikk ut på at mange opplevde hets når de ikke fulgte smittevernradene. Høie sa:

«(...) Men skyld og skam har aldri vært til hjelp i kampen mot smittsomme sykdommer – tvert imot. For hundre år siden ble tuberkulose regnet for å være en fattigmannssykdom som mange ikke turte å innrømme at de hadde. For tredve år siden mente mange at Aids var Guds straff av menn som hadde sex med menn. Skammen førte til at de som var smittet forsøkte å skjule det. Skammen førte til at sykdommene spredte seg.»²⁷

Styrelederen i HiVNorge hyllet budskapet i en kronikk, hvor også han dro paralleller mellom stigma og smitte.²⁸ Medisinhistorikeren Aina Schiøtz (2017) underbygger at sykdommer lett kan føre til store politiske, sosiale og økonomiske konsekvenser som kan føre til synd og skam.²⁹ I det følgende vil noen eksempler på sykdommer som i tid og rom har medført stigma i korte trekk bli illustrert.

2.3.1 Tidligere eksempler på sykdom og stigma

Koblinger mellom stigma og sykdommer er intet nytt fenomen. Vi kan finne flere eksempler på sykdommer hvor syke har blitt utsatt for stigmatiserende tiltak, holdninger og fordommer. To sykdommer som kan illustrere dette er kolera og lepra. Kolera forårsakes av tarmbakterien *Vibrio cholerae*, som kan formidles via vann og berøring, og hovedsakelig oppstår ved manglende eller dårlig skille mellom kloakk og drikkevann. På denne måten ble europeiske storbyer gunstige miljøer for spredning av tarmbakterien fra 1830-tallet og noen tiår framover. Under dårlige hygieniske forhold vil det også i dag raskt kunne utvikle seg kolera-epidemier, særlig hvor avføring og drikkevann blir blandet – dersom denne tarmbakterien er til stede. I behandlingen av kolera vil man hovedsakelig bruke væske, siden selve sykdommen medfører høyt væsketap kan det gi alvorlige komplikasjoner – i verste fall døden.

Kolera har blitt behandlet som en sosial sykdom. Koblingen mellom fattigdom og sosiale klasser har medført stigma. Moseng (2003) beskriver hvordan den britiske helsebyråkraten Edwin Chadwick,

²⁷ Høie, 2020

²⁸ Eliassen, 2020

²⁹ Schiøtz, 2017, s. 154

tegnat sosiale kart over byene hvor fattige strøk så ut til å være hardest rammet av kolera.³⁰ Chadwick, hadde miasmeeteorier som en del av sykdomsforståelsen, og mente at skitt, avfall, urenheter og forurensninger var de selve sykdomsskapende elementene.³¹ Det førte til at han sa «All stank betyr, hvis den er intens, umiddelbar, akutt sykdom».³² Sykdom var altså et spørsmål om sosiale klasser, hvor den gikk i arv i familien, yrker og bosted.³³ Det er i realiteten riktig at kolera oftest har rammet de lave klassene i samfunnet.³⁴ Men smitteveien, altså om du kommer i kontakt med avføring eller forurenset kolerakloakk, har i prinsippet ingenting med om du er fattig eller rik. Dette gjør at fattige i England får en spesiell rolle i formidlingen av kolera, og disse fremstår som en primær formidler av sykdommen. Dette kan illustrere en kobling mellom fattigdom og stigma, i den forstand at folk kunne få en oppfatning av at kolera var en fattigdomssykdom. Dette kan ha bidratt at fattige – og kolerasyke – ble stigmatisert, og utsatt for stigmatiserende holdninger.

Det er bred enighet blant medisinhistorikere om at lepra, kjent som spedalskhet, er en sykdom som har medført mye stigmatisering.³⁵ Bjørn Godøy (2014) kaller lepra for «en folkelig lidelsesberetning av de sjeldne».³⁶ Lepra forårsakes av leprabasillen *Mycobacterium leprae*, og ble først beskrevet av den norske legen Gerhard Armauer Hansen i 1873.³⁷ Basillen angriper hud og nerver, og fører til store – og ofte skremmende – hudforandringer og deformasjoner på kropp og i ansikt. Det er ingen tvil om at hudforandringene er en vesentlig årsak til at lepra førte til stigmatisering. Utseendet bidro til sosial eksklusjon, og omfattende stigmatisering både i fra befolkning og stat.

Leprapasienter ble tvangsisolert på såkalte leprosarier³⁸ De syke måtte bære et gult kors på klærne sine, de måtte varsle med en bjelle og holde seg utenfor veien om de møtte noen, de fikk ikke besøke markedsplasser eller andre ansamlinger, og det var mange som nektet de ankomst til byene.³⁹ Sannhetskommisjoner jobbet aktivt for å trene opp bygdefolk til å kjenne igjen symptomer på lepra, og det ble ført et eget lepraregister som medførte at leprasyke ble ført bort fra hjemmene sine og

³⁰ Moseng, 2003, s. 308, Pickstone, 1999, s. 126-128

³¹ Dette gjelder både Chadwick og sanitaristene. Sanitarisme var Chadwicks og hans medarbeideres politiske program, der det ble lagt vekt på sammenhengen mellom fattigdom og sykdom. Se Moseng (2003) og Baldwin (1999) for en mer dybdeforståelse.

³² Moseng, 2003, s. 308

³³ Moseng, 2003, s. 308

³⁴ Harrison, 2004, s. 107

³⁵ Vollset, 2005, s. 91, Schiøtz, 2017, s. 154, Frøland, 2021, s. 278

³⁶ Godøy, 2014, s. 9

³⁷ Godøy, 2014, s. 191, Frøland, 2021, s. 278

³⁸ Vollset, 2005, s. 21

³⁹ Frøland, 2021, s. 287, Vollset, 2005, s. 82

sendt til tvangsisolering.⁴⁰ Innesperring og tvang er kanskje de mest vesentlige indikatorene på strukturell stigmatisering. Isoleringen var både inhumant og nedverdiggende. På denne måten ble leprasyke ofre for en forfølgelse vi sjeldent har sett i norsk historie. Både kolera og lepra er eksempler på sykdommer som kan knyttes til stigmatisering. Kolera først og fremst for å være en fattigmannssykdom, mens lepra i all hovedsak var knyttet til utseende og hudforandringer.

2.3.2 Konklusjon: Hvorfor skaper sykdommer stigma?

For det første kan vi se at «avvik» fra normen, som sosiale forskjeller, utseende og livsstil kan føre til stigma. Smittemåter, redsel- og frykt har bidratt til at sykdommer forbindes med stigmatisering. Kolera ble ansett som en sykdom som kom av sosiale forskjeller, leprapasienter ble sett på som avvik på grunn av deres utseende, mens HIV-positive ble koblet til en avvikende livsstil med mange seksuale forbindelser. Sykdommer som innebærer tvangstiltak vil også føre til stigmatisering. Alle disse sykdommene er eksempler på dette. Koblingen mellom stigma og sykdom kan derfor oppstå gjennom sosiale forskjeller, levekår og utsende, kombinert med smittefrykt og tvangstiltak. I alle de overnevnte sykdommene ble slike tiltak igangsatt.

⁴⁰ Godøy, 2014, s. 128

3 Historien om AIDS

«Fordi AIDS-epidemien griper inn i så mange aspekter av menneskenes og samfunnets liv, må vi regne med at også denne pandemien vil få store konsekvenser – medisinske, sosiale, kulturelle og ikke minst økonomiske. Hvor omfattende disse følgende vil bli i årene fremover, avhenger naturligvis av epidemienes forløp. Hvis vi ikke klarer å stanse spredningen av AIDS-sykdommen, er perspektivene meget dystre» (Frøland, 1986, s. 20).

Dette skriver professor og lege Stig Sophus Frøland (1986) i sin bok *AIDS: En utfordring for oss alle*. Frølands ord skulle bli svært aktuelle i årene fremover, og de sosiale konsekvensene for et liv med HIV-infeksjon ble tung for mange. Frykt, uro, stigma og holdninger preget både avisoverskrifter, helsevesen og befolkningen. 1980-årene ble derfor ikke et enkelt tiår for hverken homofile eller HIV-positive. Midt i denne kampen ble nettopp Stig Frøland selve symbolet på AIDS i Norge, og har i årene etter vært kjent som de AIDS-sykes talsperson.

Dette kapitlet tar sikte på å gjøre rede for Norges AIDS-historie. I tillegg vil jeg drøfte hvordan det norske samfunnet reagerte på den fryktgivende epidemien og hva slags tiltak Norge satte inn i kampen mot AIDS. Kanskje viktigst av alt, virket disse tiltakene? Kapitlet er inndelt i tre underkapitler som hver for seg tar for seg hva HIV og AIDS er, når HIV og AIDS kom til Norge og til sist hvilke tiltak og reaksjoner myndighetene hadde mot epidemien.

3.1 Hva er HIV og AIDS?

HIV (Human immunodeficiency virus) er et virus som angriper immunsystemet til et menneske. Kroppen blir på denne måten svakere og mindre motstandsdyktig mot andre sykdommer.⁴¹ I noen tilfeller vil det føre til et alvorlig sammenbrudd i immunapparatet hvor den HIV-positive utvikler en rekke infeksjoner og sjeldne kreftformer.⁴² Denne tilstanden blir omtalt som AIDS (Acquired immunodeficiency syndrom) og regnes som den alvorligste følgetilstanden etter HIV-infeksjon.⁴³ AIDS representerer altså grunnproblemet ved HIV-smitte, og frem til midten av 90-tallet var dødeligheten svært høy som følge av virusinfeksjonen. Dødeligheten avtok først etter en behandlingsrevolusjon i 1996 da den vellykkede HAART-behandlingen ble tatt i bruk. HAART står for «Highly Active Antiretroviral Therapy» og stopper HIV-infeksjonen fra å utvikle seg til AIDS. Etter at HAART ble tatt i

⁴¹ Connolly, 2002, s.4

⁴² Weber & Ferriman, 1986, s. 6

⁴³ Frøland, 1986, s. 8

bruk gikk de aller fleste HIV-tilfeller over fra å medføre døden til å redusere dødeligheten betraktelig.⁴⁴ Baksiden ved HAART-behandling er at den er veldig kostbar, noe som har ført til at man i store deler av verden fortsatt ser på HIV/AIDS som en alvorlig helseutfordring. I dag finnes det ingen medisin som kan eliminere viruset, noe som gjør til at man i fremtiden også vil oppleve dødsfall som følge av AIDS.

Det finnes to varianter av HIV-viruset, HIV-1 og HIV-2. HIV-2 er vanligst i Vest-Afrika, og er sjelden i Norge.⁴⁵ HIV-1 kan deles inn i en rekke genotyper, og mangler viktige kontrollmekanismer for å fjerne mutasjoner, noe som øker risikoen for resistensutvikling, altså at man ikke responderer på eventuelle medisiner.⁴⁶ Når HIV-viruset trenger inn i kroppen vil viruset angripe kroppens immunsystem, og den smittende vil dermed bli svært sårbar for andre virus og bakterier.⁴⁷ En HIV-positiv vil ikke alltid oppleve symptomer i begynnelsen, mens noen vil utvikle symptomer som feber, halsvondt, forstørrende lymfeknuder, vekttap, utslett og muskel- og leddsmerter rundt 2 til 4 uker etter infeksjon.⁴⁸ Når AIDS er utviklet vil pasienten oppleve det som blir omtalt som alvorlig immunsvikt, eksempelvis blir spiserøret tilstoppet av en betennelse forårsaket av gjærsoppen *Candida* og en dobbeltsidig lungebetennelse som følge av sopp.⁴⁹ På norsk blir AIDS omtalt som «ervert immunsviktsyndrom», et navn den har fått som følge av at den oppstår hos individer som tidligere før var helt friske.⁵⁰

For å påvise HIV-infeksjon hos en pasient tar man en blodprøve. En slik prøve kan være en antistoffprøve, som konstaterer antistoffer mot HIV-viruset. I all hovedsak kan dette være en p24-antigen. p24-antigen produseres av viruset etter infeksjon og kan påvises mellom 14-17 dager etter at smitten har skjedd.⁵¹ Det kan på den andre siden ta opp mot 12 uker før man med sikkerhet kan konstatere HIV-smitte.⁵² I dag vil en p24-antigen test sammen med en nylig utviklet screeningtest for antistoff kunne påvise smitte 14-17 dager etter infeksjonen.⁵³ Den første HIV-testen ble utviklet allerede i 1985, og det ble betegnet som et stort fremskritt da man før dette ikke hadde kunnet

⁴⁴ Frøland, 2014, s. 122

⁴⁵ Connolly, 2002, s. 7, Frøland, 2014, s. 32

⁴⁶ Moi & Maltau, 2008, s. 170

⁴⁷ Connolly, 2002, s. 8

⁴⁸ Connolly, 2002, s. 8, Frøland, 1986, s. 88

⁴⁹ Frøland, 2021, s. 381

⁵⁰ Frøland, 2021, ss. 383

⁵¹ Frøland, 2014, s. 97

⁵² Oslo Universitetssykehus, 2021

⁵³ Frøland, 2014, s. 97

konstatere HIV-infeksjon hos symptomfrie. Etter testens utvikling kunne man dermed konstatere HIV-infeksjon både hos symptomfrie og hos syke mennesker.⁵⁴

3.1.1 Smitteveier og risikogrupper

Da AIDS kom til Norge skapte det mye smittefrykt i samfunnet. Frykten og mangelen på kunnskap om det mystiske viruset førte til at det ble gjort et stort arbeid i å kartlegge både smitteveier og risikogrupper. Det ble raskt klart at det var homofile menn som var den største gruppen av smittebærere. Frøland (2014) omtaler det første tilfellet av AIDS i USA på denne måten:

«I desember 1980 ble en ung mann brakt til universitetssykehuset UCLA Medical Center i Los Angeles, USA. Han var sterkt avmagret og medtatt. Det mest påfallende var at han hadde en betennelse i halsen forårsaket av en gjærsopp som nesten tilstoppet spiserøret. Ikke mange dager etter fikk han en voldsom, dobbeltsidig lungebetennelse» (Frøland, 2014, s. 15).

I faglitteraturen blir dette tilfellet omtalt som et av de aller første bekreftende tilfellene av AIDS i verden. Etter dette ble flere lagt inn på sykehus med lignende symptomer og sykdomsforløp. Legene forsto raskt at AIDS var en svært aggressiv sykdom, da de så en fellesnevner mellom pasientene var at de hadde vært friske tidligere. De skjønnte dermed også at de hadde med et virus som angrep menneskets immunforsvar. Et annet fellestrekk var at pasientene var alle homofile eller bifile, hadde et høyt antall seksualpartnere (opp mot 500-1000 stk).⁵⁵ Dette bidro til at man i USA begynte å omtale AIDS som «Gay-plague» (homopesten) som igjen førte til store sosiale konsekvenser for de som ble smittet av viruset.⁵⁶

HIV smitter hovedsakelig gjennom seksuell kontakt. Viruset befinner seg i kroppsvæsker til den smittende, og kan smitte gjennom sår og rifter når man har sex.⁵⁷ I begynnelsen trodde mange at HIV-viruset kun smittet mellom homofile, men i 1982 ble det rapportert om tilfeller hos folk med medfødt blødersykdom, innvandrere fra Haiti, folk som hadde fått blodtransfusjon og hos kvinnelige seksualpartnere.⁵⁸ Dermed forsto man raskt at forestillingene om kun smitte gjennom homofile var feil. I dag har man ringet rundt hovedsakelig tre smitteveier.⁵⁹

⁵⁴ Frøland, 2014, s. 94

⁵⁵ Frøland, 2014, s. 16

⁵⁶ Frøland, 2014, s. 18.

⁵⁷ Connolly, 2002, s. 6

⁵⁸ Weber & Ferriman, 1986, s. 16-20, Frøland, 2014, s. 18-20,

⁵⁹ Moi & Maltau, 2008, s. 172, Weber & Ferriman, 1986, s. 12

- Overføring ved seksuell kontakt, dvs. samleie i en eller annen form
- Overføring med blod eller blodprodukter, blant annet deling av sprøyter
- Overføring fra mor til barn, enten før fødsel eller gjennom morsmelk.

Man kan få HIV-infeksjon også gjennom andre smitteveier. Blant annet har HIV-smitte skjedd ved transplantasjoner av organer, samt oralsex hvor det har vært seksuell kontakt mellom munn og kjønnsorganer.⁶⁰ I begynnelsen fikk mulige smitteveier mye oppmerksomhet, og det er ingen tvil om at det var mye frykt i samfunnet. Eksperter ble etterhvert enig om at det er like viktig å formidle hvordan HIV ikke smitter, som det er å formidle hvordan HIV smitter. Flere leger og forskere var raskt ute for å si at HIV ikke smittet via sosial kontakt, familiekontakt, mat/drikke eller via insekter som mygg.⁶¹

Helt siden begynnelsen av epidemien har risikogrupper fått mye oppmerksomhet. Det ble raskt kartlagt at enkelte grupper hadde større risiko å bli smittet enn andre. I all hovedsak var det homofile som fikk mest oppmerksomhet blant risikogruppene. I dag omtaler man ikke homofile som en risikogruppe, men sier isteden «menn som har sex med menn». I dag har man landet på følgende risikogrupper, som har særlig stor risiko for å HIV-infeksjon hvis man ikke tar forholdsregler.⁶²

- Menn som har seksuell omgang med andre menn (msn)
- Sprøytenarkomaner
- Pasienter med blødersykdom (Disse krever hyppig blodtransfusjon).

På 1980-tallet ble også personer av sentralafrikansk herkomst og europeere som hadde hatt opphold i en lengre periode i Sentral-Afrika, samt seksualpartnere fra en av de overnevnte gruppene, og barn født av kvinner som er smittet av HIV betegnet som en utsatt gruppe med risiko for HIV-infeksjon.⁶³ I AIDS-historien har det i flere tiår blitt snakket om risikogrupper, men det er hovedsakelig homofile og «menn som har sex med menn» (MSM) som har fått mest oppmerksomhet. MSM representerer fortsatt den største gruppen av HIV-smittende i dag, men AIDS-epidemien har en helt annen dimensjon i dag kontra det den hadde på 1980-tallet. I dag vet man mye mer, og man kan leve tilnærmet normalt hvis man går på vellykket HAART-behandling.

⁶⁰ Frøland, 2014, s. 34

⁶¹ Frøland, 2014, s. 39

⁶² Frøland, 1986, s. 154

⁶³ Frøland, 1986, s. 153-154

3.1.2 Hvor stammer viruset i fra?

Et viktig forskningsområde for leger, men også for medisinhistorikere, har vært å løse gåten om hvordan HIV oppsto og hvordan det ble spredt videre. Helt siden epidemiens begynnelse på 80-tallet har forskere forsket på HIV-viruset opprinnelse, og flere har konkludert med at HIV trolig kommer fra Afrika, og at viruset først ble overført fra aper til mennesker. Overføringen skal ha skjedd i såkalt jakt på apekjøtt (bush-meat), og en hypotese er at HIV-viruset ble overført til en jeger gjennom små sår eller rifter på jegerens hånd i behandlingen av apekjøttet.⁶⁴ Hypotesen strekker seg videre ved at man tror jegeren overførte viruset til en prostituert, som igjen spredte det videre.⁶⁵ Forskere tror at HIV-viruset på denne måten kan ha blitt spredt rundt i samfunnet i mange år før den ble oppdaget på andre kontinenter.

HIV-viruset er et såkalt retrovirus, et virus som finnes hos flere enn 40 ville aperaser i Sentral-Afrika.⁶⁶ Apene var infisert med et virus kalt SIV (simian immunodeficiency virus) som er genetisk identisk med HIV-viruset, som ble spredt via samleie.⁶⁷ Den canadiske forskeren Jacques Pepin (2011) har gjennom årelange studier konkludert med at viruset trolig oppsto tidlig i 1920-åra, hvor SIV-viruset nettopp ble overført til mennesker gjennom jakten på Bush-meat. På denne måten ble SIV til HIV.⁶⁸ Pepin (2011) trekker også frem at HIV kan ha blitt spredt omkring i Afrika via det afrikanske helsevesenet hvor vilkårene for sterilisering av medisinsk utstyr var dårlig. På denne måten kan HIV ha blitt spredt via bruk av infiserte sprøytespisser.⁶⁹ De mange teoriene om at HIV-viruset stammer fra Afrika ble allerede på 80-tallet kjent her i Europa. Medisinhistorikere har pekt på at mange av de første hundre AIDS-pasientene i Europa nettopp hadde kommet fra Afrika, hvor sykdommen allerede var utbredt.⁷⁰

Enkelte forskere og medisinhistorikere har argumentert for at viruset ble spredt ut i verden via Haiti, et sted som har fått mye uønsket oppmerksomhet i forbindelse med AIDS-epidemien. Schiøtz (2017) skriver at en haitisk teknisk assistent trolig ble smittet av HIV i Leopoldville før han reiste hjem og spredte sykdommen videre seksuelt.⁷¹ Det finnes mange teorier for at Haiti har blitt et sentralt «stoppested» for HIV-viruset. Frøland (2014) peker på at kommersiell produksjon av blodprodukter på

⁶⁴ Schiøtz, 2017, s. 158, Frøland, 1986, 130-137

⁶⁵ Schiøtz, 2017, s. 158

⁶⁶ Frøland, 2014, s. 59

⁶⁷ Schiøtz, 2017, s. 158

⁶⁸ Pepin, 2011 i Schiøtz, 2017, s. 158

⁶⁹ Schiøtz, 2017, s. 158

⁷⁰ Frøland, 2014, s. 58

⁷¹ Schiøtz, 2017, s. 158-159

Haiti kan ha bidratt til at HIV-viruset ble spredt rundt om på øya.⁷² Dette kan senere igjen ha blitt spredt til USA som en konsekvens av at Haiti var et ettertraktet sted for homoseksuell turisme og homoseksuell prostitusjon.⁷³ Dessverre har mange haitiere blitt utsatt for omfattende stigmatisering som følge av disse teoriene. I USA har blant annet haitiske immigranter blitt beskyldt for å ha brakt viruset til landet, noe som kan ha bidratt til stigmatisering og rasistiske holdninger ovenfor disse.⁷⁴

Allerede tidlig på 1980-tallet ble HIV-viruset spredt videre til resten av verden. Spesielt spredte den seg til nord- og vest Europa, samt til land som Thailand og Australia.⁷⁵ Frøland (2014) skriver at dette skjedde på flere måter, blant annet ved at homoseksuelle menn fra Europa var på ferie til amerikanske storbyer med et rikt uteliv, som San Fransisco, og de relativt få heroinmisbrukerne som hadde god nok økonomi til å reise til Europa.⁷⁶ Snowden (2019) viser blant annet til det som skal ha vært den såkalte «pasient-null», en fransk-kanadisk flyvert med en nokså vulgær livstil med hundrevis av seksualpartnere gjennom et år.⁷⁷ Gjennom reisen på tvers av ulike kontinenter kan han ha smittet opp mot flere med HIV. Det er derfor ikke uten grunn at reisevirksomhet fortsatt er oppgitt til å være den største faktoren til hivsmitte. I en fersk rapport fra FHI konkluderer man med at MSM og heteroseksuelle menn på ferie i utlandet, særlig Thailand og Sørøst-Asia er mest utsatt for HIV-smitte.⁷⁸

3.2 «Dødelig sykdom rammer homofile»⁷⁹

«Dødelig sykdom rammer homofile (...) – Homofile menn som lider av nylig påviste, ofte dødelige, forskjellige beslektede sykdommer, har en alvorlig svikt i sin naturlige forsvarsmekanisme, går det frem av rapporter fra tre legeteam» (*Dagbladet*, 16. desember 1981).

Dette sitatet stammer fra en avisnotis i *Dagbladet* den 16. desember 1981. Avisnotisen er en av de aller første i norsk presse som omtaler det som skal bli den dødeligste epidemien i nyere historie. I avisnotisen står det spesifikt at en mystisk sykdom har begynt å ramme homofile menn i flere amerikanske byer. I samme notis kommer en lege med noen teorier om at homofile er mer utsatt for virussykdommer fordi de bruker stoffer som kan virke inn på immunsystemet eller har arvelige

⁷² Frøland, 2014, s. 76

⁷³ Harrison, 2004, s. 176, Frøland, 2014, s. 76-77

⁷⁴ Harrison, 2004, s. 176

⁷⁵ Frøland, 2014, s. 77

⁷⁶ Frøland, 2014, s. 77

⁷⁷ Snowden, 2019, s. 430

⁷⁸ Caugant, Kløvstad, Nilsen, Olsen & Whittaker, 2021, s. 20

⁷⁹ *Dagbladet*, 16. desember 1981

disposisjoner.⁸⁰ Allerede fra dette tidspunktet kan vi se mangelen på kunnskap omkring AIDS. Misvisende kallenavn som «gay-cancer, «gay immunodeficiency», «gay-plague» ble vanlige i amerikansk- og britisk presse.⁸¹ AIDS ble et offer for sensasjonsjournalistikk, hvor folk og dommedagsprofetier skapte store sosiale konsekvenser for homofile i verden.⁸² Fokuset på AIDS som en «homosykdom» skapte panikk i homofile miljøer.⁸³ Realiteten at det faktisk var homofile som i størst grad spredte smitten, gjorde på ingen måte ting bedre for homofile og deres sosiale status.

Homofile menn lå øverst på smittetallene. I USA var hele 73% av AIDS-tilfellene i mai 1986 homofile, mens i Europa lå den samme gruppa på 67% i mars 1986.⁸⁴ Det er derfor ingen tvil om at tiltakene måtte konsentreres rundt homofile som en risikogruppe allerede fra starten av. En av de som gjorde et nøkkelarbeid i forhold til dette var den homofile norske legen Georg Petersen (1947-2016). Han deltok i den medisinske behandlingen av homofile, opplyste og bidro til forebygging. Han var tidlig på 80-tallet student i USA og fikk på denne måten oppleve de første HIV-tilfellene på nært hold.⁸⁵ I starten av epidemien var det mye fokus på homofile, men som tidligere nevnt gikk man etterhvert over til det mer nyanserte begrepet «menn som har sex med menn». En årsaksforklaring til det lå i at menn som ofte eller sporadisk knytter seksuelle kontakter med andre menn, oppfatter seg ikke som homofile eller bifile, de «mangler identiteten, men deltar i aktiviteten».⁸⁶

Det kan se ut til at enkelte hadde en forestilling om at det kun var homofile som kunne få AIDS. Mye av dette kom av religiøse årsaksforklaringer. Bedre ble det trolig ikke da sogneprest Bjørn Bue omtalte AIDS som «Guds straffedom» for syndig atferd.⁸⁷ Det var mange som hang seg opp i det moralske med sykdommen. AIDS ble sett på som en straff for å leve et unaturlig og promiskuøst liv.⁸⁸ I dag er ikke denne holdningen like utbredt, trolig på grunn av at vi i dag har mer kunnskap om HIV og AIDS enn tidligere. Selv om vi i dag kan mye mer er det fortsatt tilfeller på mangel av kunnskap. Det mener enkelte har ført til mer stigma og diskriminering.⁸⁹ Det er ingen tvil om at frykt, myter og forestillinger preget samfunnet på 1980-tallet, men det ble gjort konkrete tiltak fra myndighetenes side for å øke kunnskapene om smittefaren opp mot risikosituasjoner og risikofatferd. Ekeid (1987) har

⁸⁰ *Dagbladet*, 16. desember 1981

⁸¹ Schiøtz, 2017, s. 159, 161, Manum, 2010, s. 19, Petersen i Evensen mfl., 2010, s. 8-9

⁸² Schiøtz, 2017, s. 161

⁸³ Øie, 1987, s. 112

⁸⁴ Frøland, 1986, s. 8

⁸⁵ Schiøtz, 2017, s. 161, Petersen i Evensen mfl., 2010, s. 7-9

⁸⁶ Øie, 1987, s. 111

⁸⁷ Schiøtz, 2017, s. 166

⁸⁸ Schiøtz, 2017, s. 167

⁸⁹ Manum, 2010, s. 17

presisert dette ved at det er en atferdsendring som må til for å minske faren for HIV-infeksjon.⁹⁰ HIV og AIDS var derfor ikke en sykdom som selektivt kun gikk etter homofile menn, som sitatet i *Dagbladet* gav uttrykk for. Det er risikoatferden som ville føre til smitte, og alle i samfunnet hadde et spesifikt ansvar med å få kunnskap om HIV og AIDS.

3.2.1 HIV/AIDS i Norge

19. januar 1983 ble en 30 år gammel homofil mann innlagt ved Rikshospitalet i Oslo. Han hadde stort vekttap, diaré og en større soppinfeksjon i spiserøret. Dette var klassiske symptomer på det legene kjente til som «homopesten» som spredte seg i amerikanske storbyer. Stig Frøland, som på denne tiden jobbet på Rikshospitalet, var skråsikker på at Norge hadde fått sitt første AIDS-tilfelle da nyheten om innleggelsen kom. Den 30 år gamle mannen ble Norges første offisielle AIDS-pasient.⁹¹ 10. september 1983 kringkastet *NRK Dagsrevyen* at Norge hadde fått sitt første AIDS-dødsfall.⁹² Innen september 1983 hadde den fryktgivende sykdommen både kommet til Norge, og allerede krevd et menneskeliv. Panikken fikk deretter rotfeste blant folk.

Ketil Slagstad (2020) deler inn AIDS-epidemien i Norge i tre faser. Den første fasen var i årene 1983-1985 hvor sykdommen var ny og på et mystisk stadium, den andre perioden var 1985-1987 hvor den «offentlige» panikken var på sitt høyeste, mens den siste fasen var 1987-1996 hvor folk forsto at de dramatiske prognosene aldri ville forekomme.⁹³ Mytene om AIDS var mange. Både leger og presse offentliggjorde merkelige tall som kunne tyde på at vi sto ovenfor den verste medisinske krisen siden svartedauden. I *Aftenposten* ble det skrevet at innen 1992 ville 200 000 være syke med AIDS i Norge.⁹⁴ Lege Georg Petersen sa forøvrig i et intervju med *Aftenposten* i 1985 at 100 000 nordmenn var i fare for å få AIDS, noe som førte til mye oppmerksomhet.⁹⁵ I ettertid har den anerkjente og respekterte AIDS-legen sagt at dette ble helt feil, og at de prognosene de kom med uten tvil skremte hele befolkningen.⁹⁶ Det var mange som trodde at HIV kunne smitte ved sosial kontakt, myggstikk, håndhilsning, bading i samme svømmebasseng eller ved å drikke av samme kaffekopp.⁹⁷ Det var ingen

⁹⁰ Ekeid, 1987, s. 158-159

⁹¹ Slagstad, 2020, s. 420, Schiøtz, 2017, s. 155-156

⁹² Rønningen, 2020, s. 1, *NRK Dagsrevyen*, 10. september 1983, 13.41-16.40.

⁹³ Slagstad, 2020, s. 418-420

⁹⁴ Slagstad, 2020, s. 417

⁹⁵ Slagstad, 2020, s. 427

⁹⁶ Petersen i Evensen mfl., 2010, s. 77

⁹⁷ Manum, 2010, s. 19

tvil om at smittefrykten i befolkningen var stor – og at AIDS førte til mye uro. Den kjente oppfatningen om at tiden med infeksjonssykdommer var over og at antibiotika var en av løsningene på fremtidens virusinfeksjoner ble raskt lagt på is.⁹⁸

Norge gikk for en strategi som i senere tid har blitt omtalt som «frivillighetslinjen» i kampen mot AIDS. Dette førte til en heftig og polariserende debatt i åpen fora mellom Frøland, Petersen og en rekke AIDS-eksperter mot professor- og overlege ved blodbanken Magne Fagerhol. Krangelen gikk ut på hvorvidt Norge skulle føre en frivillighetslinje med forebygging, rådgiving og veiledning eller en tvangslinje med obligatorisk testing og i verste fall internering. Selv om Fagerhol i ettertid har uttrykt at Norge lyktes i AIDS-kampen, så måtte vi huske at frykten for «en dødelig pandemi var berrettighet».⁹⁹ Fagerhol har videre argumentert for at helsedirektørens tiltak mot AIDS-epidemien stort sett var:

«(...) i strid med de velprøvde tiltak fra tidligere epidemier. Det sentrale og nye var kravet om frivillighet. Og han avviste en rekke tiltak som burde være en selvfølge i en slik alvorlig situasjon. Jeg minner om det svære smittetallet som ble prognostisert.» (Fagerhol i Evensen mfl., 2010, s.70-71).

Epidemibekjempelsen og de nasjonale strategiene mot AIDS vil bli nærmere diskutert senere. Men det vil være riktig å presisere at de medisinske aktørenes kallenavn i debatten «hauker» og «duer» har limt seg fast i AIDS-historien, til enkelte aktørers store fortvilelse. Haukene var talspersoner for tvangstiltak, mens duene ønsket et forebyggende arbeid basert på samarbeid og tillitt.¹⁰⁰ Bruken av disse begrepene var uten tvil polariserende. «Hauker» gav en negativ assosiasjon til et rovdyr, mens «duer» til et «snilt» dyr.

I 1987 ble Landsforeningen mot AIDS (LMA) stiftet. Formålet var å gjøre en innsats med informasjonsarbeidet, og HIV og AIDS-arbeid. Året etter ble PLUSS stiftet etter den kjente Henki-saken.¹⁰¹ Formålet til PLUSS var at HIV-positive tok ansvar for egen situasjon, støttet hverandre, og ønsket videre å bidra til forebygging av smitte gjennom påvirkning- og opplysningsarbeid.¹⁰² Vi kan se eksempler på organisasjonsarbeidet ved LMA sin plakatkampanje. De tok i bruk fire plakater som satte menneskerettigheter på dagsordenen og som møtte det norske folk på omtrent alle riksdekkende

⁹⁸ Slagstad, 2020, s. 418, Frøland i Evensen mfl., 2010, s. 13

⁹⁹ Fagerhol i Evensen mfl., 2010, s. 71

¹⁰⁰ Manum, 2010, s. 20

¹⁰¹ Henki-saken vil bli nærmere redegjort senere i avhandlingen.

¹⁰² HivNorge, 2021

kommunikasjonsmidler.¹⁰³ Manum (2010) beskriver LMAs omsorgskampanje som både kraftig og effektiv, og presiserte at HIV/AIDS må møtes med omsorg og solidaritet.¹⁰⁴ I det som Slagstad (2020) kaller for epidemiens tredje fase, så avtar smittetallene. Dette var positivt for epidemibekjempelsen. Konsekvensen for organisasjonene var at både LMA og PLUSS fikk mindre økonomisk støtte, noe som førte til at de i 1999 slo seg sammen og ble til PLUSS-LMA.¹⁰⁵

Et av organisasjonenes viktigste saksområder på 80-tallet var den HIV-politiske kampen mot smittevernloven. Smittevernloven er særegen fordi den legger opp til at de som er smittet av en allmennfarlig smittsom sykdom, som HIV, kan undersøkes og eventuelt isoleres mot sin vilje.¹⁰⁶ Kampen mot smittevernloven startet i 1986 etter at regjeringa hadde startet arbeidet med en egen HIV-lov. Dette kom som et direkte resultat av debatten om rettigheter, plikter, tvang, testing av store befolkningsgrupper og samfunnets rett til å beskytte seg selv opp mot individets rett.¹⁰⁷ Lovforslaget høstet mye kritikk fra HIV-organisasjonene og særlig var Pluss aktiv i den HIV-politiske kampen mot smittevernloven. Et av hovedelementene var at HIV/AIDS ble klassifisert som en allmennfaglig smittsom sykdom, noe som gjorde til at loven ble ansett for å være en krenkelse på deres integritet som ansvarlige mennesker og rettsikkerhet.¹⁰⁸ På tross av en lang kamp, ble lovteksten med den nye smittevernloven trådd i kraft 1. januar 1995.¹⁰⁹ Viktig var også straffelovens paragraf §155, ofte kalt HIV paragrafen, fordi den i all hovedsak kun ble brukt i HIV/AIDS saker. Denne loven inneholdt bestemmelser om straff for HIV-smittende etter visse handlinger som ble ansett for å medføre smitterisiko, med andre ord var det ulovlig for HIV-positive å ha ubeskyttet sex.¹¹⁰ Paragraf §155 ble i 2017 noe liberalisert for HIV-positive og erstattet av paragrafene §237 og §238, noe som gjør at de kan ha ubeskyttet sex med ektefelle/samboende ved samtykke.¹¹¹

Manum (2010) har argumentert for at smittevernloven ikke bare ville «undergrave hivpositives rettigheter, men også nøre opp under folks frykt og fordommer.»¹¹² Det er ikke vanskelig å kunne forestille hvilket ubehag og stigma det førte med seg å være stemplet som «allmennfarlig» av en smittevernlov. På den andre siden er det viktig å forsøke og forstå hvorfor en slik lov eksisterer. I

¹⁰³ Manum, 2010, s. 50

¹⁰⁴ Manum, 2010, s. 50

¹⁰⁵ HivNorge, 2021, Manum, 2010, s. 240. Pluss-LAM byttet navn til HivNorge i 2005, og eksisterer fortsatt i dag.

¹⁰⁶ Frøland, 2014, s. 210

¹⁰⁷ Manum, 2010, s. 97

¹⁰⁸ Manum, 2010, s. 99

¹⁰⁹ Frøland, 2014, s. 209, Manum, 2010, s. 98-99,

¹¹⁰ Frøland, 2014, s. 209

¹¹¹ Manum, 2017

¹¹² Manum, 2010, s. 100

koronapandemien har vi på nytt sett smittevernloven i aktivitet, og på nytt sett hvordan smittevernloven i praksis virker for å beskytte samfunnet mot et potensielt skadelig og dødelig virus. Debatten omkring smittevernlovens praksis ovenfor HIV-positive blir imidlertid en annen debatt det ikke er rom for å diskutere nøyere her.

3.2.1.1 Odd Kåre Rabben – En historie om tapperhet

En historie som har bidratt til å farge norsk AIDS-historie er historien om Odd Kåre Rabben. Kun 16 år døde han av AIDS etter å ha kjempet en intens kamp mot HIV-viruset fra han var 9 år gammel. Odd Kåre var såkalt bløder (hemofil), noe som gjorde han avhengig av et blodprodukt. Det var på denne måten at han fikk HIV-viruset, trolig allerede tidlig barneårene.¹¹³ Odd Kåre ble Norgeskjent da han i 1990 sto frem i pressen som HIV-positiv og spilte inn kassetten «Ei hand å hold i» hvor inntektene gikk til Odd Kåres støttefond til HIV-forskning ved Rikshospitalet. Gjennom de mange opptredener han tok del i ble han til et viktig symbol for HIV-positive, og rakk i løpet av sitt korte liv å utøve mye. Han ble også invitert på besøk hos kongeparet som han skal ha utviklet et godt forhold til.¹¹⁴

Hvorfor fikk historien om Odd Kåre Rabben så mye oppmerksomhet? Odd Kåre ble et viktig symbol på HIV/AIDS i en periode hvor en stor del av de HIV-positive var homofile. Odd Kåre ble med andre ord et eksempel på at HIV kunne ramme alle; også barn. Samtidig er det ikke tvil om at folk flest hadde sympati og medfølelse for Odd Kåre og hans mot og åpenhet omkring HIV-statusen. Han var uskyldig smittet, smittet gjennom et infisert blodprodukt og hadde hele livet fremfor seg. Han ble på denne måten et symbol for de AIDS syke, uansett om de var homofile, heterofile, sprøytenarkomane, kvinner eller barn. Han sto frem i en periode hvor kun et fåtall hadde turt å være åpen om sin diagnose.

3.3 Frykt, stigmatisering og reaksjoner på epidemien i Norge

«Det er ikke få i dette landet som mener at media generelt var drivere om man kan bruke et slikt uttrykk, i utviklingen av epidemier, og særlig for den frykten som vi hadde i de aller første årene. Om dette er riktig eller galt, får vi høre mer om etterhvert» (Evensen i Evensen mfl., 2010, s. 87)

Hvilken eksempler på frykt og stigmatisering finner vi i Norge? Hva slags tiltak ble satt i gang for å stoppe AIDS-epidemien i Norge? Dette delkapitlet tar sikte på å drøfte hva slags frykt, stigma og

¹¹³ Rabben, 1993, s. 12

¹¹⁴ Rabben, 1993, s. 118

reaksjoner vi fikk på epidemien i Norge. Da AIDS kom til Norge ble den i likhet med mange andre steder i verden, møtt med frykt, skepsis og panikk.

Det innledende sitatet kommer fra Stein Evensens innledning til temaet «medias bidrag» på aktørseminaret fra 2010. Aktørseminaret var et seminar som samlet de mest sentrale aktørene fra AIDS-epidemien, både representanter fra pressen, leger og andre eksperter. Målsetningen var å dokumentere AIDS-historien. Av de mange aktørene som var tilstede kan vi nevne Frøland, Petersen, Fagerhol, Ekeid og tidligere ass. Helsedirektør Anne Alvik. Redaktør Jon Olav Egeland, som tidligere har undersøkt en rekke presseoppslag fra 80-tallet, tar fram ordet «frykt» som et viktig element på seminaret, blant annet smittefrykten og smitteangsten i samfunnet. Hva forårsaket den? Frøland (2014) har tidligere skrevet at smitteangsten var en faktor til stigmatisering. Men dette bygde igjen på kunnskapsløshet og troen på at HIV-viruset smittet gjennom de merkeligste måter, smitte ved toalettseter, sosial kontakt og andre «fantasifulle mekanismer».¹¹⁵

3.3.1 Hvilken eksempler på frykt og stigmatisering fantes i Norge?

Hva slags eksempler på frykt og stigmatisering fant vi i Norge? Norge skiller seg fra flere andre land når det gjelder aksept for HIV. Samtidig har stigma vært en del av det norske samfunnet siden epidemien begynte. HIV-positive har signalisert at de har opplevd stigma i mange sammenhenger. Det er mye som har bedret seg siden 1980-tallet i Norge, men mange snakker fortsatt om stigma i Norge. I dag har en rekke land, spesielt i Afrika, store problemer med stigma. Selv om stigmaets ytringsformer kan ha kommet mer til uttrykk i land som USA og Russland, betyr det ikke at «våre» HIV-positive ikke har opplevd diskriminering og holdninger. Både sosialt, i arbeid og i møtet med offentlige tjenester.¹¹⁶

I Norge kan vi finne flere eksempler på frykt, fordommer og stigma ovenfor HIV-positive. Levekårsundersøkelser peker på arbeidslivet, helsetjenesten og sosial ekskludering. På 1980-tallet finner vi flere eksempler på slik stigma, fortalt av HIV-positive selv, og dekt i media. Henki-saken er et kjent eksempel. Henki Hauge Karlsen var homofil og levde et promiskuøst liv både i Norge og København. På et tidspunkt flyttet han tilbake til Norge hvor han tok på seg jobb som bartender ved utestedet Papillon i Fredrikstad. Kun noen uke før hadde han testet positivt på HIV. Da det ble kjent

¹¹⁵ Frøland, 2014, s. 234

¹¹⁶ Grønningsæter, Mandal, Nuland & Haug, 2009

for arbeidsgiver ble han sparket fra Papillon.¹¹⁷ Det ble begrunnet med at han ville skremme bort kunder siden han var HIV-positiv, og ble derfor oppsagt på grunn av «arbeidets art». I samarbeid med høyesterettsadvokat Tor Erling Staff saksøkte de Papillon og styret for usaklig oppsigelse. Gjennom tre rettsinstanser kjempet Henki med nebb og klør for HIV-positives rettigheter. I Høyesterett ble oppsigelsen kjent usaklig, og Henki fikk jobben tilbake. Dessverre rakk han aldri å komme tilbake, da han noen uker senere døde av AIDS.

Henki-saken har fått stor betydning for norsk AIDS-historie fordi han var den første som sto frem som HIV-positiv. Juritzen (1989) har valgt tittelen *Henki: Han gav AIDS et ansikt* på boka som omhandler Henkis liv fra barndom til død. Henkis seier i høyesterett har blitt ansett for å være en seier for HIV-positives rettigheter. Arbeidsgivere måtte nå arbeide for å forstå, legge til rette og ikke dømme HIV-positive. Henki-saken har gitt lærdom om at det ikke er nødvendig å informere om sin HIV-status på arbeidsplassen.¹¹⁸ Det er fortsatt land som stigmatiserer i arbeidslivet, blant annet Kina hvor HIV-positive ikke kan jobbe i verken politiet, offentlige virksomheter, restaurantbransjen eller som frisører.¹¹⁹ I Norge hører vi nå om lite tilfeller hvor stigma påvirker HIV-positives arbeidsliv, noe som kan komme av at vi nå har mer kunnskap enn tidligere. Det eneste yrket man i dag ber HIV-positive om å avstå fra, er yrker som operativ helsearbeider, f.eks. kirurg, hvor man har mulighet til å få potensielle stikkskader som kan føre til HIV-smitte på pasienten.¹²⁰

Et annet eksempel som viser HIV-stigma er møtet med helsevesenet. Flere HIV-positive forteller i FAFOs levekårsundersøkelse fra 2009 at de har opplevd utfordringer i møtet med tannhelsetjenesten. Informanter forteller «Så ringte jeg til han, og jeg skulle ha en time. Så fikk jeg det ikke, for de kunne ikke ta imot pasienter med hiv» og «Tannleger har i alle år vært et problem. I fall du får en time, så får du gjerne siste time på dagen, også kommer det en romfarer inn på rommet.»¹²¹ Implikasjonene fra slik stigma kan føre til at HIV-positive kan komme i dyp miskreditt med tannhelsetjenesten, og ikke minst føre til dårlig tannhelse. Helse 39% mener at de har fått dårligere tannhelse etter HIV-infeksjon.¹²² Flere HIV-positive har også meldt om kunnskapsløshet hos fastlegene sine, noe som har bidratt til utfordringer. Det har ført til at HIV-positive i mange tilfeller har brukt

¹¹⁷ Juritzen, 1989, s.58, 63

¹¹⁸ Frøland, 2014, s. 235, Grønningsæter, 1987, s. 96

¹¹⁹ Frøland, 2014, s. 235-236

¹²⁰ Frøland, 2014, s. 236

¹²¹ Grønningsæter mfl., 2009, s. 88

¹²² Grønningsæter mfl., 2009, s. 88

infeksjonslegen på sykehuset som sin «fastlege».¹²³ Vi kan tolke dithen at mange HIV-positive ser på det som utfordrende å møte helsevesenet, og kanskje kommer dette av personlig smittefrykt hos helsearbeidere, eksempelvis tannlegen som til daglig jobber med blod. Dette kan løses med mer kunnskapsutvikling. Samtidig er det viktig å understreke at mange også er fornøyde med sin tannlege- og behandling i helsevesenet.

Et siste område mange HIV-positive opplever frykt, holdninger og stigma er i det sosiale livet. Mange har meldt om psykiske belastninger etter å ha fått HIV-diagnosen. I stor grad er dette knyttet til dødsangst og frykt.¹²⁴ Flere forteller også om sosial eksklusjon, og frykt for å være åpen om sin HIV-status. Mange HIV-positive har blitt møtt med skepsis, blant annet på kunnskapsløshet og smittemåter. Frykten av å være åpen om sin HIV-status kan komme fra selvstigmatisering og skam for å komme i den situasjonen de er i. Samtidig er det mange som har et godt sosialt nettverk og familie.¹²⁵ Å få en HIV-diagnose er for mange veldig tungt. Å få konstatert en sykdom som kan føre til døden, vil for mange medføre sosiale og psykiske problemer.¹²⁶ Derfor har mange HIV-positive hatt behov for og snakke med noen fordomsfritt i tiden etter HIV-smitte.¹²⁷ Om ikke kan den psykiske belastningen føre til svekket livskvalitet, sosial isolasjon, sorgreaksjoner og depressive tendenser.¹²⁸

Stigmatiseringens ytringsformer har kommet til uttrykk på mange måter i AIDS-epidemien. Det kan de overnevnte eksemplene vise. For å forstå dette vil det være like viktig å spørre hvorfor HIV-positive blir stigmatisert? Litteraturen peker på at det er atferden til risikogruppene som er årsaken til at mange av dem blir smittet og derfor grunnen til at de blir stigmatisert. Frøland sier:

«En hovedårsak til stigmatisering av risikogruppene er at de forbindes med en atferd som er kritikkverdig: Homofil seksuell praksis, inkludert former for sex som virket sjokkerende, intravenøst stoffmisbruk og – for Haiti-innvandrerne vedkommende – rykter om skumle voodoo ritualer»¹²⁹

Ekeid (1987) skriver også at HIV overføres i klart definerte situasjoner, og ved spesifikk atferd, og derfor bør målsetningen være å påvirke til å unngå slik atferd.¹³⁰

Hovedårsaken til frykt, fordommer og stigmatisering av HIV-positive var i all hovedsak knyttet til atferdsmønsteret til de HIV-positive. Spesielt mange homoseksuelle meldte om flere titalls

¹²³ Grønningsæter mfl., 2009, s. 81

¹²⁴ Grønningsæter mfl., 2009, s. 75

¹²⁵ Grønningsæter mfl., 2009, s. 12

¹²⁶ Forfang, 1987, s. 186

¹²⁷ Forfang, 1987, s. 186

¹²⁸ Forfang, 1987, s. 188

¹²⁹ Frøland, 2014, s. 233-234

¹³⁰ Ekeid, 1987, s. 158

seksualpartnere og ubeskyttet sex. Dette førte også til mange religiøse oppfatninger om at HIV-positive fikk som fortjent fra Gud på grunn av «syndige» atferdsmønstre.¹³¹ En slik oppfatning kan for HIV-positive være psykisk belastende. I mange land er homofili ulovlig.¹³² Stempelet på HIV som en homosykdom kan derfor i ytterste konsekvens føre til at HIV-positive ikke ønsker å stå frem, i frykt for å bli sett på som homofil. Dette kan skape problemer for epidemibekjempelsen.¹³³

Hva slags eksempler på frykt og stigmatisering fant vi i Norge? Frykt, fordommer og stigma har i all hovedsak kommet mest til uttrykk gjennom arbeidslivet, og historier om folk som har mistet jobben sin som følge av HIV-status.¹³⁴ Samtidig har det vært knyttet frykt til å arbeide med HIV-positive, noe som kan skape smittefrykt og stigma i møtet med helsevesenet. Blant annet tannlegen. Det faktum at mange HIV-positive har blitt tillagt holdninger og karakteristikk kan ha ført til psykiske og sosiale belastninger for mange.

3.3.2 Hva slags tiltak ble satt i gang for å stoppe AIDS-epidemien i Norge?

Hvilken tiltak ble satt i gang for å bekjempe AIDS-epidemien i Norge? 1980-tallet var preget av en polarisert debatt omkring hvilken strategi man skulle velge i epidemibekjempelsen. Skulle man føre en «tvangslinje» med obligatorisk testing, isolasjon og andre inngripende tiltak, eller skulle man føre en «frivillighetslinje» hvor fokuset var opplysning, veiledning og folkehelse? I Norge hadde man stor tiltro til helsemyndighetene, og helsedirektør Thorbjørn Mork og hans rådgivningsgruppe gjorde alt for å møte epidemien. Både aktører fra den politiske-og medisinske fløyen deltok i debatten, som særlig pågikk rundt 1986-1987.

Dette delkapitlet vil ta for seg to områder. 1) Debatten om tvang-eller frivillighet i møte med AIDS og 2) tiltak rettet mot sprøytenarkomane. På tross av at Norge hadde en konstruktiv AIDS-debatt, i motsetning til flere andre land, ble også store debatter her. Det ble rettet grove beskyldninger mot homofile med sterke ord og karakteristikk. Manum (2010) nevner blant annet termene «hauk» og «duer» som ble brukt til å klassifisere tilhengere av tvang (hauker) og frivillighet (duer). Av «haukene» var den mest kjente – Magne Fagerhol. Hovedstrategien mot AIDS i Norge ble frivillighet – med fokus på rådgivning, opplysning og veiledning. I dag kan man i stor grad si at det fungerte godt. Men i respekt

¹³¹ Frøland, 2014, s. 243

¹³² Frøland, 2014, s. 234

¹³³ Frøland, 2014, s. 236

¹³⁴ Grønningsæter, 1987, s. 95

for begge parter av debatten må det fortsatt være lov å stille spørsmål om hva som hadde skjedd om strategien ikke virket. Hadde «haukene» noen sentrale poeng? Dette vil bli drøftet i denne delen.

3.3.2.1 Frivillighet- eller tvangslinje?

Da HIV/AIDS kom til Norge måtte myndighetene velge en strategi i møtet med epidemien. I Norge ble det til at man tok i bruk den såkalte «frivillighetslinjen», en linje som baserte seg «på informasjon og veiledning av smittende og friske med atferdsendring som mål og frivillighet som grunnprinsipp.»¹³⁵ Den norske strategien skilte seg ut fra flere andre land, blant annet Sverige. Det var flere land som valgte tvang. Cuba innførte tvunget testing og tvangsisolasjon, mens Kina forpliktet alle å varsle ved enhver mistanke om AIDS.¹³⁶ Den tyske delstaten Bayern valgte å innføre tvangstesting av alle med HIV-infeksjon, sexarbeidere og alle som søkte offentlige stillinger. Sverige førte tvangstiltak ovenfor sprøytenarkomane og tvangstestet enkelte samfunnsgrupper.¹³⁷

Helsedirektoratet spilte en viktig rolle i det koordinerende arbeidet mot AIDS på 80-tallet. Det kan vi se i et titalls rundskriv fra myndighetene til landets leger og sykehus.¹³⁸ Ut i fra Helsedirektoratet utgikk det også en rådgivningsgruppe som kom med innspill til hvordan nordmennene skulle møte sykdomsbølgen utover 80-tallet. Frøland var en av aktørene som deltok i gruppen. Helsemyndighetene beskriver en satsing på «frivillighet, informasjon og opplysning» og forklarer at det var nødvendig å skape et tillitsforhold mellom helsemyndigheter og berørte individer i et HIV-forebyggende nivå.¹³⁹ Frøland, Petersen og andre kjente aktører sto fremst blant «frivillighetsfløyen», mens Fagerhol ble motpolen. Han gikk ut som representanten fra tvangsfløyen og krevde obligatorisk testing av store befolkningsgrupper.¹⁴⁰ Mange av Fagerhols argumenter kom fram i boka *Aids. Har vi skjønt Alvoret?* (1986) hvor han kritiserer myndighetenes håndtering. Han fikk bred støtte fra flere politikere, men skriver selv også at han fikk støtte fra homofile.¹⁴¹

I Norge var det politiske representanter fra høyresiden som i størst grad argumenterte for bruken av tvang. Stortingsrepresentant fra Høyre, Wenche Frogn Sælleg, har sagt at det var «gradvis økende bekymring over frivillighetsprinsippet innad i Høyre».¹⁴² En annen representant ønsket å

¹³⁵ Frøland, 2014, s. 199

¹³⁶ Frøland, 2014, s. 197

¹³⁷ Frøland, 2014, s. 198

¹³⁸ Helsedirektoratet, 1986

¹³⁹ Frøland i Evensen mfl., 2010, s. 68

¹⁴⁰ Manum, 2010, s. 20. Se også Magne Fagerhols bok *Aids. Har vi skjønt Alvoret?* (1986).

¹⁴¹ Fagerhol, 1986, s. 71

¹⁴² Frogn Sælleg i Evensen mfl., 2010, s. 33

isolere HIV-positive på Svalbard, mens andre gikk inn for tvangstiltak ovenfor sexarbeidere.¹⁴³ KRF-representanten Gunnar Prestegård sa at AIDS var et «symptom på at folk vever i strid med Guds vilje og mot hans vilje» og henviste til bibelske lover som at «lønn som synden gir er døden».¹⁴⁴ Dette illustrerer at flere innen den politiske fløyen ønsket tvang, selv om helsemyndighetene valgte annerledes.

Hvordan kan vi forstå samtidens tekning hos myndigheter og individ? Det vil blant annet være nødvendig å spørre hvorfor «tvangslinjens» tilhengere argumenterte som de gjorde. Fagerhol har senere sagt at utgangspunktet for deres side var å indentifisere smittende, noe som var helt sentralt i epidemibekjempelse. Nøkkelen til dette var testing.¹⁴⁵ Samtidig var det mange som mente at helsedirektørens forslag var i strid med mer utprøvde tiltak fra tidligere epidemier. Fagerhol sa at helsedirektøren aviste disse velprøvde tiltakene i en situasjon hvor prognosene viste høye smittetall.¹⁴⁶ Det kan derfor virke som at fokuset på tvang kom i opposisjon til helsedirektøren og rådgivningsgruppa. Fagerhol har likevel presisert at han kun ønsket å bidra med «fakta og argumenter».¹⁴⁷

Fagerhol ble trolig den mest opposisjonelle AIDS-talsmannen i Norge. Hans ord på forsiden av boka *Aids. Har vi skjønt alvoret?* (1986) kan illustrere det:

«AIDS-virus ...er nådeløst i sitt krav til hver enkelt av oss: Vi MÅ unngå å få det inn i vår kropp ... bare den del av befolkningen som er villig til å forandre sine vaner og livsførsel ... har rimelig håp om å overleve på lengre sikt» (Fagerhol, 1986).

I boka tar han oppgjør med at myndighetene har viet mest oppmerksomhet til pasienten, og uttrykker at man ikke må gå så lang at man kun ser «epidemien for bare enkeltskjebner», og at helsedirektoratet ikke tar situasjonen alvorlig nok.¹⁴⁸ Løynefallende gjør han også en sammenligning av HIV-virusets inntog med Hitlers maktovertagelse i Europa, og mener at AIDS vil gjøre det samme.¹⁴⁹ Med en kritisk røst mot Fagerhols opplysningsbok vil nok flere konkludere med at den består av en del synsing-og hypoteser. Tatt i betrakting at Fagerhol var en offentlig person, lege og professor hadde han uansett stor påvirkningskraft. Det kan også ha bidratt til at mange også støttet opp om hans syn.

¹⁴³ Schiøtz, 2017, s. 167, Manum, 2017, s. 20,

¹⁴⁴ Manum, 2010, s. 21

¹⁴⁵ Fagerhol i Evensen mfl., 2010, s. 70

¹⁴⁶ Fagerhol i Evensen mfl., 2010, s. 71

¹⁴⁷ Fagerhol i Evensen mfl., 2010, s. 73

¹⁴⁸ Fagerhol, 1986, s. 7-8

¹⁴⁹ Fagerhol, 1986, s. 64

«Frivillighetslinjen» er relativt ny i epidemibekjempelsens historie og bryter med lover nedfelt i ulike nasjoners epidemilover.¹⁵⁰ Da myndighetene valgte en slik linje i epidemibekjempelsen bygget det på å skape et tillitsforhold mellom risikogrupper og helsemyndigheter. Det ville effektivisere det forebyggende arbeidet. Frøland (2014) skriver at tvangstiltak ville skade tillitsforholdet til helsevesenet, som var nødvendig for effektiv veiledning og tiltak og for endring av risikoatferd.¹⁵¹ HIV-positive ble en marginalisert og sårbar gruppe som hadde behov for best mulig veiledning. Det er derfor at frivillighet, informasjon og opplysning ble ansett som å være nøkkelen til det optimale tillitsforholdet mellom helsemyndighetene og direkte sykdomsberørte.¹⁵² 80-tallets AIDS-debatt var i all hovedsak konsentrert rundt tvang eller frivillighet. Debatten kan ha vært både sunn og god, men det er ingen tvil om at det også førte til splittelse i den medisinske og politiske delen.

Det er imidlertid ikke slik at Norge førte kun en linje utelukkende basert på frivillighet. I 1983 kom helsedirektøren med en anbefaling om at risikogrupper ikke skulle gi blod til en god nok screeningmetode var utviklet.¹⁵³ I 1985 utgikk det et rundskriv om screening av blodgivere på AIDS.¹⁵⁴ Praksisen ble imidlertid uklar, og 4. januar 1986, sendte myndighetene ut et nytt rundskriv som tok opp kontrollen av blodgivere fordi det hadde blitt registret ulik praksis rundt omkring.¹⁵⁵ I Norge kom tvangsdebatten nettopp inn på blodgivning, og i september 1985 kom det et rundskriv som påpekte at MSM, homoseksuelle eller biseksuelle etter 1979 ikke skal gi blod, og at man påtar seg et stort ansvar om man bevist velger å bryte retningslinjene.¹⁵⁶

1980-tallets debatt var altså en strategidebatt. Folk var uenig i hvordan man skulle møte epidemien. Baksiden med debatten var at debatten kanskje skygget over noen av de tiltakene som man i dag har ansett som virkningsfulle. I Helsedirektørens *tiltaksplan for bekjempelse mot HIV-infeksjon* (1986) står det blant annet at tiltakene mot AIDS har vært konsentrert rundt fire trekk: epidemiologisk overvåkning, tiltak for å finne smittekilder, tiltak for å hindre smittespredning og «en rekke spesielle tiltak».¹⁵⁷ Dette kan se ut til å ha virket den dag i dag. Men debatten på 80-tallet ser ut til å dele den medisinske og politiske fløyen i to.

¹⁵⁰ Frøland, 2014, s. 199

¹⁵¹ Frøland, 2014, s. 199-200

¹⁵² Frøland i Evensen mfl., 2010, s. 68

¹⁵³ Alvik i Evensen mfl., 2010, s. 23

¹⁵⁴ AIDS, 1986a, s. 18

¹⁵⁵ AIDS, 1986a, s. 18

¹⁵⁶ AIDS, 1986a, s. 23, vedlegg datert til september 1985

¹⁵⁷ AIDS, 1986b, s.12

3.3.2.2 Gratis sprøytespisser: På godt eller vondt?

«AIDS-KRIG OM SPRØYTER» er den alarmerende overskriften på forsiden av *Dagbladet* 24. oktober 1986.¹⁵⁸ Saken handler om at flere i helsedirektørens rådgivningsgruppe krever at helsedirektoratet åpner for salg av engangssprøyter til sprøytenarkomaner som et ledd bekjempelsen av smitte mellom sprøytemisbrukere. Rådgivningsgruppa møtte sterk motstand fra narkotikapolitiet. I begynnelsen var helsedirektøren også imot forslaget, og signaliserte at han ønsket å avvete situasjonen. Dette standpunktet møtte motstand blant annet fra Frøland som mente at Helsedirektoratet måtte gi apotekene pålegg om fritt salg av engangssprøyter øyeblikkelig.¹⁵⁹ Det ble skrevet om en stor uenighet mellom helsedirektøren og hans egen rådgivningsgruppe. Saken endte med at Mork endret syn, og godtok at det skulle være fri tilgang på sprøyter i Norge.¹⁶⁰

Fri tilgang på sprøyter var veldig kontroversielt i Norge. Det kunne fremstå som at det var å gi samfunnets aksept til videre sprøytemisbruk, og at sprøyter og spisser var et bevis på kriminell aktivitet og misbruk.¹⁶¹ Det ble derfor et dilemma for helsemyndighetene om de skulle gå inn for det, eller la være. Presset førte til at sprøyter ble en fri handelsvare og i tiltaksplanen for bekjempelse mot HIV-infeksjon viser helsedirektoratet til at både kondomer og fri tilgang til sprøyter bør være tilgjengelig i nærheten av sprøytenarkomaner.¹⁶² Hovedargumentet for at dette skulle være lett tilgjengelig var fordi at smitte blant narkomane kunne oppstå både seksuelt og ved sprøytedeling.¹⁶³

Det kan se ut til at tiltaket med fri tilgang til sprøytespisser kan ha hatt positiv innvirkning på epidemibekjempelsen og tillitten ovenfor sprøytenarkomane. Det er ingen tvil om at behovet for konkrete tiltak ovenfor denne gruppen var nødvendig, noe også rådgivningsgruppa argumentere for. I 1986 var sprøytemisbrukere på en klar andreplass blant AIDS-tilfeller i USA og Europa, og var en svært utsatt risikogruppe.¹⁶⁴ Ekeid (1987) har også konkludert med at tiltak og virkemidler nås best gjennomført av representanter risikogrupper indentifiserer seg med, det vil si at sprøytemisbrukere nås best av personer med god kjennskap-og tillitt i miljøet.¹⁶⁵ På likhet med andre områder i epidemibekjempelsen handlet det om å endre atferd, og fri tilgang på sprøyter ble et ledd i dette.

¹⁵⁸ *Dagbladet*, 24. oktober 1986

¹⁵⁹ *Dagbladet*, 24. oktober 1986

¹⁶⁰ Frøland, 2014, s. 202

¹⁶¹ Frøland og Petersen i Evensen mfl., 2010, s. 52-53

¹⁶² AIDS, 1986b, s. 22, 37

¹⁶³ AIDS, 1986b, s. 37

¹⁶⁴ Frøland, 1986, s. 15 - 18

¹⁶⁵ Ekeid, 1987, s. 161

3.3.2.3 Kondomkampanjene

«PØSER UT KONDOMER» og et bilde av spesiallege i Helsedirektoratet, Svein Erik Ekeid, preger forsiden av VG 17. oktober 1986. Her presenterer Ekeid at helsedirektoratet har startet en kondomkampanje rettet mot ungdom mellom 18-24. Kondomene skal deles ut på ulike diskotek, og sendes i posten til de unge i løpet av vinteren.¹⁶⁶ I 1987 satte helsedirektoratet av hele 11,5 millioner kroner til AIDS-opplysning i Norge, og ungdomskampanjen utgjorde to millioner kroner av dette budsjettet, selve kondomene i sin helhet kostet minst 1 ½ million kroner.¹⁶⁷ Det var en omfattende satsning fra helsemyndighetene på kondomer som et ledd i bekjempelsen av HIV/AIDS. Årsaken var at kondomet reduserte smitterisikoen betraktelig, men fortsatt ikke hundre prosent. Helsemyndighetenes kampanje skapte engasjement både i pressen og på Stortinget. Flere ytret motstand mot myndighetenes «kondom-propaganda».

En av de som reagerte på Helsedirektoratets fokus på kondomer var KrF som reagerte med sinne da Ekeid gikk ut i pressen og fortalte at alle unge skulle få gratis kondomer. KrFs leder Odd Holen kalte helsedirektoratets kamp for «tynn og dårlig», og mente at fokuset burde settes like mye på heterofile som risikogrupperne homofile og sprøytenarkomaner.¹⁶⁸ Det er ikke så enkelt å forstå hva Holen egentlig mente med dette, da kondomkampanjen var rettet mot alle ungdommer, uavhengig av seksuell legning. Det faktum at flere politikere oppfattet helsedirektoratets kampanje som overdreven propaganda, isteden for å rette fokus på risikoatferd og ansvarlige seksuelle aktiviteter, viste at det var uenigheter rundt kondomet som tiltak i epidemibekjempelsen.¹⁶⁹

Helsedirektøren gikk flere ganger ut i avisene for å gjøre rede for kondombudskapet. I VG uttrykker Mork budskapet «VÆR BEREDT, BRUK KONDOM», med ingressen «Vær rustet med kondomer når du drar på sommerferie! Ta ikke sjansen på å bli smittet av AIDS! Slik lyder helsedirektoratets sommerbudskap til norske kvinner og menn». ¹⁷⁰ Flere reklame- og opplysningskampanjer preget avisene. Et eksempel er reklamen «NY VÅR FOR KONDOMET» med budskapet: «Kondomet er mer «in» enn noen sinne. Ekspertene tror prevensjonsmiddelets nye popularitet skyldes frykten for AIDS og utbredt skepsis mot P-piller og spiral». ¹⁷¹ Reklamene var både humoristisk og kreativ, men bak lå det et seriøst budskap. Illustrasjoner av en kvinne med et kondom som jakke, og flere tegninger av

¹⁶⁶ VG, 17. oktober 1986, s. 1, 26

¹⁶⁷ Bakkeli, 1986

¹⁶⁸ Kristiansen, 1986, s. 26

¹⁶⁹ Frøland, 2014, s. 204

¹⁷⁰ Stølan, 1986

¹⁷¹ Kleppe, 1986

kondomer med tekster som «Tenk deg om før du snur deg!» og «Er du kledd for hver anledning» gjorde budskapet både åpenhjertelig og humoristisk.¹⁷²

Selv om det var flere kondomkampanjer er det usikkert hvorvidt det var vellykket eller ikke. VG skrev blant annet om at flere unge blåser i kondomet på tross av at de er livredde for å bli smittet, blant annet fordi det er flaut å kjøpe.¹⁷³ Dette førte til at helsedirektoratet ønsket å fortsette med sin satsing på å få flere unge til å bruke kondom. Det var spesielt Statens institutt for folkehelse som uttrykte ønsket. Også flere grupper med homoseksuelle tok til motmæle mot kondomkampanjene, og mente at de ble fratatt sin seksualitet. Det var spesielt lesbiske som tok til motmæle mot dette etter at det ble delt ut kondomer til dem med beskjed hvis de hadde sex med menn eller hvis de hadde homofile venner – bruk kondom.¹⁷⁴ 80-tallets kondomfokus var med andre ord et omstridt tiltak, men baktanken var velment; kondom ville føre til sikrere sex og minske risikoen for HIV-smitte. Selv om både politikere og enkelte homoseksuelle kritiserte kampanjene, var det bred støtte for et slikt tiltak i helsedirektoratet, rådgivningsgruppen og helserådet.

3.3.2.4 Kan Norge kalle seg vellykket i bekjempelsen av AIDS?

I dag ønsker myndighetene å rette fokus mot å alminneliggjøre samtalen omkring HIV. HivNorge jobber som den eneste pasientorganisasjonen for å skape aksept rundt HIV. I norsk AIDS-politikk jobber man blant annet for penger og kunnskap til forebygging, behandling, omsorg og smitte internasjonalt.¹⁷⁵ På politisk plan er fokuset i størst grad fokusert mot internasjonal forebygging. Har vi i Norge vært så vellykket i kampen mot AIDS, at fokuset nå kun kan rettes mot andre land?

Vi kan ikke gi en entydig konklusjon på om Norge gjorde de riktige valgene på 80-tallet. Vi kan derimot konstatere at smitteksplosjonen som mange spådde, kom aldri. Det ble ikke 200000 syke. Helsedirektoratets fokus på forebygging- og kunnskap kan ha hatt en medvirkende faktor. Selv om vi enda ikke har medisin som eliminerer viruset, kan både aidstesten, AZT medisinen og fokuset på veiledning trekkes inn som faktorer til at Norge ikke opplevde de verste smittetallene. Siden 1996 og HAART-medisinen er det også få i Norge som har død som følge av AIDS. Det skal også poengteres at nordmenn i det hele har hatt høy tillitt til nasjonale helsemyndigheter.

¹⁷² Manum, 2010, s. 96

¹⁷³ Stølan, 1988

¹⁷⁴ Øie i Evensen mfl., 2010, s. 44-45

¹⁷⁵ Utenriksdepartementet, 2006, s. 2

Selv om mange i dag vil konkludere med at «frivillighetslinjen» fungerte, er det fortsatt viktig å se helheten. Var det riktig å ikke bruke tradisjonelle- og velprøvde epidemitiltak? Var det riktig å ikke bruke tvangstiltak med de skyhøye prognosene? Burde enkeltpersoners interesser bli mer ivaretatt enn den allmenne befolkningen? Selv om Fagerhols forslag til tiltak var nokså dramatisk, var nok debatten nødvendig. I et historisk perspektiv vil det uansett være viktig å bruke AIDS-epidemien i møtet med fremtidige epidemier. Skal man velge frivillighet når det er snakk om sykdommer som smitter seksuelt, og tvang når det er luft- og dråpesmitte? Dette er spørsmål som må besvares av fremtidens helsemyndigheter. Vi vet uansett at epidemibekjempelsen på 80-tallet gav virking.

4 Homofili i det norske samfunnet

«– 119 mennesker ble kriminalisert og straffet for kjærlighetslivet sitt. De måtte gjennom rettsaker, domfellelse og soning. De møtte offentlig skam og fordømmelse. (...). Det ønsker regjeringen å beklage». ¹⁷⁶

Den 20. april 2022 beklaget Norges statsminister Jonas Gahr Støre, på vegne av regjeringa, til homofile. Beklagelsen var rettet mot homofile for at de gjennom tusen år har blitt møtt med skam og fordømmelse for deres seksuelle legning. I dag er homofili tillatt i Norge, og man kan leve med hvem man vil. Veien dit har imidlertid vært omfattende. I dette kapitlet vil jeg ta for meg noen utviklingstrekk om homofili i norsk historie. Mange i dagens samfunn forbinder HIV med homofili, og flere har omtalt at AIDS-epidemien ble et brutalt tilbakeslag for homofile. Hva er de viktigste utviklingstrekke innen homofili i norsk historie? Hva slags viktige personer og hendelser kan vi trekke fram i forbindelse med denne historien?

4.1 Homofili i tid og rom

4.1.1 Definisjoner og forståelse av homofili

I 1957 gav Øivind Eckhoff ut boka *Vi som føler oss annerledes* under pseudonymet Finn Grodal. Boka var Norges første sakprosabok om homoseksualitet i etterkrigstiden. Et tema som både var kontroversielt og nøye debattert i denne perioden. I boka definerer Grodal homofili som «en person er homoseksuell eller invertert, vil si at kjønnsdriften hos vedkommende, og dermed alle hans erotisk betonte følelser, er rettet mot individer av samme kjønn som ham selv». ¹⁷⁷ I 1950-åra var mannlig homoseksualitet fortsatt forbudt i Norge, og man kunne risikere fengselsstraff hvis to menn hadde sex med hverandre. Dette i sterk kontrast til våre naboland Danmark og Sverige hvor homofili hadde blitt avkriminalisert allerede i 1933 og 1944. ¹⁷⁸ Gjennom tusen år med historie kan vi finne eksempler på at homofile som samfunnsgruppe har blitt stigmatisert, forfulgt og fordømt. Hva er det som har gjort homofili så omdiskutert?

Vi kan spore kilder helt tilbake til middelalderen som på et eller annet vis omtaler homofili. I den tusen år gamle *Gulatingsloven* kan vi finne et sitat som omtaler at «lekamlyst» mellom to kårmenn

¹⁷⁶ Regjeringen, 2022

¹⁷⁷ Grodal, 1957, s. 21

¹⁷⁸ Johansen, 2019, s. 122

ikke er tillatt, og vil bli straffet med såkalt «jarnburd» hvis det ble kjent.¹⁷⁹ Helt frem til vårt årtusen kan vi finne eksempler på stigmatisering av homofile, og i flere deler av verden er det fortsatt ulovlig å være homofil. Sett i lys av kilder fra både middelalderen og tidlig nytid kan man også i Norge finne flere historier om menn som har blitt straffet for sitt seksuelle forhold til andre menn. Hva er det som gjør homofili så avvikende? Og hvem er det som innehar alle disse fordommene? Det er mange institusjoner som har ment mye om homofile. En av disse er kirken, som selv har innrømmet og beklaget ovenfor homofile. Blant annet gikk noen biskoper ut på 1950-tallet og sa at §213, som kriminaliserer homofili, for all del ikke måtte fjernes. De henviste til bibelen, og sa at det var «en samfunnsfare av verdens dimensjoner» om dette ville skje.¹⁸⁰ Biskop Alex Johnson sa i et debattprogram at det var synd for homofile og bli utsatt for dette «handicpet».¹⁸¹ Et annet eksempel er pastor Hans Bratterud som ba kristne om å «bryte denne djevelske makten som homofile representerer i dette landet».¹⁸² Bratterud ble senere dømt for sin fordømming av homofile, og fikk tilslutt 30 dagers fengsel på vilkår.¹⁸³

Disse uttalelsene viser at forståelsen av hva homofili er har endret seg gjennom tidene. Stigma og negative holdninger ovenfor homofile finner man fortsatt. Mange av de som ble smittet av HIV-viruset på 80-tallet var homofile, og kan på mange måter ha opplevd et dobbelt stigma. Et stigma for å være homofil, men også et stigma for å være homofil og HIV-positiv. Mange av de som er homofile beskriver selv at de rett og slett ikke visste hva homofili var da de var unge. Både erkjennelsesprosesser og det å «komme ut av skapet» var vanskelig.¹⁸⁴ Homofili ble i samfunnet definert som noe kriminelt og avvikende, noe som trolig gjorde stigmaet rundt det enda verre. I takt med den utviklingen som jeg i det følgende vil vise, skjedde det mange gode fremskritt for homofiles samfunnsposisjon i løpet av 1970-tallet. Men det er ikke å legge skjul på at veien dit har vært krevende for mange.

4.1.2 Hva betydde §213 for homofile?

«Finder utugtig omgjængelse sted mellem personer af mandkjøn, straffes de, der heri gjør sig skyldige, eller medvirker dertil, med fængsel indtil 1 år. Med samme straff ansees den, som har utugtig omgjængelse med dyr, eller som medvirker dertil. Påtale finder alene sted, når det er påkrævet af almene hensyn» (§213 av 1902 i Rian, 2001, s. 41).

¹⁷⁹ Rian, 2001, s. 27. Rian tar for seg homofili fra middelalder til 1930-åra i artikkelen «Mellom straff og fortielse» i boka *Norsk homoforskning* av Brandsæter mfl. (red.).

¹⁸⁰ Moxnes, 2001, s. 57, Johansen, 2019, s. 127, Henmo, 2015, s. 29

¹⁸¹ Johansen, 2019, s. 136

¹⁸² Johansen, 2019, s. 141

¹⁸³ Henmo, 2015, s. 92-93

¹⁸⁴ Grønningsæter, Kristiansen & Lescher-Nuland, 2013, s. 12

1900-tallet er et komplekst århundre i homoseksualitetens historie. I denne perioden kan vi ta for oss både utvikling og tilbakeslag. Vi kan finne eksempler på hat, glede og sorg. Vi finner ulike tilnærminger til homofili både fra stat, myndigheter og samfunn. I 2022 feirer vi for at det er 50 år siden straffeloven §213 ble fjernet. Loven som gjorde det kriminelt for menn å ha sex med andre menn. I 2022 er det 30 år siden WHO fjernet homofili som en psykisk sykdom (en mental forstyrrelse og en form for sinnslidelse).¹⁸⁵ Mange homofile har undret over hva som var mest stigmatiserende. Homofili som en kriminell handling eller homofili som en psykisk lidelse? Dette kapittelet tar for seg en viktig del av norsk historie. Først hva §213 betydde for homofile, og videre hva slags kamp som måtte til for at den først i 1972 ble fjernet.

§213 var gyldig frem til 1972. Hovedelementet i loven var at seksuell omgang mellom «mandkøn» var ulovlig. I praksis forbød loven kun seksuell omgang mellom menn, mens det ikke var noen regler for kvinner. Hvis to menn hadde seksuell omgang kunne det føre til fengsel i opp mot et år, og ifølge loven kunne de som medvirket til seksuell omgang mellom menn også bli dømt til medvirkning. Jussen åpnet også for at onani mellom menn kunne tolkes som strafferettslig samleie mellom menn.¹⁸⁶ Undersøkelser har vist at §213 ble håndhevet på 1900-tallet, noe historikerne Martin Halsos og Runar Jordåen har vist i sine undersøkelser av domfellelser som følge av brudd på §213.¹⁸⁷ Straffeloven som kriminaliserte homofili er et av de fremste eksemplene på stigmatisering av homofile på 1900-tallet. Den førte til negative holdninger, frykt og skam. Etterhvert ble det kamp i homofile miljøer for å få fjernet §213 fra lovboka.¹⁸⁸ Støtte fikk de også fra enkelte politiske miljøer som aktivt også gikk inn for å fjerne lovparagrafen. En av frontkjemperne for avskaffingen av paragrafen var Det norske forbundet av 1948 som ble stiftet og opprettet i 1950.

En pioner i kampen mot §213, som for alvor startet på 1950-tallet, var Karen-Cecilie «Kim» Friele. Friele var kjent som hele Norges homopioner, og den første offentlige homofile her til lands. Hennes engasjement og kamp for likestilling og aksept var avgjørende i kampen mot straffeloven. Like aktiv var hun også med i kampen for å fjerne homofili som en psykisk lidelse.¹⁸⁹ I tillegg var hun aktiv i kampen mot AKPs (Arbeidernes kommunistparti) sin støtte til sosialistiske land som på 70-tallet

¹⁸⁵ Johansen, 2018, s. 139

¹⁸⁶ Johansen, 2018, s. 89

¹⁸⁷ Halsos, 2001, s. 120-121, Johansen, 2018, s. 91

¹⁸⁸ Heli, 2006, s. 111-112

¹⁸⁹ Henmo, 2015, s. 27, 47-51

kriminaliserte homofili og fengslet disse.¹⁹⁰ Det var mange, både politikere og representanter fra kirken, som var i mot en liberalisering av §213. I 1970 var det bred enighet hos politiske parti å fjerne §213, men det var uenighet knyttet til den seksuelle lavalderen til homofile.¹⁹¹ Kim Friele var raskt ute og sa at om det ble slik, ville man kun bytte ut en diskriminerende lov med en annen.¹⁹² Den 21. april 1972 ble §213 fjernet, og homofile var ikke lengre å betegne som «kriminelle». Fra dette tidspunktet kunne menn ha sex med menn uten å føle frykt for å bli strafferettslig forfulgt i tiden etter.

Som følge av liberaliseringen av §213 ble det på 1970-tallet mer behov for seksuell rådgiving om homofil seksualitet. I 1975 ble det opprettet en frivillig rådgivningstjeneste som ble organisert fra DNF-48 og i 1977 opprettet Oslo Helseråd «rådgivningstjenesten for homofile» på initiativ fra blant annet Georg Petersen.¹⁹³ Senere ble også helseutvalget for homofile stiftet av Calle Almedal, Per Kristian Svensen og Georg Petersen. Det er ingen tvil om at utvalget fikk en viktig rolle i bekjempelsen av AIDS-epidemien på 1980-tallet.¹⁹⁴ 1970-tallet og fjerningen av §213 førte med andre ord til et stort positivt fremskritt for homofile. Endelig ble det aksept for å føre den livstilen man selv ønsket. Undersøkelser viser også konturene av stadig mer aksept av homofile i tiden frem mot 1970-tallet.¹⁹⁵ Den positive utviklingen blir dessverre utfordret da AIDS-epidemien kommer til Norge i 1980 og homofile blir ansett for å være den største gruppen av smittespredere.

4.1.3 1970-tallet: Faktiske fremskritt eller falske fremskritt?

1970- og tidlig på 1980-tallet skjedde mange positive endringer for homofile. Beskrivelse av mer aksept, frigjøring og fremskritt er inntrykket man får når man leser om 70-tallets homohistorie. Avkriminalisering av mannlig homoseksualitet, i form av fjerningen av §213, var et stort fremskritt for mange homofile, og kan ha medvirket til mer aksept og toleranse hos folk flest. I 1981 blir det forbudt å diskriminere homofile, og den såkalte anti-diskrimineringsparagrafen blir lagt inn i straffeloven. 1970-tallet representerer derfor en kontrast til den stigmatiseringen de har blitt utsatt for i nesten tusen år. Det var med andre ord en positiv fremgang når det gjaldt samfunnets syn på homofile inn mot 1980-tallet.¹⁹⁶

¹⁹⁰ Henmo, 2015, s. 58

¹⁹¹ Johansen, 2019, s. 137

¹⁹² Johansen, 2019, s. 137

¹⁹³ Iversen, 2001, s. 278

¹⁹⁴ Johansen, 2018, s.149

¹⁹⁵ Andersen, 2013, s. 25-30

¹⁹⁶ Grønningseter, Kristiansen & Lescher-Nuland, 2013, s. 12

Det var imidlertid en lang kamp igjen til at homofile kunne få de samme rettighetene som heterofile. Militærtjenesten var en arena hvor homofile fortsatt opplevde stigmatisering og diskriminering. Det var ingen hjemmel for å nekte homofile militærtjeneste etter 1972, men forsvaret begrunnet med bakgrunn i at homofili fortsatt var anerkjent som en psykisk sykdom, at homofile ville være tjenesteudyktige.¹⁹⁷ Dette bidro til at DNF-48 gjorde det til en kampsak å få fjernet beskrivelsen som homofili som en mental forstyrrelse. Dette skjedde ikke før i 1990. På tross av mange faktiske fremskritt på 1970-tallet, så var den homofile frigjøringen langt fra over. Det hjalp heller ikke at enkelte representanter fra kirken eller myndighetene kritiserte homofil atferd, eller at man mot slutten av 70-tallet og starten av 80-tallet startet å rapportere om en «homopest» i USA. En mystisk virusinfeksjon som tok livet av i all hovedsak yngre homofile, hvor alle hadde samme sykdomsmønster.

AIDS-epidemien ble et enormt tilbakeskritt for homofile. Den gode fremgangen fra 1972 med avkriminalisering av mannlig homoseksualitet hadde gjort det lettere for homofile å erkjenne sin egen identitet. Da rapportene om AIDS og spredningsmønsteret for sykdommen ble publisert gikk det utover homofile. Mange hadde mye å mene om den nye «homosykdommen», blant annet sogneprest Bjørn Bue, som gikk på en direkte radiooverført preken og sa at AIDS var «Guds straffedom over mennesker som har levd et syndig liv».¹⁹⁸ Kirken opplevde kritikk som følge av Bues oppsiktsvekkende utsagn, og enda mer kritikk for at mange nektet å beklage Bues utsagn. På tross av at vi opplevde mange reelle fremskritt innenfor homofili på 1970-tallet tok det altså ikke lang tid før fremgangen gikk fra å være faktiske fremskritt til falske fremskritt. Selv om homofili var lovlig, var det mange som mente at homofili var brudd med «normen», og mange satte nok homofili i sammenheng med AIDS-smitte.

4.2 Stigma og fordommer omkring homofile på 1980-tallet

«Terje har sagt fra hjemme at han er homofil: «Mor ble hysterisk og bebreidenende. Det var synd, perverst, unormalt, syndig i forhold til Bibelen. Far reagerte med fullstendig ignorering, det var et ikke-eksisterende tema.»» (Prieur, 1988, s. 157).

1980-åra ble vonde år for homofile. Selv om stigma og fordommer har eksistert i over tusen år, ble 80-åra smertefulle for homofile på alle slags måter. Homofili ble på mange måter synonymt med AIDS, og mange levde i den tro om at AIDS var en sykdom som kun rammet homofile, ble spredt av homofile og ikke minst skapt av homofile. I et helt årtusen har mange definert homofile som

¹⁹⁷ Johansen, 2019, s. 138

¹⁹⁸ Stephansen, 12. august 1985

annerledestenkende, avvikere og kjettere. Henvisningen til Matteusevangeliet 19, 5-6, som kan tolkes som at ekteskapet er mellom kvinner og menn hadde helt klart innvirkning. Stigmatiseringen, fordommene og holdningene bidro også til at mange homofile har fått varige psykiske plager. Mange forteller om et liv i løgner, halvsannheter, frykt for å bli utstøtt og stigma.¹⁹⁹ Hva er det med homofile som har ført til disse holdningene, og hva slags stigma har de blitt utsatt for?

Professor Annick Prieur fullførte i 1988 en studie som omhandlet kjærlighetens vilkår for homofile midt i en «aidstid». Studien var basert på dybdeintervjuer med norske menn som har sex med menn. Prieurs studie var enestående både i norsk og internasjonal sammenheng, og konkluderte med at «jo bedre integrert en er i en sosial sammenheng, jo bedre greier en å ta vare på sitt eget liv og ta ansvar for andre.»²⁰⁰ I de tilfellene hvor homofile blir utstøtt og utestengt av samfunnet greier de mindre å ta vare på seg selv, og får problemer med å tilegne seg den nødvendige opplevelsen av å tilhøre en helhet, oppleve mening og sammenheng i sine liv.²⁰¹ Dette viser at homofile har behov for kjærlighet, omsorg og et felleskap å være del av. Prieur avdekket også at homofile i mange tilfeller søker etter sex fordi sexlivet vil være eneste bånd til det felleskapet som de opplever å ikke tilhøre.²⁰² Resultatet av dette kan være at flere homofile velger former for risikoatferd, blant annet det å ha mange sexpartnere, noe som igjen kan føre til at de blir utsatt for HIV-smitte. Fordommene mot homofile er i mange tilfeller nettopp begrunnet i denne risikoatferden. Noen kan ha hatt opptil flere hundre seksualpartnere.²⁰³ Dette kan ha skapt fordommer om et promiskuøst liv.

Prieur (1988) skriver blant annet: «Det er akkurat de mest foraktende sidene ved homsesex, analsex og tendensen til å ha mange seksualpartnere – som også er de sidene ved homsesex som har ført til den raske spredningen av hiv-smitten.»²⁰⁴ Begrunnet i risikoatferden kan man derfor si at en av grunnene til at stigmatisering av homofile, uavhengig om de var HIV-positiv eller ikke, oppsto fordi at mange trodde at alle homofile hadde slik atferd. Men slik var det på ingen måte. Innad i de homofile miljøene var det ulik oppfatning om risikoatferd og om det var greit eller ikke. Helsedirektoratet, helserådene og rådgivningstjenestene møtte denne utfordringen med ulike kampanjer og i direkte kontakt med homofile. Blant annet ble kondomkampanjer et sterkt virkemiddel for myndighetene.

¹⁹⁹ Prieur, 1988, s. 155-158

²⁰⁰ Prieur, 1998, s. 165

²⁰¹ Prieur, 1988, s. 165

²⁰² Prieur, 1988, s. 75

²⁰³ Snowden, 2019, s. 430

²⁰⁴ Prieur, 1988, s. 111

Medisinhistorikeren Aina Schiøtz (2017) har beskrevet AIDS-epidemien som et voldsomt tilbakeslag for homofile.²⁰⁵ 70-tallets frigjøring, optimisme og positive homokamp kom i kontrast med den nye «homopesten». En av informantene i Prieurs (1988) studie sier blant annet at «AIDS har skapt nye tider. Jeg føler som jeg har krabbet inn i skapet igjen. For noen år siden våget jeg til og med å gå i homoseksjonen i et 1. mai tog. Men det ville jeg ikke gjort i dag.»²⁰⁶ AIDS har skapte både holdninger, smittefrykt og redsel i det norske samfunnet, og for mange homofile ble mangelen på både fysisk og psykisk nærhet en realitet. Flere homofile fortalte at de ikke får gi klemmer til familiemedlemmer, og at de har blitt stengt ute av storfamilien. Bergens første åpne homofile, Kenneth Brophy, forteller også i sin biografi om et liv preget av holdninger, fordommer og urettferdighet. «Han der er en jævla rompis. det kan du se på ham» var det en gjest som sa direkte til han en gang han jobbet på en restaurant i Bergen.²⁰⁷ I likhet med mange andre, beskriver Brophy en tid som var angstpreget og en tid som skapte redsel i de homofile miljøene, dette på tross av at Norge var langt unna amerikanske tilstander.²⁰⁸

Flere homofile forteller også at de har isolert seg etter at AIDS kom. Det er vanskelig å konkludere med at dette er en direkte følge av stigmatisering, men flere er enige om at AIDS har medført en slags tapsfølelse ved å miste sexlivet, en metode mange tidligere brukte for å komme i kontakt med andre mennesker.²⁰⁹ Fokuset på homoseksuell sexatferd som risikosex, bruk av kondomer og et høyt antall seksualpartnere kan også ha bidratt til å skape ulike holdninger i samfunnet som homofile fikk oppleve. Selv om enkelte homofile tydelig har gått ut og sagt at AIDS kan ha lagt lokk på sexlivet, mener noen også at AIDS-risikoen kan være et uttrykk for kjærlighet. Eksempelvis for noen er det å ta imot noens sæd et sterkt uttrykk for kjærlighet fordi noen er villig å ta risikoen for deg.²¹⁰ Slik atferd kan også ha bidratt til at flere fikk negative holdninger til homofile – uansett om de hadde HIV eller ikke.

Stigmatiseringen av homofile på 80-tallet viser at begrepet «å skjære alle over en kam», kan ha vært en riktig samfunnsoppfatning av hvordan homofile opplevde AIDS-krisen på 80-tallet. Det at mange trodde at alle homofile hadde HIV/AIDS, vitner om kunnskapsløshet som nettopp kan ha bidratt til å både forsterke stigmatisering og fordommer mot homofile.

²⁰⁵ Schiøtz, 2017, s. 167

²⁰⁶ Prieur, 1988, s.12

²⁰⁷ Berntzen, 2018, s. 85-87

²⁰⁸ Berntzen, 2018, s. 142

²⁰⁹ Prieur, 1988, s. 101

²¹⁰ Prieur, 1988, s. 107

4.3 HIV-positives levekår på 80-tallet

«Jeg gikk med hiv-smak i munnen og ventet på døden i postkassa, svaret på testen» (Tom, 31 år).²¹¹

I 2009 ble det gjennomført en større levekårsundersøkelse for å kartlegge HIV-positives levekår.²¹² Et av formålene med studien var å undersøke hvordan kunnskap, holdninger og stigmatisering i samfunnet påvirker HIV-positives levekår.²¹³ En av konklusjonene til undersøkelsen er at en HIV-diagnose medfører en rekke psykososiale utfordringer. Dette er fortsatt et problem i dag på tross av at vi i dag har enda mer kunnskap om HIV/AIDS enn hva vi hadde på 80-tallet. HIV-positive kan i dag leve normalt hvis de tar medikamenter. Det er ingen vil om at de psykiske påkjenningene for de som fikk diagnosen HIV kan ha satt dype spor i livene til de som ble syke. De psykiske påkjenningene en HIV-diagnose medfører har også ført til alvorlige konsekvenser for mange, og flere valgte å ta sitt eget liv som følge av HIV-diagnosen.

Dette delkapitlet tar sikte på å gjøre rede for HIV-positives levekår på 80-tallet. Hvordan var det å være HIV-positiv og homofil i Norge på 80-tallet? Å være homofil og HIV-positiv kan medføre dobbelt stigma. I 80-tallets samfunn, men også i dag vil det å være homofil medføre holdninger og stigma. På den andre siden vil det å være HIV-positiv medføre det samme; stigma, fordommer og ulike holdninger. Vi kan finne konkrete tiltak fra både myndigheter og organisasjoner som arbeidet med å møte epidemien og den omfattende stigmatiseringen. Helserådene jobbet aktivt for å formidle informasjon om AIDS og hva slags forhåndsregler homofile måtte ta. Kampanjer, kunnskapsformidling og opplysning ble sentralt i bekjempelsen av epidemien. Mye av denne informasjonen kom ut i et eget tidsskrift for de som definerte seg som homofile; *Løvetann for homofil og lesbisk frigjøring*. I *Løvetann* ble det stadig publisert artikler som omhandlet AIDS, ulike forhåndsregler og statistikk fra epidemien blant annet i USA.²¹⁴ På DNF-48 sin restaurant Metropol i Oslo ble det delt ut brosjyrer. Metropol fremstår som en fornuftig plass å dele ut informasjon og brosjyrer for å forbedre HIV-positives levekår, da mange homofile fant sitt felleskap her. Metropol fremsto som en plass hvor man kunne møte folk med lik identitet.

Et konkret tiltak for å forbedre HIV-positives levekår var altså informasjon. I 1986 ble det publisert en brosjyre med konkrete råd til menn som har sex med menn. Brosjyren ble omtalt i en

²¹¹ Prieur, 1987, s. 124

²¹² Grønningsæther, Roland, Nuland & Haug, 2009

²¹³ Grønningsæther mfl., 2009, s. 18

²¹⁴ Se *Løvetann* nr 3/86. Denne utgaven tar for seg mange artikler om AIDS-epidemien.

artikkel i *Løvetann* og rådene ble også publisert der med formål å gi råd om hvordan man kunne ha sex uten å utsette seg for risiko for AIDS eller andre seksuelt overførbare infeksjoner.²¹⁵ De såkalte helsevettreglene så slik ut:

- Snakk om sex!
- Vurder ditt alkoholforbruk!
- Bruk såpe og vann!
- Ikke la han komme i munnen din!
- Bruk kondom!
- Bruk vannløselig glidekremer!
- Ikke slikk bak!
- Vær forsiktig om du har sexleker med urin!
- Spar de lange og våte tungekysstil den du er mest glad i!
- Ta ansvar! (Frivold, 1986)

Helsevettreglene fremstår som personlig, alvorstynget og ærlige. Budskapet kommer tydelig frem, og intensjonen om en bedre homoseksuell helse er like tydelig. Hvis dette kunne bli bedret ville det samtidig bli bedre levekår for homoseksuelle. Mange mente imidlertid at myndighetene la seg for mye borte i de homofiles seksualliv med kondomkampanjer og brosjyrer. For enkelte kunne det å ha ubeskyttet sex, altså å droppe kondomet, virke som en slags kjærlighetserklæring.²¹⁶ Myndighetene fortsatte med konkrete tiltak og økonomi for å forhindre HIV-smitte helt fram til 90-tallet, og det kan virke som at motstandernes argumenter ikke ble sterke nok, og at den offentlige opplysningskampanjen til myndighetene fortsatte.

Et element som kan belyse HIV-positives levekår er det som jeg innledningsvis forklarte; de psykiske plagene en HIV-diagnose medfører. Det er ingen tvil om at HIV-diagnosen påvirker HIV-positives mentale helse og livskvalitet.²¹⁷ Flere har valgt å ta sitt eget liv, og andre forklarer at de hadde dødstanker. Enkelte beskriver HIV-diagnosen som en dødsdom, og det er tydelig at mange opplevde det svært tungt å få en HIV-diagnose. En av informantene sier blant annet:

«Det var et sjokk å få det – livet stoppet opp og jeg skulle dø. Jeg levde i koma i flere uker og jeg bare eksisterte, jeg visste ikke det ene eller det andre, jeg visste ikke hvem jeg skulle snakke med, hvem jeg skulle si det til, om jeg skulle si det til venner og mamma og familie, og hvordan de ville reagere – det var veldig vanskelig» (Grønningsæter mfl., 2009, s. 75)

²¹⁵ Frivold, 1986, s.39

²¹⁶ Prieur, 1988, s.104-107, 117-118

²¹⁷ Grønningsæter mfl., 2009, s. 75

Informantens uttalelse dekker selvfølgelig ikke alle HIV-positive, men den viser hvordan tanker, følelser og ikke minst angst kommer frem hos en HIV-positiv. En annen informant i undersøkelsen sier at selv om det nå finnes medisiner som holder viruset i sjakk, finnes det ingen medisin mot «de negative tankene».²¹⁸ Tidlig i epidemien, særlig før de første medisinene kom, ble HIV en dødsdom for mange. Selv om levekårsundersøkelsen viser en god trend blant HIV-positives mentale helse, er det langt fra sikkert at alle følte seg slik på 1980-tallet.

Den psykiske helsen til mange ser ut å ha vært alvorlig for mange, og flere valgte å begå selvmord. Dette kan ha kommet av mange årsaker; skam, dødsfrykt og redsel for at andre skulle få vite om diagnosene. Det faktum at enkelte tok sitt eget liv viser at levekårene ikke var optimale for HIV-positive på 80-tallet. På tross av at helserådene, PLUSS og Landsforeningen mot AIDS var tilstede for HIV-positive, klarte verken de eller helsevesenet å redde alle. 70- og 80-tallet var to tiår hvor mange tok sitt liv, noe som vitner om at psykisk sykdom var utpreget i samfunnet. Fra slutten av 70-tallet og fram til slutten av 1980-tallet var det mer enn en dobling i forekomsten av selvmord som underliggende årsak hos både kvinner og menn, og ifølge FHI var økningen størst hos unge menn i alderen 15-24 år.²¹⁹ Fra 90-tallet opplever man imidlertid et stup i antall selvmord. FHI er forsiktige å synse hvorfor selvmordsraten var så stor på 70- og 80-tallet, men trekker frem svekkelse av de stabile familierelasjonene og alkoholkonsum som en rådene oppfatning.²²⁰ Samtidig ble det etter 1990 laget handlingsplaner og antidepressivere ble i større grad tatt i bruk, noe som kan forklare den brå nedgangen, uten å kunne gi en sikker forklaring på det.²²¹ Moseng (1998) har undersøkt sammenhengen mellom selvmords atferd og seksuell orientering, og viser til at lesbiske kvinner og menn ikke hadde noen sentral plass i norsk eller internasjonal selvmordsforskning på slutten av 90-tallet. Moseng (1998) viser imidlertid til en nordamerikansk studie av Gibson (1989) som argumenterer for at en av tre gutter som tar sitt eget liv er lesbiske eller homofile.²²² Det finnes ingen holdepunkter eller tall for hvor mange i FHIs selvmordsstatistikk som hadde HIV, men vi vet at de er en del av statistikken uansett om det er en eller flere. Faktumet er at homofile HIV-positive har vært mer i kontakt med psykologer enn andre grupper, eksempelvis heteroseksuelt smittende.²²³

²¹⁸ Grønningsæter mfl., 2009, s. 75

²¹⁹ Strøm, Raknes & Stene-Larsen, 2021

²²⁰ Strøm mfl., 2021

²²¹ Strøm mfl., 2021

²²² Moseng, 1998, s. 259

²²³ Grønningsæter mfl., 2009, s. 89, Grønningsæter & Lescher-Nuland, 2013, s. 111

Palma Haanes (1988) skriver «Vi veit at AIDS er ein dødeleg sjukdom. Mange lever i fleire år med denne diagnosa, men ein dag vil det uungåelege skje. Å bli konfrontert med døden er hardt og vondt for oss alle».²²⁴ Stigmatiserte grupper som HIV-positive og homofile, blir derfor svært sårbare grupper i samfunnet som trenger omsorg og trygghet. Spørsmålet blir da; har det blitt gitt nok omsorg og trygghet til HIV-positive i 80-tallets samfunn? Ble HIV-positive samtidens spedalske? Ble de faktiske ofrene av epidemien gitt kjærlighet, eller var fokuset kun på informasjon om hvordan man ikke skulle bli smittet av HIV? Disse kritiske aspektene har så vidt jeg vet ikke blitt behandlet verken historisk eller medisinsk de siste årene, men det er ingen tvil om at de fortjener å bli behandlet.

Hvordan var HIV-positives levekår på 1980-tallet? Den siste levekårsundersøkelsen viser at enkelte HIV-positive har hatt utfordringer og negative erfaringer med velferdsapparatet, som igjen har påvirkning på livskvalitet. Noen har pekt på negative erfaringer i helsevesenet, andre i arbeidslivet og noen i sosialtjenester som NAV.²²⁵ Det vil være vanskelig med sikkerhet å kunne fastslå hvordan den enkelte HIV-positive følte seg på 80-tallet, men det finnes nok holdepunkter på bakgrunn av intervjuer og fortellinger å konkludere med at HIV-diagnosen medførte mange psykiske plager og redusert livskvalitet for HIV-positive. Spørsmålet om staten sørget for nok psykisk helsehjelp for disse vil imidlertid bli et helt annet spørsmål, men at skam, selvstigma, holdninger, og negative tanker og følelser ble direkte konsekvenser av AIDS-epidemien er det imidlertid ingen tvil om. Og at disse elementene har etter all sannsynlighet har bidratt til å forme HIV-positives levekår på 80-tallet er det heller ingen stor tvil om.

²²⁴ Haanes, 1988, s. 72

²²⁵ Se Grønningsæter mfl., 2009, s. 69-102, Se også Grønningsæter & Lescher-Nuland, 2013, s.101-112. Se også AIDS kapitlet for eksempel på stigmatisering av HIV-positive. Der blir det også eksemplifisert hva slags stigma HIV-positive har møtt.

5 Undersøkelse: Hvordan omtalte VG HIV og AIDS? Er det forenelig med empiri at VGs pressedeckning kan ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile?

«AIDS-død», «AIDS-frykt», «AIDS-blod», «AIDS-pest». Alle disse ordene er ordkonstruksjoner som oppstår i VG mellom 1980 og 1990. Såkalte nyord er vanlig i journalistikken, og brukes fortsatt den dag i dag. Få andre epidemier har gjennom historien fått mer oppmerksomhet i pressen enn AIDS-epidemien på 1980-tallet. Det gikk sjeldent en dag uten at det dukket opp artikler med direkte eller indirekte tilknytting til AIDS-epidemien. Frykten for å bli smittet av en sykdom som det fantes svært lite kunnskap om var stor. Det ble raskt kjent at HIV-viruset smittet gjennom seksuell omgang. Selve overføringsmetoden kan ha bidratt til å gjøre HIV/AIDS tabubelagt, på likhet med hvordan seksuelt overførbare infeksjoner ofte er tabu i dag. Alt som hadde med sex, homofili og prostitusjon å gjøre var heller ikke akseptert på 1980-tallet, noe som bidro til å stigmatisere AIDS enda mer.

Denne delen av oppgaven inngår en analyse av over 600 artikler fra VG i perioden 1982-1989. Mitt hovedmål er å undersøke hvordan VG skrev om HIV og AIDS, samtidig som jeg vil drøfte om VGs pressedeckning kan ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile. Langtidsoverlevende har allerede artikulert hypotesen om at pressen bidro til forsterket stigmatisering av HIV-positive. Disse minnes en pressedeckning som var en stor tilleggsbelastning. På den andre siden har vi VG som har en plikt til å informere. Kriser, slik som epidemier, defineres vanligvis som en «alvorlig trussel mot strukturer, verdier og normer i et sosialt system, som under tidspress og usikkerhet gjør det nødvendig å ta kritiske beslutninger».²²⁶ Vi kan plassere AIDS-epidemien under denne definisjonen.

5.1 Teoretiske innfallsvinkler

5.1.1 Metode

Denne undersøkelsen bygger på en empirisk undersøkelse av overskrifter og innhold i VG mellom 1982 og 1989. Undersøkelsen vil trolig være avgjørende for å konkludere med hvorvidt VGs pressedeckning kan ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile i forbindelse med AIDS-epidemien på 1980-tallet. Det som utgjør den empiriske delen i denne oppgaven er over 600 artikler i VG i perioden 1980-1989. Artikkelen består av alt fra små avisnotiser, større artikler og helsider. De er valgt ut på bakgrunn

²²⁶ Rosenthal mfl., 2001 & Engen mfl., 2016 i Olsen & Mathiesen, 2019, s. 71

av klassisk ordtelling, i form av søkeordet «AIDS» på VGs åpne digitale arkiv. Leserinnlegg og debattinnlegg er ikke tatt med som kildemateriale, men vil bli henvist til der det er nødvendig. Denne delen vil ta utgangspunkt i tre spørsmål.

- ➔ Skjer det en endring i VG om hvordan det skrives om epidemien?
- ➔ Hvordan blir AIDS fremstilt?
- ➔ Hva slags språklige virkemidler blir brukt i pressedeckningen om HIV-viruset?

Disse spørsmålene danner grunnlag for den empiriske undersøkelsen, og den videre drøftingen. Årsaken til at jeg i denne oppgaven har valgt å ta for meg VG er fordi at det var Norges største avis i dette tidsrommet. Samtidig er VG en løssalgsavis, som har et behov for å velge ut saker som kan selge til et stort marked. Hågvar (2006) skriver at distinksjonen mellom løssalgsaviser og aviser som krever abonnent er at løssalgsaviser er avhengige av å produsere stoff med prioriteringer og vinklinger som selger.²²⁷ Det betyr ikke at løssalgsaviser skiller seg ut fra forhåndsolgte aviser, da all kommersiell avisdrift har som mål å selge, men en vil se at VG og andre løssalgsaviser vil måtte prioritere annerledes, i form av å valg av saker, overskrifter og innhold, slik at folk faktisk vil kjøpe avisen i dag og i morgen.

For å kunne svare på de overnevnte spørsmålene, har jeg valgt å fokusere på enkelte språklige kategorier. Hovedsakelig vil jeg fokusere på retorikken i avisartiklene, og da særlig i overskrifter. Samtidig vil jeg trekke frem innholdet i artiklene, og undersøke hvorvidt det skjer en endring i hva det skrives om utover 80-tallet. Når det gjelder retorikk, er det i all hovedsak lingvisten George Lakoff (1980) sine teorier om metaforer som vil danne en teoretisk ramme for oppgaven. I boka *Hverdagslivets metaforer* skriver Lakoff & Johnson (1980) at «Metaforer kan skape en virkelighet for oss, særlig en sosial virkelighet. En metafor kan derfor styre fremtidige handlinger».²²⁸ De mente at metaforer styrer hverdagslivet vårt på forskjellige måter. Samtidig introduserer de begrepet «krigsmetaforer», som de mente fremhevet visse former for virkelighet og skjulte andre. Det var ikke kun en måte å betrakte virkeligheten på, men utgjorde også «en begrunnelse for å endre taktikk og for å vise politiske og økonomiske handlinger».²²⁹ De mente derfor at om man godtok metaforen, la det grunnlag for oppfatninger om at det fantes en ytre, fremmed og lite vennligsinnet fiende. Det

²²⁷ Hågvar, 2006, s. 47

²²⁸ Lakoff & Johnson, 1980, s. 148

²²⁹ Hågvar, 2007, s. 47

oppfordret med andre ord folk til å være klar for å kjempe i mot trusselen. Derfor tar jeg i denne delen særlig opp hvordan metaforer kan ha bidratt til å nettopp forme en slik «fiende», med henvisning til AIDS.

En annen innfallsvinkel i undersøkelsen er krisediskurs. Flere omtaler AIDS-epidemien som «AIDS-krisen» på 80-tallet. I slike kriser kan vi snakke om såkalt «krisekommunikasjon». I disse tilfeller har tidligere studier, blant annet Hornmoen (2011), trukket frem at særlig fryktretorikk og språklige nivåer kan komme frem. I undersøkelsen vil et av fokusområdene være knyttet til konnotasjoner. Bruken av metaforer, særlig i fryktretorikken, kan tenkes å ledes mot ulike konnotasjoner hos leseren. Et eksempel er «død» og «frykt», som begge kan konnotere til noe knyttet til frykt – eller krisetilstand. Jeg kommer også til å trekke inn det teoretiske konseptet «Theories of Othering», en teori som stammer fra postkolonialismen og ble først omtalt av Gayatri Spivak.²³⁰ Konseptet har flere likhetstrekk med det Edward Said definerte som orientalisme. Orientalismen går i korte trekk ut på at vesten konstruerer identiteter på den såkalte «orienten», altså den motsatte av seg selv.²³¹ Forfatteren Kevin Kumashiro (2000) forklarer begrepet «Other» som en gruppe som tradisjonelt er marginalisert i samfunnet. Disse blir derfor noen «andre» (other than) enn normen, og kan for eksempel være homofile.²³² Homofile var en marginalisert gruppe på 1980-tallet, som i mange år har vært utsatt for forskjellsbehandling og stigmatisering. I den forstand blir det derfor naturlig å omtale homofile under kategorien «The other» i dette tilfellet.

Den siste teoretiske innfallsvinkelen er lån av begrep undersøkelsen fra Hornmoens studie «Pandemisk paranoia». Studien ble publisert i *Tidsskrift for samfunnsforskning* i 2011, og tar for seg pressedeckningen av svineinfluensaen. Hornmoen (2011) gjør en kvantitativ innholdsanalyse av tre ulike aviser, sterkt inspirert av Blakely (2006) sin studie av pressedeckningen av tre pandemier i 2006. Hornmoen fokuserer i større grad på innholdet i sin studie, mens jeg har valgt å fokusere mer på overskrifter og krisediskurs.

²³⁰ Jensen, 2011, s. 63, Mensing, 2014, s. 4

²³¹ Mensing, 2014, s. 4

²³² Kumashiro, 2000, s. 26. De som ifølge Kumashiro er «queer» er «gay, lesbian, bisexual, transgrender, intersexed- i.e., neither male nor female» (Kumashiro, 2000, s. 26).

5.1.2 Metaforer, konnotasjoner, kriser og «den gode saken»

«En metafor skapes, enkelt sagt, når vi betegner en ting med navnet til noe annet. Slike billedlige uttrykk er med på å berike språket, de skaper assosiasjoner. Men metaforer kan også mystifisere og tildekke» (Allern, 1996, s. 28)

Pressedekningen av AIDS-epidemien er fulle av såkalte nylaginger av ord og bruk av metaforer som kan ledes mot ulike konnotasjoner. I *VG* finnes det over 100 nylaginger av ord som ikke finnes i den norske ordboken. Ord som «AIDS-spetakkel», «AIDS-moren», «AIDS-dommer» og «AIDS-komedie» er alle nyord som ble skapt av journalister på 80-tallet i forbindelse med hverdagsartikler og mer planlagte artikler. Bruken av såkalte journalistiske nyord er imidlertid ikke et nytt fenomen, men fremstår som en del av den journalistiske arbeidsmåten. I dag finner man fortsatt en rekke nylaginger av ord hvis man går inn i nettaviser og papiraviser, men i denne oppgaven vil jeg forsøke å se om disse nylagingene av ord kan ha hatt en effekt på stigmatiseringen av HIV-positive.

Språket i *VG* preges av det som man omtaler som konnotasjoner. I den norske akademis ordbok blir konnotasjoner definert som en «forestilling, assosiasjon som et bilde, et symbol eller (især) en vekker».²³³ Et konnotasjonsspråk er altså det som ikke sies direkte, men som er det verbale og visuelle språkets skjulte betydningsnivå.²³⁴ Vi kan spore begrepet konnotasjon tilbake til Roland Barthes, som definerte to nivåer i tegnets betydningsdannelse; detonasjoner og konnotasjoner.²³⁵ Konnotasjoner og detonasjoner tilhører to ulike språklige nivå, hvor konnotasjoner fremstår som mer åpne fortolkninger av metaforer, i motsetning til detonasjoner som fremstår som mer fast. Vi kan si at konnotasjonen genereres gjennom assosiasjoner til ord. Bruken av metaforen som avsenderen leser kan tenkes å ledes mot ulike konnotasjoner. Gabrielle Spiegel (1990) gjør rede for Ferdinand de Saussures arbeider fra 1916 hvor han nettopp beskriver språk i to nivåer med begrepene «langue» og «parole», hvor «langue» er språkets abstrakte og konsistente system, eksempelvis grammatikk, mens «parole» er språket i daglig bruk.²³⁶ Med utgangspunkt i avisspråket kan vi derfor forstå konnotasjoner som «skapende», altså at de bidrar til å konstruere virkeligheter med assosiasjoner til noe. Det betyr at språk, som inneholder metaforer, kan føre til at leseren skaper ulike assosiasjoner i form av konnotasjoner. Konnotasjonen tilhører altså mottakersiden og i *VG*, hvor man i stor grad brukte

²³³ Det norske akademis ordbok, 2022

²³⁴ Askeland & Agdestein, 2010, s. 163

²³⁵ von der Lippe (1995: 19) i Askeland & Agdestein, 2019, s. 163. Detonasjoner forstås som den reelle betydningen av et ord.

²³⁶ Spiegel, 1990, s. 61

metaforer kan man nettopp ha bidratt gjennom denne bruken til å generere assosiasjoner. Bruk av ordet «død» og «frykt» er eksempler på ord som kan ha ført til slike assosiasjoner. Språk er altså også generativt, ikke bare mimetisk. På denne måten kan konnotasjoner forstås som en viktig faktor for hvordan VG-leseren oppfattet AIDS på 1980-tallet.

Hågar (2007) eksemplifiserer en konnotasjon med ordet «narkoman» med noe som kan skape assosiasjoner til en «hjemløs, sjuskete og gjerne kriminell person som vanker på spesielle belastende steder».²³⁷ Konnotasjoner kan derfor komme til uttrykk i alt fra lyrikk til avisoverskrifter hvor man aktivt bruker metaforer. I VGs pressedeckning av AIDS på 1980-tallet kan dette ha forekommet ofte. Et eksempel er metaforen «AIDS-død», som i mange tilfeller kan ha ledet til ulike assosiasjoner hos leseren. Det er imidlertid ikke uvanlig at sykdom og metaforer kan knyttes sammen. Den amerikanske forfatteren Susan Sontag gjør rede for dette i boka *Illness as Metaphor and AIDS and Its Metaphors* (1991). Der tar Sontag opp hvordan vi bruker krigsmetaforer som forklaringsbehov når vi uttrykker oss om sykdommer som kreft, tuberkulose og AIDS.²³⁸ Lakoff & Johnson (1980) tar i likhet med Sontag opp krigsmetaforen, hvor de viser til hvordan metaforer gjennomsyrrer livene våre. Med andre ord fremstår «krigsmetaforen» som et kjent virkemiddel i samtaleemner om sykdommer. «Lars tapte kampen mot kreften», kreftcellene «angriper» kroppen og kroppen «forsvarer» seg mot influensa kan være eksempler på bruk av krigsmetaforer når vi snakker om sykdom.²³⁹ I VGs dekning av AIDS-epidemien kan vi finne flere eksempler på slike krigsmetaforer. «AIDS-trusselen», «AIDS-alarm», «AIDS-kampen» og «Krigen mot AIDS» er noen eksempler på hvordan sykdommen har blitt omgjort til krigsassosiasjoner i 80-tallets pressedeckning.

Hva kan slike metaforer føre til? Krigsmetaforen ser ut til å både eksistere i hverdagspråket og i krsediskursen. Sigurd Allern (1996) og Susan Sontag (2010) har begge pekt på at disse metaforene har gjort sykdom til noe «fremmed og fiendtlig», og førte til at de som ble rammet av sykdommen ble til et «offer», og dermed påført både skyld og skam.²⁴⁰ I VG skrives det om «AIDS-frykten» i befolkningen, og i 1983 kan vi kan lese overskrifter som «LIVSFARLIG SYKDOM I NORGE»²⁴¹, «FØRSTE AIDS-DØD I NORGE»²⁴² OG «AIDS-ALARM».²⁴³ AIDS blir her fremstilt som noe «fremmed» fordi vi ikke

²³⁷ Hågar, 2007, s. 68

²³⁸ Sontag, 2010, s. 77

²³⁹ Se Sontag, 2010, s. 77 og Askeland & Agdestein, 2019, s. 16 for flere eksempler på krigsmetaforer.

²⁴⁰ Allern, 1996, s. 29

²⁴¹ Strand, 15. februar 1983

²⁴² VG, 10. september 1983

²⁴³ Holm, 16. april 1983

har noe kunnskap om det, og siden det er potensielt dødelig og noe «fiendtlig» erklærer vi «alarm». Vi setter altså i gang flere tiltak for å imøtegå kampen og iverksetter en krig mot viruset. Det er imidlertid ikke HIV-viruset eller tilstanden AIDS som blir symbolet på sykdommen, det er det ofrene som blir. På denne måten kan krigsmetaforene bidra til forsterket stigmatisering og redsel, selv om bruken av metaforene er vanlige i sykdomssammenheng.

Et annet viktig element for aviser er å få de «gode sakene». Dette gjelder all kommersiell avisdrift, uavhengig om det er løssalgsaviser eller abonnentaviser. Som jeg antydte tidligere vil løssalgsaviser som *VG* og *Dagbladet* kanskje prioritere annerledes når det gjelder overskrifter og saker som selger. I kontrast må abonnentavisene også ha gode saker for å kunne beholde kundene sine, og eventuelt tilegne seg nye. Da AIDS for alvor kom til Norge i 1983 ble dette betegnet som en krise. Engen (2016) definerer en krise som en «ekstraordinær tilstand som krever ekstraordinære tiltak og ressurser», altså det Olsen & Mathiesen (2019) beskriver som overgang fra en «stabil normaltilstand til en uønsket tilstand».²⁴⁴ Dette fører til at kriser blir «godt stoff» for avisene.²⁴⁵ Under dette ligger både historiefortellinger og historier fra «ofrene». Dette kan vi særlig se hvis det skjer en større ulykke, epidemier eller andre alvorlige hendelser som krever medieoppmerksomhet. Under AIDS-epidemien ble det gjort flere intervju med AIDS-pasienter, som ble til sterke patosfylte offerfortellinger som trolig solgte godt. I all hovedsak fordi den gav en mystifisert sykdom et ansikt. I dagens pressedekning er det lettere å finne slike ofre enn hvordan det trolig var på 80-tallet, først og fremst på grunn av sosiale medier.²⁴⁶ Rock Hudson-saken, «Henki-saken» og «Tone-saken» er alle historier som dominerte i *VG* mellom 1985 og 1987, og er nettopp slike historier som tar for seg epidemiens ofre. Disse kan ha solgt godt.

Det videre spørsmålet blir, kan disse metaforene, konnotasjonene og «godt-stoff»-sakene ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile? Askeland & Agdestein (2019) skriver at en vesentlig funksjon med metaforen er «fokuseringsfunksjonen», og at metaforer ikke bare styrer språket vårt, men også handlingene. Metaforer kan på denne måten bevisst brukes som påvirkningsverktøy.²⁴⁷ Ettersom metaforer kan føre til at konnotasjoner sendes ut, kan det bidra til at leseren konstruerer en virkelighet - som egentlig ikke er en virkelighet. Når det er sagt, har metaforer en viktig forklaringsfunksjon ved at de bidrar til å hjelpe oss med å forstå begreper fra et annet

²⁴⁴ Olsen & Mathiesen, 2019, s. 71

²⁴⁵ Olsen & Mathiesen, 2019, s. 133

²⁴⁶ Olsen & Mathiesen, 2019, s. 167

²⁴⁷ Askeland & Agdestein, 2019, s. 22

betydningsdomene, noe Askeland og Agdestein (2019) forklarer med at de bidrar til å hjelpe oss med å snakke og tenke om «abstrakte eller mindre konkrete forhold og fenomener ved å omtale dem som ting, personer eller hendelser som konkret kan erfares».²⁴⁸ Med utgangspunkt i Askeland & Agdestein (2019) og Lakoff & Johnson (1980) sin argumentasjon kan vi derfor si at metaforer kan påvirke. I kildematerialet kan man finne en flere eksempler på nettopp bruk av en rekke krigsmetaforer som kan ha fremmedgjort både sykdommen, og definert ofrene som «fiender». Den medisinske termen «AIDS», i mange tilfeller illustrert i sammenheng med metaforer – som «AIDS-død», kan ha ført til at termen «AIDS» etterhvert kunne konnotere til mulig død. Bruken av disse metaforene kan ha påvirket VG-leserne, og bidratt til at de har konstruert sin egen virkelighet basert på det de har lest om AIDS i pressen.

5.1.3 «The Other», homofile og HIV-positive som marginaliserte grupper

«Det stigma har ligget ved siden av HIV i alle år, vi får det på en måte ikke bort, og kanskje har det noe med måten du blir smittet på, og det er svært urettferdig at det skal være sånn. Så er det manglende kunnskap. Vi hadde jo trodd at nå er det 40 år siden, og at folk hadde mer kunnskap hvor dette hadde kommet, at du ikke er smitteførende og lever som alle andre.»²⁴⁹

Slik svarer Generalsekretær i HivNorge, Anne Karin Kolstad, på spørsmål fra programleder Ugo Fermarielle i *NRK Nyhetsmorgen*, på spørsmål om stigma fortsatt eksisterer ovenfor HIV-positive. Hva betyr egentlig Kolstads uttalelse i praksis? I korte trekk poengterer hun at HIV-positive fortsatt er rammet av stigmatisering, og at kunnskapsnivået enda ikke er tilfredsstillende i Norge. Mange vil minnes 80- og 90-tallet når langtidsoverlevende og andre HIV-positive snart vil flytte inn på eldresentre.²⁵⁰ Frykten for at mange av disse vil bli utsatt for ytterligere skepsis og stigma er dermed tilstede. Gjennom flere år har HIV-positive blitt sett på som «noen andre», en marginalisert gruppe i samfunnet som har blitt tilegnet ulike stempler. Mange av de som har levd med sykdommen beskriver et liv med skam og selvstigma. I pressedekningen av AIDS på 80-tallet kan vi finne flere eksempler på at HIV-positive og AIDS-syke har blitt ansett som «noen andre», og som med denne egenskapen ikke klarer å oppfylle samfunnets normer, og på denne måten blir definert som «AIDS-folket».

²⁴⁸ Askeland & Agdestein, 2019, s. 22

²⁴⁹ *NRK Nyhetsmorgen*, 2022, 02.05.25-02.10.28.

²⁵⁰ *NRK Nyhetsmorgen*, 2022, 02.05.25-02.10.28.

Homofile har i flere århundrer blitt stigmatisert. De har blitt stemplet som forbrytere og psykisk syke. På lik linje med HIV-positive har de blitt møtt av fordommer, stigma og holdninger og blitt ansett som «noen andre». Den åpenbare koblingen mellom HIV- og homofili, basert på at de første tilfellene var knyttet til homofile, kan ha bidratt til et dobbelt stigma. Først blir man stigmatisert og stemplet fordi man er homofil, og senere blir man stigmatisert fordi man er HIV-positiv og homofil. Dette gjør at både HIV-positive og homofile kan passe under kategorien «The other», og kategorien «Othering», som Kevin Kumashiro (2000) definerer som noen som er annerledes enn normen, eksempelvis mørkhudede, studenter fra lavere klasser i samfunnet, homofile og LHBTIQ-grupper.²⁵¹ De siste årene har flere forsket på hvordan konseptet «Other» fremstår i media, og enkelte har trukket paralleller til konseptet i forbindelse med pressedekning av flykninger og migranter.²⁵²

I VG og i andre mediehus ble homofile raskt erklært som den største risikogruppen. I VG ble sykdommen raskt mystifisert og koblet til homofile, basert på rapportene fra USA. På slutten av 1982 kunne man lese følgende i VG: «Den mystiske og dødelige sykdommen AIDS er registret i Danmark og Sverige, men enda ikke i Norge. Den rammer særlig homofile menn med ekstremt mange seksualforbindelser».²⁵³ Også andre medier koblet homofili og AIDS sammen. NRK *Dagsrevyen* hadde blant annet en større reportasje i forbindelse med det første AIDS-dødsfallet i Norge, hvor de særlig la vekt på homofile.²⁵⁴ Koblingen mellom homofili og AIDS har derfor alltid vært tilstede, og ble etablert allerede fra epidemiens start. Dette kan ha bidratt til å utforme skillet mellom *oss* og *dem*, med henvisning til «Othering»-teorien enda større. Det ingen tvil om at homofile og HIV-positive er grupper som lett har havnet utenfor storsamfunnets normer. De har siden HIV ble oppdaget blitt usatt for stereotyper, stigma og fordommer. Den svenske Maran-ata forstanderen Arne Imsen sa åpenlyst at «homofile må utryddes»²⁵⁵, mens VG skrev om at homofile fryktet «Hitler-metoder».²⁵⁶ På bakgrunn av dette kan man derfor si at både homofile- og HIV-positive har blitt sett på som en «annen», og at de som er homofile og de som er HIV-positive oppfyller Kumashiros (2000) beskrivelse av de som er

²⁵¹ Kumashiro, 2000, s. 26

²⁵² For studier som omhandler «Othering»-konseptet anbefales Sune Q. Jensen (2011) artikkel «Othering, identity formation and agency» som tar for seg utviklinger om identitet hos etniske grupper og Birte Mensings (2016) bacheloroppgave fra Universtät Münster «*Othering* in the News Media: Are Migrants attacking the «Fortress Europe»? som er en diskursanalyse av flyktningkrisen omtalt i tyske medier i 2015/2016 og hvordan migranter her ble fremstilt.

²⁵³ Haugen, 17. desember 1982

²⁵⁴ NRK *Dagsrevyen*, 1983, 13.41-16.40.

²⁵⁵ VG, 3. september 1983

²⁵⁶ Kringstad, 30. juni 1986

«other than» normen. Dette kan bidra til å forklare en potensiell forsterket stigmatisering som følge av pressedekningen av AIDS-epidemien på 80-tallet.

5.2 Undersøkelse

I dette delkapittelet vil jeg ta for meg empirien til denne oppgaven, og gjennomføre min undersøkelse av over 600 artikler fra VG i perioden 1980 til 1989. Imidlertid kommer den første artikkelen som nevner «AIDS» først i 1982, så hovedvekten på undersøkelsen ligger mellom årene 1982 og 1989. Resultatene fra undersøkelsen vil jeg ta med meg inn i et avsluttende drøftingskapittel som vil drøfte om VGs pressedekning kan ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile. Det er spørsmål som er sentrale:

- ➔ Hvordan omtaler og fremstiller VG AIDS-epidemien mellom 1980 og 1989? Skjer det en endring i hvordan sykdommen omtales?
- ➔ Hva slags type nyord, metaforer og språk bruker VG i fremstillingen av AIDS-epidemien?
- ➔ Kan de overnevnte spørsmålene ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile?

Jeg har også valgt å presentere et utvalg av tabeller, inspirert av Harald Hornmoens kvantitative innholdsanalyse (2011) av svineinfluensapandemien. I arbeidet med disse tabellene har jeg tatt for meg noen av Hornmoens kategorier. Tabellene mine avviker imidlertid fra Hornmoen ved at jeg har valgt å særlig fokusere på overskrifter.

5.2.1 Kildematerialets styrker og svakheter

Kildematerialet består av over 600 artikler fra VG i tidsrommet 1980 til 1989. Det er flere grunner til at jeg har valgt å ta for meg VG som kildemateriale til denne oppgaven. For det første er VG en riksdekkende avis som driver løssalg, for det andre var VG Norges største avis på 80-tallet og for det tredje fremstår VG som en troverdig kilde med en stor redaksjon. For å overleve økonomisk er VG avhengig av å produsere engasjerende stoff hver dag, noe som vi ofte kan se på førstesiden.²⁵⁷ Førstesidene preges ofte av store bokstaver, bilder og enkelte spissformuleringer. I flere tilfeller kan

²⁵⁷ Hågvar, 2007, s. 47

overskriftene være ganske sensasjonelle. Det er ingen tvil om at media, som i dag går under betegnelsen «den fjerde statsmakt», som betyr at nyhetsmediene representerer et «kritisk kollektiv, en «motmakt» til de ordinære statsmaktene».²⁵⁸ På grunn av dette har det falt meg naturlig å ta for meg VG som utgangspunkt for denne undersøkelsen.

Kildematerialet fremstår med både styrker og svakheter. Utvalget varierer i form av små avisnotiser, større artikler, helsider og forsider. Dette gjør at man kan se konturene av lange linjer, men samtidig kan materialet fremstå som noe uoversiktlig i perioder hvor det var mye medieoppmerksomhet rundt AIDS. Årene 1987 og 1988 er eksempler på dette. Kildematerialet består av et bredt utvalg av hverdagsartikler, offerfortellinger, historier fra «folk» og direkte sykdomsberørte, samt internasjonale- og nasjonale myndigheter. Mitt inntrykk er at kvantumet av avisartikler, både i form av små avisnotiser til helsider, gir nok grunnlag til å se en endring i hvordan AIDS blir fremstilt i VG på 1980-tallet.

I perioden 1980 til 1989 var VG under ledelse av flere redaktører og vaksjefer. Da AIDS først kom til Norge var Andreas Norland og Tim Greve redaktører. Da Greve døde i 1986 tok Norland over som redaktør frem til Einar Hanseid overtok i 1987. Hanseid hadde stillingen frem til Bernt Olufsen tok over i 1994. Alle VG-redaktørene har satt sine preg på pressedekningen, og Olufsen forklarer at han var med på å endre VGs dekning av AIDS-epidemien rundt midten av 80-tallet.²⁵⁹ Samtidig som VG sto i alvoret med pressedekningen av AIDS-epidemien rammet sykdommen en av vaksjefene i VG, Per Magne Flem. Flem døde av AIDS i 1991. Einar Hanseid som var redaktør i denne perioden måtte dermed håndtere hivsmitte hos en av sine nærmeste medarbeidere da smittefrykten var som verst i Norge.²⁶⁰ Hanseid blir i en kronikk av høyskolelektor og tidligere VG-journalist Jon Martin Larsen hyllet for å ha latt Flem beholde jobben, i motsetning til den kjente «Henki-saken» som pågikk på denne tiden.²⁶¹ Larsen berømmer Hanseid for å søke råd hvor han kunne, i tillegg til å lede VG an i en redaksjonell dekning «som kan minne om en opplysningskampanje».²⁶²

²⁵⁸ Allern, 1996, s. 39

²⁵⁹ Basert på samtale med Bernt Olufssen.

²⁶⁰ Larsen, 2021

²⁶¹ For mer informasjon om både Per Magne Flem og Einar Hanseids håndtering av epidemien, se følgende artikler: Larsen (2021) «Verdens Aidsdag: VG-redaktøren som gjorde alt riktig», samt Larsen (2021) «Arven fra familien Flem». Sistnevnte kan du finne på HivNorge sine nettsider.

²⁶² Larsen, 2021

5.2.2 Empiri

AIDS-epidemien førte til mye medieoppmerksomhet på 1980-tallet. Ifølge lege Stig Frøland som jobbet tett opp mot AIDS-epidemien, førte sykdommen til «ekstrem interesse både i media og i befolkningen generelt».²⁶³ Få andre saker fikk mer oppmerksomhet over lengre tid enn AIDS. I perioder gikk det sjeldent en dag uten sensasjonelle avisoverskrifter, artikler og nyhetssaker fra inn- og utland som enten tok for seg AIDS-politikk, AIDS-syke, skandaler eller smittetrykt. I et samfunn som opplevde mye frykt, bidro AIDS til å sette et sterkt preg på 80-tallets samfunn. Ikke siden spanskesyken i 1918-1919 hadde folk opplevd en like fryktinngivende sykdom med dystre spådommer som AIDS. I de fleste tilfeller var oppfatningen at AIDS hadde kun en utvei, og det var en smertefull død.

Olsen & Mathiesen (2019) beskriver AIDS-epidemien som en langsom og kryptende krise. Slike kriser begynner normalt langsomt og avsluttes langsomt, og det er egentlig ingen krise før man politisk har definert at det har blitt en slik krise.²⁶⁴ Med andre ord er slike kriser vanskelig å håndtere fordi både årsaker, virkemidler for epidemihåndtering og avslutningen av krisen er politisks omstridt.²⁶⁵ Det er ingen tvil om at AIDS ble til en slik krise for Norge, og som det er gjort rede for tidligere, var det stor politisk uenighet i Norge om hvordan sykdommen- og epidemien skulle håndteres. Noen mente at Norge måtte følge andre land og legge seg på en såkalt «tvangslinje», mens andre mente at frivillighet, opplysning og fokus på folkehelse var selve nøkkelen til å avlyse krisen. Denne polariserte debatten satte et stort preg på presse-dekningen av AIDS-epidemien, og bidro på sin side til mer oppmerksomhet omkring AIDS.

Jeg har i denne delen av oppgaven behandlet og analysert over 600 artikler som omtaler AIDS mellom 1980-1989. Som et resultat av de inntrykk og funn jeg har gjort i gjennomlesningen av artiklene har jeg valgt å periodisere pressedekningen inn i tre ulike faser. Den første fasen er 1980-1985, en periode som kan være synonymt med metaforen «stille før stormen». Videre tar jeg for meg årene 1986 og 1987, hvor pressedekningen når et klimaks med nesten daglige artikler og reportasjer. Den siste perioden jeg vil ta for meg er 1988-1989 hvor man gradvis ser en avslutning på krisejournalistikken. Mer om dette vil jeg gjøre rede for i det følgende.

²⁶³ Frøland, 2014, s. 203

²⁶⁴ Olsen & Mathiesen, 2019, s. 91

²⁶⁵ Olsen & Mathiesen, 2019, s. 91

5.2.2.1 1980-1985

De første tilfellene av AIDS ble rapportert fra USA i slutten av desember 1980.²⁶⁶ I 1981 rapporterer *Dagbladet* om en «dødelig sykdom som rammer homofile».²⁶⁷ Et snaut år senere, 17. desember 1982, kommer første artikkel i *VG* som nevner ordet AIDS.²⁶⁸ Perioden 1980-1985 strekker seg i all hovedsak fra 1982 til 1985. Denne perioden kan omtales som en primærfase i pressedeckningen av epidemien. AIDS fremstår som en ny, fersk og mystisk sykdom som både leger og eksperter enda har lite kunnskap om. Da HIV-viruset for alvor kommer til Norge tidlig i 1983, skyter det fart, og man kan i 1983 finne flere nyhetsartikler om AIDS i *VG*. I 1984 blir det imidlertid relativt få artikler, før omtalen skyter fart i 1985. Komparativt fremstår både 1983, 1984 og 1985 med en nokså fryktinngivene tone, men en sentral årsaksforklaring til det er at man på dette tidspunktet har lite kunnskap om virusets smitteveier og utbredelse.

«Frykt er den emosjonelle tilstanden som oppstår når en person utsettes for en reel fare, enten direkte eller i form av en ikke-innbilt trussel».²⁶⁹ For folk flest handlet smittefrykten omkring AIDS om frykten for å bli smittet og dø. Tidlig i epidemien var det usikker kunnskap om hva som faktisk forårsaket AIDS, men leger fant etterhvert ut at det dreide seg om en virusinfeksjon som i all hovedsak smittet ved seksuelt samleie. Overskriftene i 1983 kan på flere måter identifiseres med fryktretorikk. Overskriftene kan illustrere hvordan AIDS blir omtalt i 1983. «LIVSFARLIG SYKDOM I NORGE», «AIDS-ALARM», «FØRSTE AIDS-DØD I NORGE» og «MANGE DØDE» var alle overskrifter som preget både helsider, artikler og notiser i *VG* i 1983. Ord som «livsfarlig», «alarm» og «død» vekker alle negative assosiasjoner, og kan ha bidratt for leseren til å konstruere en virkelighet hvor AIDS blir forbundet med frykt og uvitenhet.

Et særpreg for artiklene mellom 1982 og 1985 er at det er mye fokus på risikogrupper. Det er imidlertid ikke overraskende, da sykdommen i begynnelsen rammet hovedsakelig menn som har sex med menn. Disse var også den største gruppen smittebærere. Imidlertid preges pressedeckningen av fryktretorikk i fremstillingen av dette. 18. august 1983 står det blant annet i *VG* «ANALT GÅR GALT», med direkte referanse til homofiles seksuelle omgang med hverandre, samtidig som det står at over 70% av AIDS-tilfellende var homofile.²⁷⁰ Avisnotisen kan virke å være et forsøk på å dra det hele i en

²⁶⁶ Slagstad, 2020, s. 420, Frøland, 2014, s. 15

²⁶⁷ *Dagbladet*, 16. desember 1981

²⁶⁸ *VG*, 17. desember 1982

²⁶⁹ Kennair & Malt, 2021

²⁷⁰ *VG*, 18. august 1983

humoristisk retning, noe som kan underbygge at man enda ikke hadde forstått alvorlighetsgraden av virusinfeksjonen. Homofile blir stort sett omtalt i de fleste artiklene om AIDS i 1983 og 1984. Det skrives om at homofile bør oppsøke lege for å avsløre AIDS, og at tallet for aktive homofile i Norge er på ca. 20 000.²⁷¹ Fokuset på homofile som risikogruppe kan på denne siden ha bidratt til en kollektiv tro på at det er «kun» disse som blir rammet av AIDS, fordi det er «kun» de som utøver risikoatferd som analsex med en mengde seksualpartnere. I 1983 rapporterer *VG* om det første AIDS-relaterte dødsfallet i Norge. I ingressen er det presisert at mannen var homofil, med følgende tekst: «Norge har fått sitt første dødsoffer av AIDS. En 35 år gammel homofil mann fra Larvik-distriktet døde i går tidlig etter lengre tids sykeleie på Ullevål sykehus».²⁷²

Det blir også gitt plass til de som var kritiske og mostander av homofili. Den svenske Maran Ata-forstanderen Arne Imsen produserte det *VG* omtaler som «anti-homo-artikler» og sendte dette ut til homofile i Norge. I et av Imsens skriv blir AIDS personifisert som djevelen, og homofile omtales som dødsdømte som nå «utryddes en etter en».²⁷³ Nesten alle artiklene i 1983 og 1984 nevner som sagt ordet «homofil», eller at det er en tilknytning til homofili i artikkelen. Det skrives også om en utbredt frykt hos homofile, og innad i deres organisasjoner. Samtidig forsøker både leger og eksperter å få homofile menn til å undersøke seg. *VG* skriver at svenske myndigheter mener at hver tredje homofil kan være smittebærer.²⁷⁴ Homofile som risikogruppe blir på denne måten tilknyttet AIDS, med den hyppige omtalen av de i AIDS-artikler på 80-tallet. På denne måten kan både de som levde promiskuøse liv og de som ikke gjorde det bli assosiert med AIDS. På tross av at kunnskapen omkring risikogrupper blir større utover den første fasen, kan det se ut til at homofile likevel får mye omtale i forbindelse med epidemien de første årene, og at denne omtalen kan ha bidratt til å konstruere en slags forbindelse mellom AIDS og homofili. Konsekvensen av dette kan man se konturene av i dag, hvor man flere steder i verden fortsatt assosierer AIDS med homofili, selv om det i dag er heteroseksuell smitte som dominerer.

Et annet særtrekk for perioden 1983-1985 er at fryktretorikken bygger seg mer og mer opp. Dette er noe vi kan se på flere måter. Spesielt er bruken av ordet «farlig», «død» og «frykt» utbredt. Alle disse ordene kan være konnotasjoner, og generere negative assosiasjoner hos leseren. 1985 skiller seg imidlertid ut fra 1983 og 1984. For det første øker bruk av såkalte nylaginger av ord og bruk av

²⁷¹ Aasbø, 3. desember 1983, s. 16

²⁷² Aasbø, Holm & Grimelid, 10. september 1983

²⁷³ Synnøve, 3. september 1983

²⁷⁴ Aasbø, 6. desember, 1984

metaforer i overskriftene i 1985. Til sammenligning ble det kun dannet seks nyord i 1984, mens man i 1985 kan telle over 20 nyord. «AIDS-frykt», «AIDS-sjokk», «AIDS-alarm» og «AIDS-eksplosjon» er alle eksempler på nyord som dukker opp i denne perioden. Dette er klassiske eksempler på metaforer som kan gi mer åpne fortolkninger hos leseren. Det betyr at metaforene kan bidra til at leseren konstruerer en egen virkelighet. Krigsmetaforen får også sitt inntog i denne perioden med blant annet «AIDS-eksplosjon», «AIDS-alarm» og «AIDS-strid» som eksempler. Bruken av slike metaforer kan ha hatt påvirkning på leseren, og det er ingen tvil om at VG var aktiv bruker av disse.

Følgende tabell illustrerer journalistiske nyord og metaforer som dukker opp i VG i perioden 1983 til 1985. Det er ingen nylaginger av ord i 1982. Det faktiske antallet nyord som blir brukt er imidlertid mye større, da denne tabellen kun illustrerer første gang et ord blir brukt.

Tab. 5A: Oversikt over journalistiske nyord og metaforer i perioden 1983-1985

1983	1984	1985
<ul style="list-style-type: none"> • AIDS-ANGST • AIDS-TOPP • AIDS-DØD • AIDS-ALARM • AIDS-SVINDEL • AIDS-BABYEN • AIDS-DØD I NORGE • AIDS-TEORI 	<ul style="list-style-type: none"> • AIDS-FRYKT • AIDS-SJOKK • AIDS-SMITTET • AIDS-GÅTEN • KVINNE-AIDS • AIDS-BLOD 	<ul style="list-style-type: none"> • AIDS-TULL • AIDS-HYSTERI • AIDS-FAKTA • AIDS-VIRUS • AIDSSMITTET • AIDS-MARSJ • AIDS-PASIENT • AIDS-TRUSSELEN • AIDS-MØTE • AIDS-DIREKTØREN • AIDS-TOPPER • AIDS-EKSPLOSJON • AIDS-SYK • AIDS-TEST • AIDS-HETS • AIDS-STRID • AIDS-SMITTE • AIDS-OFFER • AIDS-SKREKK • AIDS-PLEIERE • AIDS-FORSKNING • AIDS-FOND

Bruken av krigsmetaforen er ikke et nytt fenomen, men en svært utbredt tankemodell i den medisinske fagtermologien og i dagligspråket om sykdom.²⁷⁵ Askeland & Agdestein (2019) skriver at krigsmetaforen fikk sin inntreden i medisinsk tankegang og språkbruk ved overgangen til 1900-tallet, og at man i denne perioden kunne begynne å se mikroorganismer gjennom mikroskop og dermed identifiser «fienden» som en «inntrenger» i kroppens territorium.²⁷⁶ Det faktum at journalister velger å bruke slike ord er derfor ikke unaturlig. Men bruken av de presiserer at det er en *pågående* kamp mot en hittil ukjent *fiende* som i all hovedsak rammer *homofile*, men potensielt kan *utslette* en stor del av samfunnet.

1985 representerer starten på den første store endringen i pressedekningen av AIDS-epidemien i VG. For det første er interessen mye større i 1985 enn hva den er i 1983. Det kan vi se på antallet artikler publisert om AIDS. Det kan også se ut til at VG starter å flytte fokus fra kun homofile som risikogruppe, og innlemmer både sprøytenarkomaner, sexarbeidere og blødere i disse gruppene. Dette kan ha noe med at man i 1985 hadde mer kunnskap om hvem som faktisk kunne bli smittet enn i 1983. Når det er sagt, var overskriftene om de nye risikogruppene, og da særlig sexarbeidere og sexkunder lite hyggelige. «REDDE HORER», «HORESTOPP I OSLO», «AIDS= PEST I USA» og «GALEHUS MED AIDS» var alle overskrifter som dukket opp mot midten av 80-tallet. Disse overskriftene er eksempler på at de mer saklige omtalene av sykdommen i 1983 og 1984 er i ferd med å bli byttet ut med mer dramatiske, dømmende og mer fryktinngivende overskrifter. 1985 representerer derfor et skille. Overskriftene blir forholdsvis mye mer dramatiske, og det er mer utstrakt bruk av metaforer, som igjen kan føre til nye konnotasjoner.

I 1985 blir det også flere og flere offerfortellinger. Dette var artikler som fortalte historier om folk som levde med sykdommen. I starten var det vanskelig å finne AIDS-syke som ville stille opp, men historier fra utlandet fikk plass i avisen. «SVENSK NI-ÅRING DØDE AV AIDS» er en av offerfortellingene som blir publisert i VG i 1985.²⁷⁷ Artikler som handlet om barn ble til sterke og patosfylte artikler om såkalte «uskyldige» ofre. Disse artiklene kan ha bidratt til at flere fikk omsorg og medlidenhet med AIDS-syke, men kan også, noe satt på spissen, ha bidratt til å forsterke stigmaet til den største gruppen smittebærere som fortsatt var homofile menn. Et annet trekk som er særegent for denne perioden er at det blir mer «hysteri» blant folk flest. Selv om de medisinske fremskrittene tar fart i 1985, og man begynner å ta i bruk AIDS-testen, var det mye løs kunnskap og uvitenhet hos mange. Dette kommer

²⁷⁵ Askeland & Agdestein, 2019, s. 125

²⁷⁶ Askeland & Agdestein, 2019, s. 125

²⁷⁷ VG, 24. april 1985

også til uttrykk i VG med artikler som har overskriftene «HULL I ØRENE KAN GI AIDS» og at «ALLERGITEST INNEHOLDER AIDS-VIRUS».²⁷⁸ Det er viktig å forstå at man i 1983-1985 hadde mye mindre kunnskap om HIV-viruset enn hva man eksempelvis hadde i 1988. Imidlertid er det slik at disse eksemplene kan ha bidratt til å forsterke det allerede eksisterende smittefrykten i befolkningen. Frøland (2014) skriver at folk trodde man kunne bli smittet av AIDS på trikken, og samtidig kan man vurdere hvorvidt spekulative artikler kan ha bidratt til å bygge opp under slike forestillinger.²⁷⁹

Hvordan kan vi oppsummere perioden 1982 til 1985 i VG? Vi kan se konturene av en endring i språkbruk, omtale og antall artikler mot slutten av denne perioden. Interessen for å skrive om AIDS øker betraktelig fra 1983 til 1985, og i 1985 får man større variasjon i hva slags typer artikler som blir publisert. I 1985 kan vi finne alt fra hverdagsartikler til saker som omhandler direkte sykdomsberørte, internasjonale- og nasjonale myndigheter og saker fra inn- og utland. Det faktum at man i 1985 har betydelig flere artikler med ulikt formål kan trolig forklares ved at epidemien fikk mer allmenn interesse, samtidig som AIDS ble mer utbredt i Norge i 1985 til sammenligning med 1983. I 1983 var det mer fokus på frykten av at AIDS hadde kommet til Norge, mens i 1985 handlet det mer om å formidle de ulike omstendighetene rundt sykdommen, altså smittefrykt, offerfortellinger og historier fra inn- og utland. Det kan også se ut til at den generelle angsten i befolkningen var større i den første fasen. En årsak til at frykten avtar kan være at folk etterhvert fikk mer kunnskap om hvordan sykdomsløpet var. Olsen & Mathiesen (2019) beskriver AIDS-epidemien som en krypende krise. Det vil si at den er langsom, og at vi ikke vet når den virkelig starter eller slutter. Vi kan imidlertid se at befolkningen får mer interesse for AIDS rundt 1985, og at dette påvirker folks informasjonsbehov. Den situasjonelle konteksten med en potensielt dødelig epidemi gjør at VG kan få solgt sine saker godt. Det er ingen tegn til at VG har noen utbredt form for opplysningskampanjer i denne perioden. Det kan man imidlertid se mer av i den neste perioden, 1986 til 1987.

²⁷⁸ Høiland, 22. august 1985, Aasbø, 29. juli 1985

²⁷⁹ Frøland, 2014, s. 203

5.2.2.2 1986-1987

«Han er en vellykket mann i sin beste alder. Han har AIDS»²⁸⁰. «Foreldreløs – og smittet».²⁸¹ «Syk og ensom».²⁸² «Myndighetene svikter meg».²⁸³ På denne måten innledes flere patosfylte offerfortellinger i VG i 1987. Både i 1986 og 1987 kan vi finne flere eksempler på slike artikler, og det kommer tydelig fram at VG har et større fokus på å fortelle offerets og den AIDS-sykes historie enn tidligere. I dette delkapitlet har jeg valgt å ta for meg årene 1986 og 1987 som periode. Det er i denne perioden det ble skrevet desidert flest artikler om AIDS, med en topp i 1987. I 1987 er det omtrent daglige artikler som på et eller annet vis omhandler AIDS. Det er ingen tvil om at kombinasjonen av høy smittefrykt, kunnskapsmangel og stadige fremskritt i AIDS-forskningen kan ha bidratt til å gjøre den allmenne interessen enda større enn den var.

Det er flere «kjente» saker som preger pressedeckningen av AIDS i dette tidsrommet. «Henki-saken», «Trude-saken», debatten om tvang- eller frivillighet og AIDS-testing. Samtidig får Helsedirektoratets satsing på AIDS-forebygging mye oppmerksomhet. I den forbindelse ble en rekke kondomkampanjer presentert. Dette ble mottatt med ulikt, hvor blant annet KrF ytret sterkt motstand mot å gi ut gratis kondomer til ungdom. Samtidig preges perioden av AIDS-politikk, hvor flere ønsker å ta del i debatten, uansett om det handlet om tvang eller frivillighet, økonomisk støtte eller rådgivning til risikogruppene. En oppfatning er at VG i denne perioden drev en ansvarsfull og seriøs dekning av epidemien. Samtidig finnes det flere aspekter rundt pressedeckningen som både kan ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile og HIV-positive generelt. Dette vil jeg forsøke å forklare i det følgende.

Olsen & Mathiesen (2019) skriver at medier, særlig redaktørstyrte, ser ut til å følge et spesielt mønster i pressedeckningen av kriser og ulykker. Dette dekningsmønsteret kan beskrives slik: 1) Søke- og kave-fasen, hvor mediene søker svar på hvem, hva, hvor og når noe har skjedd, 2) Helte-og-skurke-fasen, hvor reportene leter etter årsaken og har mulighet til å utvide katastrofen, noe som innebærer at de må forsøke å finne øyevitner og gi katastrofen et menneskelig ansikt. Videre har vi 3) kritikkfasen, hvor vi finner «redaksjonens vilje» til å kritisere de ansvarlige før vi til slutt har 4) avslutningsfasen som følger hver gang en rapport eller nytt forslag dukker opp.²⁸⁴ Selv om AIDS-epidemien ikke var noen

²⁸⁰ Stølan, 5. februar 1987

²⁸¹ Magnus, 14. september 1987

²⁸² Stølan, 10. desember 1987

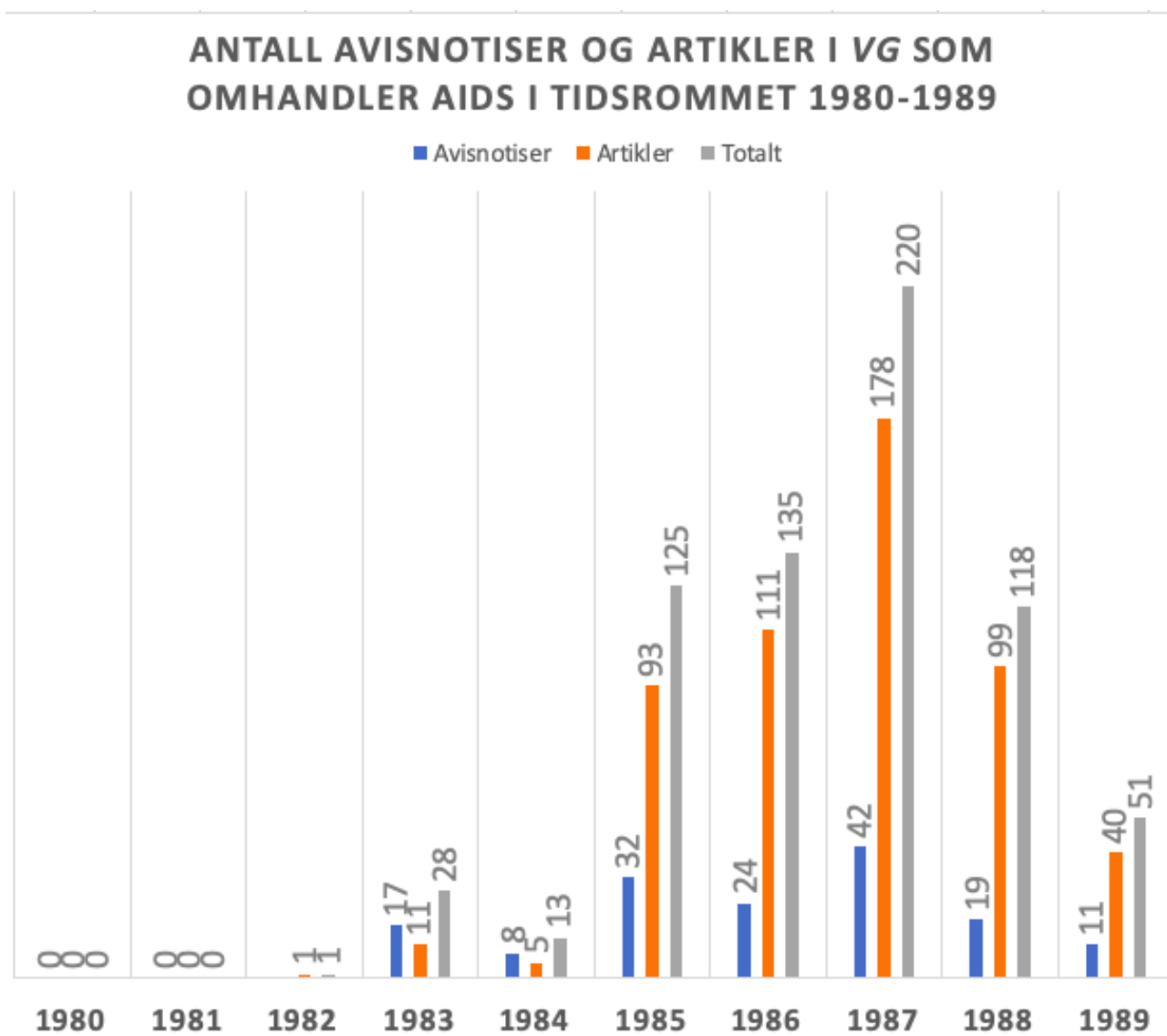
²⁸³ Stølan, 26. mars 1987

²⁸⁴ Olsen & Mathiesen, 2019, s. 207

form for naturkatastrofe eller ulykke kan vi finne trekk fra Olsen & Mathiesen (2019) sitt dekningsmønster i pressedekningen av epidemien. De mange offerfortellingene i 1986 og 1987 kan forklare «Helte-og-skurke-fasen» hvor reportene forsøker å gi «katastrofen» et menneskelig ansikt. Det er også klare tegn på kritikkfasen, hvor VG tar på seg en rolle hvor de stiller spørsmål til AIDS-håndteringen. Det ser også ut til at VG fører en form for opplysningskampanje i perioden 1986-1987 hvor et av målene ser ut til å ha vært og informere befolkningen om AIDS og farene rundt det.

I den undersøkelsen av artiklene blir årene 1986 og 1987 svært viktig. I løpet av disse to årene blir det publisert hele 355 artikler og avisnotiser, som på et eller annet vis omtaler AIDS. Toppen er i 1987 med hele 220 omtaler av AIDS. Det samme gjelder antall nylaginger av ord hvor 1987 har hele 42 nyord. I likhet med den forrige perioden preges språket i overskrifter og innhold av nyord, metaforer, ord som kan konnotere og fryktretorikk. Selve innholdet i artiklene fremstår som mer målrettet, i den forstand at de har et overordnet budskap, i motsetning til de fryktbaserte artiklene i 1983. Det er for eksempel mange flere offerfortellinger, uttalelser fra eksperter og historier fra «vanlige» folk i 1986 og 1987 enn det var i den forrige fasen. Det var med andre ord stor variasjon i saker hvor flere ulike aktører var involvert. Samtidig bærer mange av artiklene preg av fryktretorikk. Det virker som at, på tross av en ulik tilnærming til epidemien enn tidligere, så brukes det fortsatt mye metaforer, især krigsmetaforen, og «dramatiske» overskrifter.

Fig. 5A: Antall avisnotiser og artikler i VG i tidsrommet 1980-1989.

Tab. 5B: Oversikt over antall journalistiske nyord og metaforer i perioden 1986- 1987.

1986	1987
<ul style="list-style-type: none"> • AIDS-PESTEN • AIDS-AKSJON • AIDS-SEX • AIDS-DEBATT • AIDS-KRISE • AIDS-FANGE • AIDS-BESKYLDNINGER • AIDS-VOLD • AIDS-RYKTER • AIDS-SPRØYTE • AIDS-RAMMENDE • AIDS-DRAMA • AIDS-SPÅDOMMER • AIDS-BEKJEMPELSE • AIDS-HEVN • AIDS-VAKSINE • AIDS-KRITIKK • AIDS-MOREN • AIDS-KUR • AIDS-SPREDNING • AIDS-PENGER • AIDS-LOV • AIDS-TALL • AIDS-KYSS • AIDS-GÅTEN • AIDS-OFRE • AIDS-HYSTERI • AIDS-SAKSØKT • AIDS-MIDDEL • AIDS-EPIDEMIEN • KRIGEN MOT AIDS • AIDS-PROGRAM • AIDS-MISTENKT • AIDS-REFS • AIDS-PLAN • AIDS-SIKRES • AIDS-FILM • AIDS-INFORMASJONEN • AIDS-OPPLYSNINGSPROGRAM • ANTI-AIDS-SPRØYTE • AIDS-KAMPANJE 	<ul style="list-style-type: none"> • AIDS-DOMMEN • AIDS-RÅD • AIDS-DRØFTING • AIDS-MØRKET • «AIDS»-VIRUS • AIDS-BUDSKAP • AIDS-PAR • AIDS-TESTE • AIDS-SYKE • AIDS-HÅPET • AIDS-STORM • AIDS-UKE • AIDS-PORNO • AIDS-SAK • AIDS-TVANG • AIDS-DRAP • AIDS-PANIKK • AIDS-KURS • AIDS-MEDISIN • AIDS-KLAFF • AIDS-DOBLING • AIDS-KAMPEN • AIDS-SKREKKEN • ANTI-AIDS LURERI • AIDS-KATASTROFE • AIDS-HYPPIGHETEN • AIDS-DØDEN • AIDS-SERTIFIKAT • AIDS-FAREN • AIDS-FANGENE • AIDS-SPETAKKEL • AIDS-RYKTER • AIDS-HJELP • AIDS-STØTTE • AIDS-DOMMER • AIDS-LEIRENE • AIDS-LOVEN • AIDS-BRØDRE • AIDS-SHOW • AIDS-FORSIKRING • AIDS-RETTSAKEN

Hva slags type språk bruker VG i fremstillingen av epidemien i 1986 og 1987? VG har blitt berømmet for en ansvarlig og seriøs pressedekning. På tross av dette finner man fortsatt ustrakt bruk av ulike språklige nivåer, som hyppig bruk av metaforer som kan konstruere ulike konnotasjoner – og virkeligheter hos mottakersiden. Samtidig kan vi antyde at det blir et grovere språk utover 1986 og 1987 i enkelte saker. Også det grafiske påvirkes av dette, med utvikling av ulike vignetter som på flere måter kan ha dramatisert epidemien mer enn nødvendig. Spesielt kjent er de grafiske utformingene VG startet med i 1986. Vignettene hadde navnene «AIDS-PESTEN», «DEN NYE PESTEN AIDS», «AIDS-DEN NYE PESTEN» og «AIDS-STRIDEN». Ordet «pest» brukes i dagligspråket om mange ulike farlige og smittsomme sykdommer, og det er derfor ikke unaturlig at man tok i bruk begrepet i denne sammenhengen. Når det er sagt, er den medisinske termen «pest» langt i fra det AIDS opprinnelig er, og de assosiasjonene som begrepet gir kan på sin side ha bidratt til å gjøre AIDS enda mer fryktinngivende enn det trengte å være.

Flere av overskriftene i 1986 og 1986 preges av grove karakteristikk av enkeltgrupper i samfunnet. Overskriftene omtale sexarbeidere, sexkunder og kriminelle med karakteristikk som kan ha bidratt til enda mer fordommer mot de som samfunnsgruppe, ikke kun individene som deltok i den eventuelle handlingen. Det er imidlertid oppsiktsvekkende at det er få negative karakteristikk av homofile, selv om man kan finne noen eksempler. Det kan minne om at fokuset har blitt flyttet fra en risikogruppe over til en annen risikogruppe. Følgende overskrifter i VG i perioden 1986 til 1987 kan bidra til å belyse noen av de mer grove formuleringene vi kan finne i denne perioden.

- «DØVSTUM PIKE VOLDTATT AV AIDSFANGE»²⁸⁵
- «HOMSER FRYKTER HITLER-METODER».²⁸⁶
- «HORE KUNDER GIR BLAFFEN I AIDS».²⁸⁷
- «SEKS NORDMENN SMITTET AV AIDS I U-LAND, HODELØSE HORE-KUNDE».²⁸⁸
- «DØDENS VIRUS LAMMER STORBYEN».²⁸⁹
- «AIDS – DEN NYE PESTEN» «VÅR NYE SEX-FIENDE».²⁹⁰

²⁸⁵ Bordvik, 30. desember 1986

²⁸⁶ Kringstad, 30. juni 1986

²⁸⁷ Johansen, 17. april 1986

²⁸⁸ VG, 3. desember 1986

²⁸⁹ Magnus, 16. september 1987

²⁹⁰ VG, 1. november 1986

- «HETERO-SEX LIKE FARLIG SOM HOMO-SEX».²⁹¹
- «SKYTEVÅPEN MOT AIDS-TRUSLER?».²⁹²
- «AIDS-SEX KAN GI FENGSEL».²⁹³
- «- JEG SMITTER DEG MED AIDS! TRUSSEL MOT POLITIMANN».²⁹⁴

En årsak til at vi kan karakteristiskere dette språket som grovt er omtalen av de berørte, både i form av skjellsord som « horer » og nylaginger av ord som « aidsfange ». Mye har endret seg i hvordan pressen utformer tittelspråket sitt de siste tiårene. Journalisten Astrid Gynnild (1990) har blant annet studert tittelspråket i norske aviser, og mener at avistitlene har blitt adskillig mye kortere i 1987 enn de var i 1970, men de verbalspråklige virkemidlene som brukes når overskrifter lages (valg av ord og uttrykk, nyskaping av ord og uttrykk, valg av grammatisk form og sekvens og rekkefølge) er fortsatt det samme.²⁹⁵

I 1986 preges utvalgene av avisartikler av en stor del AIDS-politikk. Debatten om gratis sprøyter til narkomane, en ny « horelov » som straffet « horekundene », og muligheten til å straffe HIV-positive som spredte videre fikk mye spalteplass. En sentral figur i VG i 1986 og 1987 var overlege ved blodbanken, Magne Fagerhol og andre representanter fra « tvangslinjen ». 30. juli 1986 var en av overskriftene « AIDS-SEX kan gi fengsel » hvor Fagerhol gikk ut og mente at smittebærere som har sex bør tiltales for drapsforsøk. I samme artikkel gikk overlege Hans Svinland ut og sa at AIDS-syke skulle interneres på Reitgjerdet sykehus. Fagerhol og Svinlands motpol, fungerende helsedirektør Anne Alvik, mente derimot at kun de som gjorde bevisste forsøk på å smitte andre burde straffes.²⁹⁶ Debatten om tvang eller frivillighet fikk mye plass i VG og ordskiftet mellom ekspertene var til tider hardt. Debatten ble så voldsom at statsminister Gro Harlem Brundtland gikk ut i VG og ba motpolene om å « besinne seg og bruke kreftene på samarbeid i stedet for ørkesløse debatter ».²⁹⁷ Norge har en lang tradisjon med å internere syke på sanatorier, blant annet leprapasienter. En debatt om lik behandling av HIV-positive var derfor trolig ingen god følelse for de som faktisk hadde HIV eller AIDS.

²⁹¹ Storedal, 7. mai 1986

²⁹² Strand, 12. november 1986

²⁹³ VG, 30. juli 1986

²⁹⁴ Thoresen, 12. November 1987

²⁹⁵ Gynnild, 1990, s. 44

²⁹⁶ Foseide, 30. juli 1986

²⁹⁷ Stølan, 3. nov 1986

Det skrives også en del om vanlige «folk» sin oppfatning av epidemien. Et eksempel som kan illustrere dette er saken som preget kommunen Søndre Land i februar 1986. Saken gikk ut på at klientene ved Statens klinikk for narkomane i Søndre Land ble nektet å bruke gymsalen ved ungdomsskolen fordi skolestyret i kommunene var redd for at de skulle etterlate seg smittestoffer til AIDS.²⁹⁸ Kommuneledelsen kalte dette for «AIDS-hysteri», et uttrykk som ble brukt i forbindelse med saker som omhandlet direkte stigmatisering eller oppstyr rundt HIV-positive. Saken vitner om at smittefrykten i samfunnet fortsatt var sterkt utbredt i denne perioden, på tross av at leger hadde mer kunnskap enn tidligere om HIV-viruset. Et annet eksempel på en sak som får mye oppmerksomhet er saken om Henki Hauge Karlsen som fikk sparken på grunn av sin åpenhet rundt HIV-diagnosen. 24. januar 1986, dagen etter at det ble kjent at han hadde fått sparken, gikk han ut i VG med overskriften «Kamp mot AIDS-hysteri», hvor han sa han ville gå til rettsak for HIV-positives rettigheter i arbeidslivet.²⁹⁹ Henki-saken ble et symbol på HIV-positives kamp mot stigmatisering, og det var Henki og hans advokat Tor Erling Staff som sto fremst i denne kampen. Både Henki-saken og andre saker som omhandlet ofre av AIDS-epidemien ble godt dekket av VG, på en seriøs, velfungerende og ansvarlig måte, med sterke patosfylte overskrifter.

Årene 1986 og 1987 skiller seg ut fra den andre fasen. Det kan se ut til at man i denne perioden har mer variasjon i hva salgs kategorier vi kan plassere artiklene i. Det er alt fra offerfortellinger, hverdagsartikler til nyheter fra inn- og utland. Et område som skiller seg ut fra den forrige perioden er alle offerfortellingene fra direkte berørte av sykdommen. Det er også faktorer som kan peke i retning av at man, på tross av mer variasjon i artiklene, har et mer grovt språkbruk i karakteristikker av berørte av epidemien. Deriblant sexarbeidere, sexkunder og narkomane. Når det er sagt, er perioden 1986-1987 den perioden med flest artikler om AIDS. Det medfører også at utvalget av artikler blir større. Det betyr at man i denne perioden både har typiske «hverdagsartikler» som tar for seg hverdagslige ting som debatten om tvang eller frivillighet og rapporter fra utlandet. Samtidig har man mer målbevisste artikler, i form av offerfortellinger, som i korte trekk kan sies å karakterisere pressedeckningen i denne perioden. Sterke patosfylte artikler om barn og unge voksne som dør av AIDS og folk som mister jobben sin på grunn av sin HIV-status. Alt i takt med store fremskritt på den medisinske fronten.

²⁹⁸ VG, 5. februar 1986, s. 7

²⁹⁹ Storedal, 24. januar 1986, s. 5

5.2.2.3 1988 - 1989

«Nordmenn flest går klart imot å internere HIV-smittende og AIDS-syke. En av fire mener likevel at sprøytenarkomane bør settes i karantene, viser Norges Markedsdatas undersøkelse om våre holdninger til AIDS».³⁰⁰ For mange HIV-positive var det trolig fint å se at kunnskapen omkring AIDS ble bedre utover 1980-tallet. Selv om stigmaet av HIV-positive ser ut til å ha eksistert i beste velgående i samfunnet, representerer årene 1988 og 1989 en ny fase i VGs pressedekning av AIDS-epidemien. Toppen av artikler vi kunne se i 1987 begynner å gå ned, og innholdet i 1988- og 1989-artiklene dreide seg i større grad om AIDS-politikk, smitte og holdninger, samt offerfortellinger fra blødere og narkomane. Man kan se mindre av overskrifter med metaforer og konnotasjoner, og det kan virke som bruken av journalistiske nyord også blir mindre. Derfor omtales denne fasen som en avsluttende fase i 1980-tallets pressedekning.

Det kan se ut til at VG har mye fokus på opplysning i denne perioden. I februar 1988 hadde VG en egen serie om verdens holdninger til HIV-positive og AIDS-syke. En av VGs mest rutinerte journalister på AIDS-saker, Jorunn Stølan, sto for en rekke av de mange sakene som sto på trykk i denne serien. Serien besto også av resultater fra Norges Markedsdatas undersøkelse om nordmenns holdninger til AIDS, offerfortellinger fra inn- og utland, samt daglige kommentarer fra lege Stig Frøland. Selv om denne serien representerer en ny form for AIDS-journalistikk for VG finnes det fortsatt flere eksempler på grove karakteristikk og typisk «hverdagslige» artikler som bruker metaforer. I denne perioden trår også flere og flere enkeltmennesker frem for å dele deres historie omkring AIDS. Wenche Sunde, Sylvia Kalbakk, Arne N. Husdal og Else Aasegg gikk blant annet ut i VG under tittelen «gir HIV et ansikt» 4. november 1988.³⁰¹ Fra før hadde Henki Hauge Karlsen vært den eneste og første åpne HIV-positive i Norge, men Sunde, Kalbakk, Husdal og Aaseggs fremtreden gjorde AIDS enda mindre mystifisert og gav sykdommen enda mer ansikt.

Det er fortsatt mye fokus på såkalte offerfortellinger i 1988. En av disse er historien om Arne Olsen som ble HIV-smittet på et sykehus. VG intervjuet og fotograferte Olsen fem dager før han døde, noe som kom på trykk i avisen 18. oktober 1988.³⁰² Portrettintervjuet av den tidligere engasjerte byggmesteren, som nå lå svak, sliten og tom i en sykehusseng, bidro til å gi HIV et ansikt. Det kan ha bidratt til at folk forsto at HIV kunne ramme hvem som helst. VG lagde flere slike reportasjer i 1988,

³⁰⁰ Stølan, 4. februar 1988

³⁰¹ VG, 4. november 1988

³⁰² VG, 18. oktober 1988

blant annet reiste journalist Jon Magnus til den lille byen Acardia i Florida hvor han møtte familien Ray.³⁰³ Familien hadde blitt utsatt for et mordbrannforsøk fordi de var smittet av HIV-viruset. I likhet med den forrige fasen preges pressedekningen i 1988 mye av såkalte offerfortellinger – og historier fra direkte sykdomsberørte. Slike sterke historier kan ha bidratt til at folk utviklet enda mer sympati for ofrene enn hva de hadde hatt tidligere.

1987 representerte et stort fremskritt i den medisinske utviklingen av AIDS-medisin. Dette påvirker pressedekningen i 1988 og 1989. Innføringen av den vellykkede AZT-medisinen førte til at antall døde som følge av AIDS ble halvert.³⁰⁴ Selv om AZT så ut til å ha god virkning, blir den omtalt med både skepsis og ros i VG. Medisinen var kjent for blant annet sterke bivirkninger. På tross av at AZT var en medisinsk revolusjon, var det ikke før HAART-medisinen i 1996 det virkelige gjennombruddet kom. Pressedekningen i både 1986, 1987 og 1988 preges imidlertid av håp om fremskritt, og det skrives stadig vekk om at AIDS-medisin er rett rundt hjørnet. Bruken av medisinske eksperter i AIDS-artikler tar seg også opp i 1988, og VG lot overlege Stig Frøland få mye plass til å kommentere både fremskritt og tilbakeskritt. Frøland ble både AIDS-folket og sykdommens talsmann.

Mindre bruk av metaforer kan vitne om en mindre fryktbasert retorikk på slutten av 80-tallet. Imidlertid finnes det fortsatt noen artikler med grove karakteristikk av direkte sykdomsberørte. I mai 1988 kan man på forsiden av VG se et bilde av en AIDS-syk 32 år gammel kvinne med tittelen: «Fikk sjokkmeldingen i retten: KJØPTE SEX AV AIDSHORE».³⁰⁵ Påfølgende står det:

«Ansikt til ansikt med den prostituerte kvinnen fikk de tre horekundene sjokkmeldingen i retten: - kvinnen du kjøpte sex av har AIDS. 1000 kroner betalte de for kvinnens kropp. Den AIDS-syke kvinnen sier at flere av kundene er villig til å betale ekstra dersom de slipper å bruke kondom under samleiet» (VG, 20. mai 1988).

Selv om 1988-1989 kan peke i den retning at det var en opplysende, ansvarlig og nøytral pressedekning kan det overnevnte eksempel illustrere at avisen kommer med noen små drypp av stigmatiserende og grove karakteristikk av enkelte risikogrupper, da først og fremst sexarbeidere. Det godt kjente nyordet «AIDS-hore» er et eksempel på en grov karakteristikk hvor man kan se at metaforer og nylaginger av nyord kan være negativt. Når det er sagt, er det største fokuset på risikogrupper knyttet til sexarbeidere og sprøytenarkomaner i denne fasen. Det utbredte fokuset på homofile og deres

³⁰³ Magnus, 6. februar 1988

³⁰⁴ Høiland, 11. juni 1988

³⁰⁵ VG, 20. mai 1988

risikoatferd fra perioden 1982-1985 ser ut til å ha blitt betraktelig mindre i den andre og tredje fasen. Homofili nevnes imidlertid i flere avisnotiser uten at det er noe iøynefallende grovt med disse. En av de mer «hverdagslige» artiklene som fikk mye oppmerksomhet i 1988 var imidlertid kritikken av Magne K. Fagerhol som hadde gjort seg til en frontfigur for «tvangslinjen» i 1986-1987. Mange av artiklene vi kan finne i 1988 inneholder nettopp kritikk av Fagerhol. Spesielt er det en uttalelse fra Fagerhol som får mye oppmerksomhet i VG i første halvdel av 1988:

«I dag kjenner vi til 3000 AIDS-virus-varianter. Det vil være naivt å ikke regne med slike mutasjoner en dag kan frembringe en AIDS virustype som kan være mer effektivt ved indirekte kontakt, f.eks. slik det er vanlig ved barnesykdommer» (Fagerhol, 11. januar 1988 sitert i VG 9. april 1988).

Magne K. Fagerhol fikk mye kritikk fra både organisasjoner og andre leger med sine dystre spådommer om AIDS, i en periode hvor AIDS-fremskrittene skjedde på rekke og rad. Hans bok *AIDS. Har vi skjønt alvoret?* (1988) gjorde ikke ting noe bedre. Ordkrigen mellom Fagerhol og andre eksperter, spesielt helsedirektør Torbjørn Mork og spesiallege Svein Erik Ekeid ble mye omtalt i VG både i 1987 og 1988. Mange vil kanskje mene at debatten var høylytt, mens andre vil mene at det både var viktig og fruktbart med en debatt om hvordan Norge skulle håndtere AIDS i den siste fasen av epidemien.

1989 representerer det siste året av denne empiriske undersøkelsen. I 1989 ble det skrevet 51 artikler om AIDS. Året starter med Henki Hauge Karlsens død. Karlsen blir hyllet av sin søster og familie, og en rekke andre frontkjempere for AIDS. Henki Hauge Karlsen hadde vært AIDS-epidemiens bilde utad 1986, og hans dødsfall fikk naturligvis mye oppmerksomhet i norsk presse. Journalist Arve Juritzen skriver «Henkis bisettelse ble et gripende farvel med mannen som ga AIDS et ansikt».³⁰⁶ På tross av en rekke offerfortellinger de siste årene, var Henki Hauge Karlsens historie enestående i VGs pressedekning av AIDS. Neste symbol på AIDS-epidemien ble 9 år gamle Odd Kåre Rabben. Historien om blødergutten som kjempet sitt livs kamp mot AIDS som døde kun 16 år gammel.³⁰⁷ Selv om pressedeckningen gikk betraktelig ned til kun 51 artikler i 1989, til sammenligning med 118 i 1988 var fokuset fortsatt på selve offeret. Det kan være flere årsaker til at det er få artikler som omtaler AIDS i 1989. Blant annet er mange andre endringer på kontinentet, som slutten på den kalde krigen, Berlinmurens fall og oppløsningen av det delte Tyskland. Mange av disse sakene tok mye plass i VG i 1989. Samtidig var kunnskapen om AIDS betraktelig større i 1989 enn tidligere år.

³⁰⁶ Juritzen, 5. januar 1989

³⁰⁷ Se Rabben, 1993

Selv om man i 1989 hadde mer kunnskap om AIDS enn noen gang var ikke holdningene omkring sykdommen forsvunnet. Overlege Stig Frøland gikk sterkt ut i VG mot at foreldre av barn i skole- og barnehage skulle få vite om det var HIV-smittende barn i klassen. «Brannfakkelen» ble kastet av sosialmedisinen Per Sundby som mente at foreldrene burde informeres om dette, hvorpå Frøland svarte at det ikke var noen som helst fornuftig grunn til å bryte taushetsplikten for det.³⁰⁸ Et element i pressedekningen som skiller seg ut fra den forrige fasen er at man i 1989 igjen kan lese saker som er vinklet inn mot homofile AIDS-syke. Den 22. mars 1989 står det på forsiden av VG:

«Homofil trodde bønn fjernet HIV-smitten: STIFTET FAMILIE – DØDE AV AIDS», «Overbevist om at han var kvitt sin HIV-smitte ved bønn, stiftet den homofile mannen familie og ble far. For kort tid siden døde han av AIDS. Tilbake sitter hans lille barn og kone, som også trodde fullt og fast på at mannen var helbredet via forbønn i menigheten de tilhørte» (VG, 22. mars 1989).

Saken omhandlet en homofil mann som hadde stiftet familie, og i håp om å bli helbredet via menigheten han tilhørte stiftet han familie. Det spesielle med denne saken er at det kommer veldig tydelig frem at mannen er homofil. På flere måter kan det vekke assosiasjoner til hvordan homofile ble knyttet til AIDS i den første fasen, i 1982-1985, hvor de fikk skylden. Samtidig gikk spesiallege Svein Erik Ekeids erstatter, lege Jan Kristoffersen, ut i VG med en oppfordring til å tillate homofile ekteskap i kampen mot AIDS. Kristoffersen sa:

«-Det offentlige bør oppmuntre alle bestrebelser hos homofile på å leve monogamt, blant annet ved å akseptere homofile ekteskap. Også i Kirken er det en øktende akseptering, om ikke entydig, for slike samlivsformer blant homofile».³⁰⁹

De to overnevnte eksemplene belyser et spekter i hvordan homofile fortsatt blir omtalt utover 1980-tallet, og hvordan de blir knyttet til AIDS-epidemien. I all hovedsak kan man likevel ikke sammenligne dette mønsteret med det utbredte fokuset vi ser på homofile i den første fasen. Vi kan imidlertid se de tendensene vi har sett tidligere; at omtale av homofili kommer tilbake her og der, og at karakteristikkene av risikogrupper kan være preget av et nokså grovt språk.

Oversikten over journalistiske nyord viser betydelig mindre bruk av metaforer som kan føre til negative assosiasjoner, altså konnotasjoner. På tross av mindre bruk av metaforer, finner vi også god del nylaginger av ord i denne perioden. Her er en oversikt over hva slags nyord vi kan finne i 1988 og 1989.

³⁰⁸ Stølan, 19. mai 1989

³⁰⁹ Kristoffersen i Størdal, 11. august 1989.

Tab. 5C: Oversikt over journalistiske nyord og metaforer i perioden 1988-1989

1988	1989
<ul style="list-style-type: none"> • AIDS-PASIENTEN • AIDS-OFFER NR. 63.¹ • AIDS-TALL • AIDS-KONTORET • AIDS-TRUEDE • AIDS-MØTE • AIDS-KRINER • AIDS-GALLA • AIDS-HORE • AIDS-UNDERSØKELSEN • AIDS-DOBLING • AIDS-EKSPERTER • AIDS-BEVISST • AIDS-RÅDGIVER • AIDS-BEKJEMPERE • AIDS-KOMEDIE 	<ul style="list-style-type: none"> • AIDS-MUSICAL • AIDSSYKT • AIDS-ERSTATNING • AIDS-TID • AIDS-APATI

AIDS-offer nr. 63 var Henki Hauge Karlsen.

Perioden 1988 og 1989 utgjør den siste fasen i undersøkelsen av 80-tallets pressedekning i VG. Fokuset på AIDS-epidemien blir betydelig mindre i denne perioden, sannsynligvis fordi at det skjer noen store positive fremskritt i den medisinske forskningen mot slutten av 80-tallet. Det fører til at færre folk dør, og at HIV-diagnosen ikke fører til en sikker død slik som oppfatningen har vært tidligere. I likhet med den forrige fasen, følger pressedekningen i 1988 og 1989 det samme mønsteret som i 1986 og 1986 med mye bruk av mange offerhistorier fra inn og utland.

5.2.3 Resultater

Kildematerialet til denne empirien har bestått av over 600 artikler, som har vært på trykk i VG, mellom 1982 og 1989. Med utgangspunkt i en hypotese, som har er blitt artikulert tydelig og presist av langtidsoverlevende HIV-positive, har jeg undersøkt hvorvidt VGs pressedekning kan ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile. Måten jeg har gjort dette på er en empirisk undersøkelse av overskrifter og innhold. På bakgrunn av mønsteret som er avdekket, har jeg delt inn pressedekningen i tre ulike faser. Første fase er 1982-1985, andre fase er 1986-1987, mens den siste fasen er 1988-1989. I det følgende vil funnene i korte trekk presenteres, før det vil bli drøftet i neste kapittel.

Den første fasen, 1982-1985, kan karakteriseres som en svært fryktinggivende og stigmatiserende periode. Overskrifter, innhold og bruk av språklige virkemidler som metaforer og konnotasjoner kan ha bidratt til å skape redsel og frykt rundt sykdommen. Overskriftene fremstår som angstpreget med mye bruk av ordet «død», «frykt» og «farlig». Språket fremstår å være på et språklig nivå preget av konnotasjoner, som kan ha bidratt til at folk har konstruert egne forestillinger om hvordan viruset fremstår og utvikler seg i samfunnet. I kildematerialet kan vi også finne en god del fokus på homofile menn. Omtrent samtlige artikler i tidsrommet 1983 til 1985 omtaler homofile, og homofile som smittebærere. Et allerede eksisterende stigma rundt å identifisere seg som homofil kan dermed ha medført et dobbelt stigma. Fryktr retorikken som preget avisoverskrifter, og forestillingen om en humanitær katastrofe på samme nivå som svartedauden og andre pestepidemier ble reell i befolkningen.

Den første endringen i pressedekningen kommer i den andre fasen, 1986-1987. Det kan se ut som at VG endrer fokus fra å kun rapportere om hvor fryktinggivende AIDS er, samt fokuset på homofile som smittebærere, til å legge frem sykdommen på en mer opplysende måte. Vi ser mer av offerfortellinger fra direkte sykdomsberørte, samt historier fra inn- og utland som omhandler andre lands myndigheters håndtering av epidemien. Fokuset på offerfortellinger har vært fraværende i den

forrige fasen, og er et mønster som følger VGs pressedekning ut 80-tallet. Det kan se ut til at det blir mindre fokus på homofile i denne perioden. I det store og hele kan det se ut til at fokuset heller flyttes til andre risikogrupper, som sprøytenarkomaner og sexarbeidere. Selv om homofile ble sjeldnere omtalt i AIDS-sakene enn i den første fasen betyr det ikke at holdningene til AIDS som en «homosykdom» forsvant. Den overnevnte tendensen vi kan se i den andre fasen er at VG i denne fasen endrer fokus til mer opplysning, men samtidig kan vi se at de språklige nivåene fortsatt er grove i enkelte karakteristikk av direkte sykdomsberørte, blant annet kriminelle AIDS-syke og sexarbeidere.

Den andre fasen, 1986-1987, er de to årene AIDS får mest plass i VG. Størst i 1987 med hele 220 artikler i motsetning til 125 i 1985, 135 i 1986 og 118 i 1988. Bruken av metaforer og såkalte nylaginger av nyord eksploderer, og vi kan i likhet med andre faser, finne grove karakteristikk av sykdomsberørte. Noen av disse er «AIDS-hore» og «AIDS-fange». Det blir publisert hele 146 nyord som starter med «AIDS» på 80-tallet. Man kan også se en betydelig bruk av krigsmetaforen i de to første fasene. Ord som «AIDS-bombe», «AIDS-eksplosjon» og «AIDS-krig» er eksempler på dette. Slik som teorien har vist kan slike ord ha påvirkning som en sentral funksjon, i den forstand at folk oppfatter at vi er i «krig» med AIDS. Dette kan på sin side ha påvirket de AIDS-berørte i ulik grad. Etter alt å dømme tenderer perioden 1986-1987 til en endring i pressedekningen av AIDS-epidemien. En går i større grad over til fokus på opplysning og kampanjer, samt at man forsøker å lage flere offerfortellinger. Imidlertid fortsetter den grove språklige tendensen, ved at direkte sykdomsberørte blir tillagt negative karakteristikk i form av metaforer, konnotasjoner- og nyord.

Den avsluttende fasen, 1988-1989, kan se ut til å være perioden med mest fokus på opplysning. I 1987 skjer det første medisinske gjennombruddet, og AZT-medisinen blir tilgjengelig for HIV-positive. Dette førte til en sterk reduksjon av dødsfall, og forminsknet risikoen for å dø betraktelig. Tendensen til offerfortellinger fra inn- og utland fortsetter i denne perioden. Samtidig kan man se at det skrives mer om blødere og sprøytenarkomaner i denne perioden. det er ingen klare indikasjoner på direkte stigmatisering av risikogrupper i denne perioden, men det er heller ingen klare indikasjoner som avkrefter det. I likhet med tidligere faser kan man i denne fasen også finne grove karakteristikk av sykdomsberørte, spesielt sexarbeidere og sexkunder. Samtidig kan man finne enkelte omtaler av homofile, som er forenelig med holdninger vi kunne lese om i den første fasen. Eksempelvis artikkelen som omhandler en homofil familiefar som døde av AIDS etter å ha trodd at han ble helbredet av menigheten. Man kan derfor i denne perioden se mye av det samme mønsteret som man gjør i den mellomste fasen, ved at det er mye fokus på AIDS-politikk, offerrollen og det hverdagslige rundt epidemien.

Empirien viser et tydelig mønster fra start til slutt. Den første fasen preges av en fryktinngivende tone, metaforer som kan generere konnotasjoner, som til syvende og sist kan ha bidratt til at leseren har konstruert egne fortellinger omkring HIV-smitte og AIDS-syke. Den første perioden preges også av uvisshet og løs kunnskap om HIV-viruset, noe vi kan se klare tendenser til i media. Det kan underbygges av måter folk trodde viruset kunne smitte på. Den første store endringen kan man se omkring 1986-1987 hvor det blir mer fokus på offerrollen og opplysning. Herunder er det fortsatt tendenser til grove karaktersikker av risikogrupper. Den avsluttende fasen tar med seg mye av det mønsteret vi kan oppfatte i 1986-1987 med offerfortellinger og saklig fremstilling av en polarisert AIDS-debatt om tvang eller frivillighet. Samtidig er den grove omtalen av enkelte risikogrupper noe man kan finne igjen flere ganger i løpet av den siste fasen også. I all hovedsak er det derfor den første fasen som i størst grad skiller seg ut fra de andre fasene.

6 Drøfting: Kan pressedekningen ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile?

Kan VGs pressedekning ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile? Hva slags endringer skjer i VGs pressedekning av AIDS-epidemien? Hvilke faktorer i pressedekningen kan ha bidratt til forsterket stigmatisering? Kan man egentlig skyld på VG for stigmaet HIV-positive opplevde på 80- og 90 tallet? For en del av oss vil slike spørsmål bli snakk om personlige holdninger. Det vil være ulike oppfatninger om hvorvidt pressen faktisk har skyld i stigmatiseringen av HIV-positive. Derfor har jeg i denne delen valgt å presisere bruken av ordet forsterket. For det er ingen tvil om at HIV-positive ble utsatt for stigmatisering, spørsmålet er hvorvidt pressen kan ha bidratt til å forsterke det. Denne delen vil derfor drøfte resultatene fra empirien opp mot dette.

«Det er ingen tvil om at pressen kan ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile, sexarbeidere og narkomane».³¹¹ Det sa en gruppe med langtidsoverlevende HIV-positive i et møte våren 2022. Alle disse var homofile menn som fikk diagnosen på 80- og tidlig 90-tall. Alle var preget av minnene de får når de ser gamle presseutklipp fra 80-tallet. Minner fra en tid de helst vil legge bak seg, kommer tilbake. Flere historikere og forskere har antydnet at de homofiles positive fremgang fra 1970-tallet forsvant over natta da HIV-viruset kom til Norge. Det er ikke å legge skjul på at homofile, både i presse og samfunn, fikk skylden for viruset. Sexlivet, friheten og ikke minst retten til å velge sin levevei ble redusert. I det følgende vil jeg ta for meg de mest sentrale endringene jeg oppfatter i pressedekningen av AIDS utover 80-tallet. Til slutt vil jeg i et eget delkapittel sammenfatte dette, og gjøre rede for mulige faktorer i VGs pressedekning som faktisk kan ha bidratt til forsterket stigmatisering.

6.1 Hvilke endringer skjer i VGs pressedekning på 80-tallet?

6.1.1 1982-1985: Fryktretorikk og utbredt smittefrykt?

Den første avisartikkelen om AIDS kom på trykk i VG mot slutten av 1982. I 1983 kommer det enda flere. Den første fasen preges av en periode med mye fryktretorikk og utbredt smittefrykt i befolkning og samfunn. Det er viktig å ta i betraktning at AIDS fremsto som en ny og fremmed sykdom som skapte forståelig smittefrykt i samfunnet, i likhet med andre epidemier og pandemier som har rammet

³¹¹ Basert på samtale med langtidsoverlevende HIV-positive, 2. april 2022.

verden. Selv om man i perioden 1982-1985 kan finne en god del presseartikler var det ikke før i den neste fasen, 1986-1987, at man kunne snakke om omtrent daglige oppslag. En sentral årsak til dette kan være at man i den første fasen først og fremst snakket om en sykdom som rammet yngre, homofile menn i amerikanske storbyer.

Hva kjennetegner pressedekningen av AIDS-epidemien i VG i denne perioden? Empirien viser at overskrifter og innhold var mye preget av fryktretorikk. I all hovedsak er det språket som skiller seg ut, da man i denne perioden kan argumentere for et språk som kunne skape frykt og ubehag ute i befolkningen. Språk består av forskjellige nivåer, og normalt kan vi trekke frem to ulike nivå: denotasjoner og konnotasjoner. Denotasjoner regnes som ordets direkte betydning, eksempelvis at en stol er en stol. Konnotasjoner gir derimot assosiasjoner til noe, for eksempel så gir ordet «død» assosiasjoner til noe negativt. Historikeren Gabrielle Spiegel (1990) har behandlet dette med utgangspunkt i Ferdinand de Saussures arbeider fra 1916. Spiegel skriver: "What literature offers is an index of socially construable meaning rather than an image of reality; it is to the construction of social meaning, rather than the transmission of messages about the world, that the exercise of literature is directed."³¹² Vi kan forstå Spiegels argumentasjon som at enkelte ganger gir språk tolkbare meninger, som egentlig skiller seg ut fra den faktiske virkeligheten og bidrar til å konstruere en slags falsk virkelighet. Mitt inntrykk er at konnotasjoner kan være et slik eksempel. Ord som «livsfarlig», «død», «alarm» og «frykt» er alle ord som kan konnotere til noe skummelt og negativt. Hvis vi eksempelvis tar for oss ordet «livsfarlig» vil det illustrere negative assosiasjoner til noe veldig skremmende og farlig som kan true menneskers liv. Ved å ofte blir eksponert for metaforer, kan leseren få assosiasjoner til noe som nødvendigvis ikke ville vært slik i virkeligheten. På bakgrunn av dette kan man derfor si at bruken av metaforer i VG på denne tiden kan ha fått konsekvenser for folks holdninger og fordommer mot homofile. Dette fordi at metaforer har tolkningsbaserte egenskaper, og bruken av disse kan lede mot konnotasjoner som nettopp gir muligheten til konstruksjon av forestillinger. Dette kan ha bidratt til å forsterke stigmatiseringen av homofile og HIV-positive.

Et annet særtrekk i denne perioden er at AIDS og homofili ofte blir assosiert med hverandre. Dette skjer i artikler som fra før er relativt fryktbaserte. «AIDS-død i Norge», og «offeret var homofil» er eksempler på en kobling. Koblingen mellom homofili og AIDS i overskrifter og innhold, kan ha bidratt til at mottakersiden automatisk har gjort det samme. I praksis vil det virke på denne måten: hvis en person leser om AIDS i VG, vil hen automatisk relatere det til homofili. Denne assosiasjonen kan ha

³¹² Spiegel, 1990, s. 61

fulgt homofile og HIV-positive helt fram til den dag i dag. Mellom 1982 og 1985 kan det se ut til at det er lite fokus på å gi leserne kunnskap om HIV-viruset og epidemien. Dette kan komme av forskjellige årsaker. For det første var det lite medisinsk kunnskap om AIDS, og for det andre var det ikke så mange AIDS-syke i Norge før 1985. Vi kan derfor se en tendens til mer interesse omkring AIDS i 1985, da antall avisartikler tar seg opp betraktelig. I 1985 publiseres det hele 125 artikler og avisnotiser. Økningen representerer på mange måter den første store endringen i VGs pressedekning, samtidig som det gir oss et inntrykk om mer allmenn interesse for AIDS.

Det faktum at 1985 utgjorde et vendepunkt i pressedekningen kan begrunnes på flere måter. Fra før har ordlyden i artiklene vært preget av fryktretorikk med mye bruk av metaforer som kan ha konkrete konnotasjoner. Samtidig hadde det vært mye fokus på homofile som risikogruppe. I 1985 blir det imidlertid publisert en rekke artikler om AIDS-tilfeller i utlandet. Blant annet får AIDS sitt første ansikt utad med dødsfallet til Dynastiet-skuespilleren Rock Hudson. Hudson var homofil og hadde mange seksualforbindelser. det sto presisert i flere av artiklene om han. Ettersom Hudson nettopp var homofil og hadde mange sexpartnere kan nyhetene omkring hans AIDS-tilstand og død ha bidratt til å støtte opp allerede eksisterende holdninger rundt AIDS. Hovedpoenget er at det fortsatt kommer frem tydelige koblinger mellom homofili og HIV-smitte i VG. Samtidig blir det skrevet en del om utviklingen av AIDS-testen, som kommer til Norge i 1985. Norske myndigheter oppfordrer alle homofile til å teste seg. Selv om disse utgjorde den største risikogruppen, kan dette ha bidratt til å bekrefte stereotyper om at det var kun homofile som var smittet av HIV-viruset. Samtidig begynte man i dette tidsrommet å se smitte hos andre grupper.

Hva kan pressedekningen av AIDS-epidemien i den første fasen ha betydd for homofile? Det finnes ikke noe entydig og sikkert svar på dette. Langtidsoverlevende minnes stigmatisering, frykt og holdninger. Det er heller ingen tvil om at koblingen mellom homofile og AIDS kan ha bidratt til at en fra før stigmatisert gruppe ble enda mer stigmatisert. Koblingen kan også ha medført at alle homofile ble dratt under samme kam. Når det er sagt, er det heller ingen dekning for å si at VG drev noen form for bevisst stigmatisering av homofile. Homofile var den største risikogruppen, og de sto for samtlige av smittetilfellene i Norge og verden på denne tiden. Som et forebyggende ledd kan det derfor ha vært nødvendig å rette oppmerksomhet mot denne gruppen. Det som imidlertid kan ha bidratt til forsterket stigmatisering er med hva slags ord de ble *omtalt*, og på hvilken måte de ble *fremstilt*.

6.1.2 1986-1987: Starten på mer opplysning?

Perioden 1986-1987 representerer en større endring i pressedekningen av AIDS-epidemien, blant annet en endring i hvordan homofile blir fremstilt. Mønsteret med mye bruk av fryktretorikk ser ut til å fortsette også i denne perioden. Samtidig, opplever vi mer bruk av det jeg vil omtale som et «grovere språk» i denne perioden. Med det mener jeg negative karakteristikk av ulike risikogrupper. Denne perioden representerer derfor to ulike sider, på den ene siden fortsetter tendensen med fryktretorikk, men på den andre siden representerer denne perioden også starten på en rekke opplysningskampanjer og et skifte i hvilken saker VG setter på trykk. I denne perioden blir det mer opplysning, flere eksperter kommer til og det kommer flere offerfortellinger på trykk.

Tidligere nevnte jeg at pressen ofte følger et dekningsmønster i deknningen av kriser. Olsen & Mathisen (2019) skriver at man i tredje fase av dette dekningsmønsteret forsøker å utvide katastrofen ved å finne øyenvitner (ofre) for å gi «katastrofen» et menneskelig ansikt.³¹³ Vi kan trekke paralleller til det Moseng (2019) omtaler som en epistemologisk stige, altså en prosess som i all hovedsak handler om å oppfatte kunnskapstilegnelse og kunnskapsbehandling gjennom ulike faser.³¹⁴ En slik epistemologisk stige kan brukes som et analyseredskap for dette, og selv om man ikke trenger å følge de ulike fasene kronologisk, beskriver Moseng (2019) det slik:

«Den første av slike faser kan beskrives som en situasjon der enkle eller tidlige konnotasjoner blir omtalt og forstått som deler av en enhet, uten at rammene er klare eller tydeliggjort. En annen fase kan forstås som forsøk på å samle karakteristikk av et fenomen ved forsøk på avgrensning i forhold til nærliggende objekter. En tredje fase kan dreie seg om omforente klassifikasjoner. En fjerde fase kan være mer instrumentell i form av forståelsesformer som fundament og verktøy for politisk handling – eller hvis det er snakk om medisinske klassifikasjoner: behandlingsregimer.» (Moseng, 2019, s. 43).

Beskrivelsen av Mosengs (2019) epistemologiske stige og Olsen & Mathiesen (2019) forklaring av krisejournalistikkens dekningsmønster gjør at vi kan trekke paralleller til i VGs pressedekning. Vi kan forstå den første fasen (1982-1985) som en fase hvor konnotasjoner blir omtalt og forstått som deler av en enhet, hvor enheten er den fryktinngivende sykdommen AIDS som truer befolkningen. Neste fase (1986-1987) kan vi forstå som en fase hvor man forsøker å samle karakteristikk gjennom offerfortellinger, likt det som Olsen & Mathiesen (2019) kaller for «helte-skurke» fasen. Det kan virke som at VG jobber aktivt for å finne historier som kan illustrere hvordan det er å leve med AIDS, samt

³¹³ Olsen & Mathiesen, 2019, s. 207

³¹⁴ Moseng, 2019, s. 43

å vise leserne hvem som faktisk kunne rammes av AIDS. Når vi snakker om 1986-1987 som periode blir derfor offerfortellingene svært viktig.

Hva kjennetegner pressedekningen av AIDS-epidemien i denne perioden? Det kan virke som at VG-redaksjonen forsøkte å endre fokus fra å kun fokusere på homofile som risikogruppe. Vaksjef- og senere VG-redaktør Bernt Olufsen viser også til at han var med på dette skiftet, fra å hovedsakelig fokusere på frykten til å drive mer opplysende journalistikk. Til sammenligning med 1983-1985 blir homofile nevnt betydelig sjeldnere i denne perioden. Når det er sagt, ser det ikke ut til at fokuset på risikogrupper forsvinner i 1986- og 1987-tallets pressedekning. Imidlertid ser det ut til at fokuset flyttes fra homofile og over til andre risikogrupper som sexarbeidere og sprøytenarkomaner. Disse blir omtalt med til dels grove karakteristikk, samtidig som det kommer fram historier hvor disse gruppene blir fremstilt som direkte ondskapsfulle. Historier om fanger som har AIDS, og truer fengselsbetjenter med AIDS, eller sexarbeidere som smitter andre med overlegg. Alle disse historiene kan ha bidratt til å forsterke stigmatiseringen av HIV-positive. Ikke nødvendigvis kun homofile, men HIV-positive generelt. Samtidig kan det ha flere årsaksforklaringer at sexarbeidere og sprøytenarkomaner får mer oppmerksomhet i denne perioden. Blant annet pågikk det en intern debatt blant helsemyndighetene om hvorvidt det skulle deles ut gratis sprøytespisser i rusmiljøene. Denne debatten, sammen med debatten om tvang- eller frivillighet, kan begge ha bidratt til å forsterke stigmatiseringen av HIV-positive og homofile. VG har imidlertid ingen skyld i at denne debatten oppsto, men igjen kommer de formidlende omstendighetene inn; måten saken blir *fremstilt* og hvordan HIV-positive blir *omtalt*. Språk blir igjen sentralt.

Hva kan pressedekningen av AIDS-epidemien i den andre fasen ha betydd for homofile? Stigmatiseringen av HIV-positive og homofile eksisterte i befolkningen, selv om ikke VG koblet homofili og AIDS i samme grad som den forrige fasen. Det fantes fortsatt holdninger og krefter ute i samfunnet som mente at homofile hadde skylden for AIDS-epidemien. Selv om andre risikogrupper ble utsatt for mer negative karakteristikk i denne perioden, vil mange av leserne trolig fortsatt assosiere homofili med AIDS og omvendt. Tendensen med å omtale homofili i nesten hver artikkel som omhandlet AIDS fra første fasen avsluttes i denne fasen, men språkbruken, både i form av nyord, metaforer, krigsmetaforen og grove karakteristikk fortsetter i denne perioden også. Det er aspekter rundt dette, spesielt karakteristikk, som kan ha bidratt til at homofile og andre risikogrupper fikk sitt stigma forsterket.

6.1.3 1988-1989: En mer balansert pressedekning?

Perioden 1988-1989 representerer slutten på VGs pressedekning av AIDS-epidemien på 80-tallet. Aldri før har kunnskapen om HIV- og AIDS vært større i Norge. Dette er også noe man kan se i pressen i denne fasen. Fra før har jeg redegjort for det mønster hvor jeg mener at vi starter med en meget fryktinngivende og stigmatiserende pressedekning, før man i neste fase kommer inn i en slags mellomting. I 1986-1987 opplever man mer opplysning, samtidig som man får et til dels mer grovere språk og karakteristikker av HIV-positive. Kan man si at man har mer med en balansert pressedekning i den siste fasen av 80-tallet?

I likhet med den forrige fasen, fortsetter trenden med offerfortellinger, dekning av den polariserte (og etter noens oppfatning; stigmatiserende) AIDS-debatten omkring tvang eller frivillighet. Det grunnleggende skillet ser ut til at man i denne perioden har mindre fokus på risikogrupper, og mer om ofrenes fortellinger. Alt i fra fanger som sier at de ikke er farlig til portrettintervju av HIV-positive. Det er imidlertid ikke slik at risikogrupper ikke nevnes. Antall nyord reduseres betraktelig i denne perioden, og det samme med antall artikler. Dette kan komme av forskjellige grunner, blant annet at man bruker ordet HIV, mer enn AIDS. 1988 starter med en omfattende opplysningskampanje i VG hvor særlig journalist Jorunn Stølan har intervjuet en rekke HIV-positive og AIDS-syke. Ekspert, som Stig Frøland, får også en sentral plass i VG i denne perioden. Denne typen serier illustrerer hvor mye som har endret seg fra den første fasen. Den første fasen besto av frykt, gjennom en rekke konnotasjoner, krigsmetaforer og fryktretorikk. I den siste perioden opplever man en pressedekning som er mer opplysende og nøytral, med andre ord mer balansert. Det beste eksemplet på det er offerfortellingene, hvor innholdet fremstår som nøytralt og tillegger intervjuobjektet lite fordommer.

Hva betyr det for homofile og HIV-positive at slike artikler kommer på trykk? Det er ingen tvil om at pressedekningen ble en vond tilleggsbelastning for HIV-positive og homofile. Denne perioden fremstår imidlertid som en kontrast til den første perioden hvor homofile sto i fokus. Fra å være en «mystisk og dødelig» sykdom som i all hovedsak rammet homofile, har nå AIDS blitt en sykdom som kan ramme alle. Samtidig velger enkelte å stå frem for å fortelle sine historier. Dette kan ha betydd mye for HIV-positive og folks oppfatning av sykdommen. Et eksempel på dette er Sunde, Kalbakk, Husdal og Aaseggs portrett i VG. Også Frølands engasjement for HIV-positive kan ha bidratt til å gjøre VGs pressedekning mer ansvarlig og opplysende, og på denne måten bidratt til å redusere stigma ovenfor homofile og HIV-positive fremfor å forsterke den.

Selv om denne perioden skiller seg ut fra de andre, og at man kan tyde en endring fra start til slutt, finner man fortsatt noen grove karakteristikk av enkelte risikogrupper. Særlig er det prostituerte og sexkunder det går utover. Forsiden av VG den 20. mai 1988 illustrerer dette: «Fikk sjokkmeldingen i retten: Kjøpte sex av AIDS-hore».³¹⁵ Slike negative karakteristikk av HIV-positive kan ha bidratt til forsterket stigmatisering, først og fremst for at slike saker kan bidra til å bekrefte fordommer og holdninger. Samtidig bryter prostitusjon med moralske normer i samfunnet, noe som fører til at kanskje flere utvikler fordommer og holdninger. Man kan også i denne perioden lese artikler hvor homofile på nytt blir nevnt, men det er ikke snakk om en stor andel. Likevel kan omtalen av risikogrupper, ikke kun i denne fasen, men også i andre faser, ha bidratt til at det konstrueres en forestilling om de som «en annen» (the other). Kevin Kumashiro (2000) definerer nettopp «the other» som en som er «annerledes enn normen», og slike omtaler og karakteristikk kan derfor ha bidratt til å nettopp bekrefte slike forestillinger.³¹⁶

Fasen 1988-1989 representerer derfor en mer balansert pressedekning. Det kan virke som om man i det hele ønsker seg en helt annen tilnærming til AIDS. En tilnærming som går ut på en nøytral, og ikke minst offer-fokusert pressedekning. Imidlertid finnes det elementer i 88- og 89-tallets pressedekning som kan ha bidratt til å forsterke et allerede eksisterende stigma. Dette i form av grove karakteristikk av enkeltgrupper, da særlig prostituerte, som kan ha bidratt til at leserne har fått bekreftet fordommer eller stereotyper om HIV-positive. Det er imidlertid mindre metaforer, konnotasjoner og krigsmetaforer i denne fasen, og mesteparten ser ut til å dreie seg om opplysning i AIDS-debatten, og medisinske fremskritt (eller tilbakeskritt).

6.2 Hva slags faktorer i VGs pressedekning kan ha bidratt til forsterket stigmatisering?

Som følge av analysen har jeg særlig trukket frem et par elementer som i det store kan ha bidratt til forsterket stigmatisering. Pressens påvirkningskraft, det vil si det utbredte fokuset på homofile som risikogruppe i fase en (1982-1985), og bruken av metaforer, nyord og et grovt språk i pressedekningen helt fram mot slutten av 1980-tallet. Samtidig har jeg pekt på at VG ser ut til å endre fokus fra rundt 1986 hvor det blir mer fokus på opplysningen og offer-fortellingene. Samtidig fortsetter den grove

³¹⁵ VG, 20. mai 1988

³¹⁶ Kumashiro, 2000, s. 26

språkføringen, og den negative omtalen av risikogrupperne flyttes fra homofile og over til prostituerte, sexkunder og narkomane. Samtidig dekker VG positivt den omfattende debatten om tvang i perioden rundt 1987.

6.2.1 Pressens påvirkningskraft

«Nyhetsmedienes produksjon, formidling og salg av nyheter – som i prinsippet skal være troverdige og gyldige (sanne) fortellinger om vår (sam) tid – spiller i dag en helt sentral rolle for kunnskap og innsikt i samfunnslivet. Nyhetsproduktene er blitt beskrevet som vårt vindu mot verden (...).» (Bjerke, Øvrebø & Bruås, 2012, s. 21).

Bjerke mfl. (2012) skriver at nyheter spiller en sentral rolle for kunnskap og innsikt i samfunnslivet i dagens samfunn. Slik var det også på 1980-tallet. I dag kan kunnskap tilegnes lettere enn på 1980-tallet, da vi i dag har digitale hjelpemidler som enkelt kan bidra til å informere folk. Derfor vil det derfor være viktig å spørre hva slags påvirkningskraft media faktisk har? Langtidsoverlevende HIV-positiv og andre med kjennskap til epidemien har vært sikker i sin konklusjon om at pressen bidro til aktiv stigmatisering av homofile og HIV-positiv på 80-tallet. Samtidig er de langtidsoverlevende overbevist om at stigmatiseringen gikk ikke kun utover dem som enkeltindivider, den gikk også utover de pårørende. Stigmaet av å være i familie med en som var HIV-positiv og homofil kunne være minst like stigmatiserende som å faktisk være HIV-positiv. På hvilket grunnlag kan langtidsoverlevende HIV-positiv mene det?

Det er ikke å legge skjul på at det var utbredte holdninger, frykt og skam rundt å være HIV-positiv eller AIDS-syk i 80-tallets samfunn. I 1986 gikk blant annet Henki Hauge Karlsens onkelbarn ut i VG sammen med Henki med overskriften «-Vi er ikke redde onkel».³¹⁷ Formålet med artikkelen ser ut til å være og vise at det ikke var farlig å verken klemme eller ta i HIV-positiv. Henkis søster Rita Jørgensen fortalte barna at det var langt fra farlig å berøre den «snille» onkelen, samtidig som hun sto fram i VG med klar tale om at folk måtte legge fra seg «vrangforestillingene». Flere pårørende stilte etterhvert opp i avisen, blant annet et foreldrepar til en HIV-smittet sønn. 19. september 1987 var overskriften «Vår sønn er smittet», med ingressen «-Vi lever i et dobbelt helvete. Å ha en sønn som er narkoman og HIV-smittet, er så jævlig at jeg ikke unner min verste fiende en slik skjebne (...).»³¹⁸ Foreldrene sier videre at det plager de voldsomt at han trolig aldri får oppleve å se sitt nyfødte barn

³¹⁷ Stølan, 31. oktober 1986

³¹⁸ Stølan, 19. september 1987

og at det er tøft å snakke ut om at sønnen har en HIV-diagnose.³¹⁹ Det er ingen tvil om at slike offerfortellinger og tanker hos pårørende kan ha bidratt til å skildre et ærlig bilde av hvordan det er for folk å leve med diagnosen. I likhet med de fryktgivende artiklene i perioden 1983-1985, kan disse artiklene ha bidratt til et mer opplysende bilde av AIDS-epidemien. Viktigheten av å få frem de pårørendes tanker kan på denne måten ha vært minst like viktig som å få frem de HIV-positives.

Bjerke mfl. (2012) skriver at nyheter har makt. «Telling stories of social life, news is a social resource. A source of knowledge, a source of power, news is a window of the world».³²⁰ Med andre ord kan vi si at nyheter har makt i form av flere aspekter. For det første kan de påvirke oss, oftest fordi vi har tillitt til mediene og at det de skriver er sant. Videre kan nyhetsfortellinger konstrueres i form av at enkelte aspekter ved fortellingen fremheves og andre aspekter tones ned eller droppes.³²¹ Med andre ord har redaksjonene eierskap over hva de ønsker og vil fremheve i media. For kommersielle aviser som *Dagbladet* og *VG* handler det om å selge. Ring Olsen (2012) har studert *Dagbladet* sin redaksjon, og skriver at det ofte er diskusjoner om hva som skal på forsiden, og at det vises til statistikk over tidligere salgstall.³²² Det samme gjelder en uttalelse fra redaksjonssjef i *Dagbladet*, Bjørn Bore om at for å nå fronten (altså forsiden) må saken være i psykisk nærhet til leseren og leseren må være opptatt av det og det må angå noe eller noen de bryr seg om.³²³ Selv om denne oppgaven ikke drøfter *Dagbladets* pressedekning, kan det trekkes paralleller mellom *Dagbladets* tenkning om forsideutvalg og lignende diskusjoner i *VG*. Vi kan derfor med sikkerhet si at aviser og mediesaker har påvirkningskraft, og nyheter har makt.³²⁴ 80-tallets AIDS-saker engasjerte folk og folk var oppriktig interessert i sakene. Man kan derfor antyde at det som sto på trykk i *VG* og andre aviser kan ha hatt en form for påvirkning på folks oppfatning av AIDS-epidemien. Slik kan det nok ha vært gjennom alle årene epidemien ble dekt.

Selv om *VG* kan ha bidratt til forsterket stigmatisering med faktorer som grovt språkbruk og bruk av metaforer, nyord og diverse konnotasjoner, er det enkelte elementer som kan belyses fra den andre siden også. Spørsmålet hvorvidt vi faktisk kan vite om *VG* faktisk bidro til forsterket stigmatisering av homofile HIV-positive er et av disse. På hvilken måte kan vi faktisk bevise foruten denne analysen, at et mediehus kan ha forårsaket en omfattende stigmatisering hos en

³¹⁹ Stølan, 19. september 1987

³²⁰ Tuchman, 1978, s. 216 i Bjerke mfl., 2012, s. 24

³²¹ Bjerke mfl., 2012, s. 25

³²² Ring Olsen, 2012, s. 88

³²³ Ring Olsen, 2012, s. 90

³²⁴ Tuchman, 1978, s. 216 i Bjerke mfl., 2012, s. 24

samfunnsgruppe? Sett i fra et sosiologisk ståsted vil det også være kritiske aspekter å gi VG ene og alene skylden for stigmatiseringen. Tatt høyde for dette, tar ikke denne oppgaven eller drøftingen sikte for å dømme noen. Ingen enkeltjournalister har trolig gått direkte inn for å stigmatisere en gruppe mennesker gjennom artiklene sine. Når det er sagt, viser helheten at det er elementer i pressedekningen, dog gjennom flere år, som på sin side kan ha bidratt til å forsterke et allerede eksisterende stigma som eksiterte rundt homofile og HIV-positive. På denne måten kan VG ha bidratt til å forsterke stigmatiseringen ovenfor homofile HIV-positive, uten at vi kan gi en sikker konklusjon på det. Det som på den andre siden kan gi dekning for denne refleksjonen, er de langtidsoverlevende HIV-positives egne uttalelser om frykt, holdninger og stigmatisering, som de mener ble skapt av pressen på denne tiden. Når disse anser seg selv som en stigmatisert gruppe, vil det være svært vanskelig å mene at de ikke ble stigmatisert.

Nyheter og presse har med andre ord mye makt. For løssalgsaviser handler det om å «selge» og skrive gode fortellinger som gjør at folk kjøper papiravisen. Dette har ikke endret seg siden 1980-tallet. Vi kan se en betydelig endring i språkbruk fra da til nå, men konseptet om en engasjerende forside er fortsatt til stede. Pressen har hatt stor makt og innflytelse over hva slags oppfatninger folk har om AIDS-epidemien. Dette gjelder like så godt fasen som var preget av fryktgivende artikler som perioden hvor de mer opplysende artiklene kom, som offerfortellingene. Offerfortellingene, i form av pårørende som forteller sine historier, kan på sin side ha bidratt til at folk fikk mer forståelse for epidemien og hva AIDS faktisk var. Pressen kan derfor ha hatt en todelt påvirkningskraft. For det første kunne de bidra til å skape oppfatninger og holdninger, men samtidig kunne de bidra til å avkrefte og nøytralisere negative fordommer og oppfatninger rundt AIDS-epidemien. Det vil imidlertid være vanskelig å kunne entydig si noe om hva VG gjorde mest av, men om vi ser det i sammenheng med konklusjonene fra kapitel fem kan vi antyde at det også skjer en dreining til det mer positive her også i rundt 1986-1987.

6.2.2 Krigsmetaforen, nyord og overskrifter

«No, it is not desirable for medicine, any more than for war to be “total”. Neither is the crisis created by AIDS a “total” anything. We are not being invaded. The body is not a battlefield. The ill are neither unavoidable casualties nor the enemy. (...) About that metaphor, the military one, I would say if I may paraphrase Lucretius: Give it back to the war-makers” (Sontag, 1991, s. 180).

På denne måten avslutter den amerikanske forfatteren Susan Sontag boka *Illness as Metaphor and AIDS and Its Metaphors* (1991). Sontags hovedbudskap er slik jeg tolker det at i forbindelse med

sykdommer blir krigsmetaforen hyppig brukt. Samtidig understreker hun at vi til tider vil bruke disse begrepene feil. «We are not being invaded» er ensbetydende med det journalistiske nyordet «AIDS-invasjon» som dukket opp i VG på 1980-tallet. Poenget er at vi ikke blir invadert av AIDS, og det vil derfor være feil å bruke slike ord- og betegnelser. Empirien viste at såkalte krigsmetaforer, metaforer og nylaging av ord ble hyppig brukt i 80-tallets pressedekning. Hvordan kan man si at bruken av slike av ord kan ha bidratt til å sette homofiles status tilbake?

Med utgangspunkt i dette spørsmålet er det viktig å se flere sider. På den ene siden er slike metaforer og nylaging av ord en vanlig del av journalistikken.³²⁵ Slik har det vært i flere tiår, og noe vi har observert i forbindelse med pressedekningen av COVID-19 på 2020-tallet også. Samtidig kan det stilles spørsmål rundt hvorvidt faktisk VG ene og alene kan ha bidratt til å sette homofiles status tilbake som følge av denne formen for pressedekning. Selv om pressen har stor påvirkningskraft, er det usikkert hvorvidt denne kraften er nok til å etablere holdninger. Det man imidlertid kan se, er at VG med sine ordvalg og nylaginger kan ha bidratt til å utvikle eller påpeke negative karakteristikk om HIV-positive eller AIDS-syke. Eksempelvis er karakteristikk som «AIDS-moren», «AIDS-hore» og «AIDS-fange» eksempler på karakteristikk hvor metaforer blir brukt for å understreke at disse tilhører en egen kategori. Det gjør det samtidig verre at denne kategorien er en stigmatisert samfunnsgruppe. Samtidig kan disse negative karakteristikkene ha bidratt til at leseren har fått bekreftet fordommer og holdninger som allerede sirkulerte i samfunnet.

På bakgrunn av dette er det derfor forenelig med empirien at metaforer og såkalte nylaginger av ord kan ha hatt en viss påvirkningskraft ovenfor leseren. En årsak til dette kan være at det allerede eksisterte både fordommer og holdninger overfor homofile og HIV-positive. Negative karakteristikk og nyhetsartikler kan derfor ha bidratt til å bekrefte slike holdninger. Samtidig, viser empirien at det kan ha forekommet et skifte rundt 1986-1987 hvor fokuset blir vendt mer bort fra homofile som risikogruppe til mer offerfortellinger og historier fra direkte sykdomsberørte. Når det er sagt, var det ikke kun metaforer og såkalte nyord som kan ha vært en påvirkningsfaktor til at homofile opplevde stigmatisering eller at deres status ble satt tilbake fra den homofile frigjøringen mange hadde kjent på 70-tallet. I empirien har jeg vist til at overskrifter kunne være sensasjonelle og til tider grove. Med bruk av begrepet «grov» sikter jeg til negative karakteristikk som spesielt omhandlet sex-arbeidere og sex-kunder. Overskrifter i VG omtalte disse som «hodeløse» og «AIDS-hore», og det er ikke umulig at disse karakteristikkene kan ha bidratt til flere fordommer rundt de marginaliserte gruppene,

³²⁵ Se Gynnild, 1990, s. 52 for en mer detaljert oversikt over nylaging av ord i tittelspråk med mer.

uavhengig om det er prostituerte, narkomane eller homofile. Når det er sagt, vil det på nytt være vanskelig å bastant si at det var hovedårsaken til at homofile fikk svekket sin status på 1980-tallet i kontrast til den homofile frigjøringen mange opplevde på 1970-tallet. Samtidig vil det være naturlig å spørre på hvilken måte slike overskrifter kan ha bidratt til å sette homofiles status tilbake. Kan man si at VG er en direkte eller indirekte faktor til en slik statusendring?

I behandlingen av et slikt spørsmål vil det være viktig å ta for seg flere aspekter. Samtidig vil det være rimelig å sette VGs pressedekning inn i et større system. Før det første var det ikke kun pressen og VG som bidro til forsterket stigmatisering. Det fantes også andre krefter i samfunnet med sterk påvirkningskraft både når det gjelder fordommer, stigmatisering og holdninger. En av disse var kirken, og noen av deres representanter. Sognepresten og tidligere biskop Bjørn Bue sa i en radiooverført preken at AIDS var «Guds straffedom» over de som hadde levd et syndig liv.³²⁶ Bue møtte ikke stor motstand i egne kretser, og uttalelsen skapte hodebry mellom kristne miljø, HIV-positive og enkelte homofile miljøer. Interesseorganisasjonen HivNorge jobber selv den dag i dag med å få den Den norske kirke til å beklage ovenfor HIV-positive fordi ingen sa imot Bue og hans uttalelser.³²⁷ En annen faktor til at homofiles status trolig ble truet på 80-tallet, er statistikken som klart viste til at menn som har sex med menn var overrepresentert i HIV-statistikken.³²⁸ Statistikken, som ingen aviser eller medier la skjul på, kan ha påvirket flere til å velge ut en «syndebukk» i epidemien, som uten tvil var homofile. På dette grunnlaget kan vi si at VGs pressedekning kan ha vært en del av et større system som i alt var med å legge grunnlag for mer utbredt stigmatisering av risikogruppen homofile. Det vil med andre ord gi VG en mer indirekte rolle i helheten av det systemet som bidro til en mulig statusendring hos homofile som følge av AIDS-krisen på 80-tallet.

Det er ikke veldig mange overskrifter som nevnte homofili i VG i 1983-1989, men det er en del artikler hvor homofile blir nevnt i innholdet. Et av de mer oppsiktsvekkende artiklene og overskriftene er fra 30. juli 1986 hvor artikkelen med overskriften «Homser frykter Hitler-metoder» ble trykt. Her blir homofiles frykt for Nyhus og Fagerhols forslag om tvangstiltak beskrevet.³²⁹ Det viser seg at mange av overskriftene tidlig i epidemiens forløp kunne generere konnotasjoner, spesielt begrepene «død» og «frykt», som er eksempler på fryktretorikk. Fryktretorikk er på den andre siden ikke uvanlig i pressedekning av epidemier, noe også Hornmoen (2011) viser til i sin studie av pressedekningen av

³²⁶ Stephansen, 12. august 1985

³²⁷ Kolstad, Moxnes & Jenvin-Steinsvåg, 2022. Kronikken ble først publisert i *Vårt Land*.

³²⁸ Johansen, 2019, s. 153

³²⁹ Kringstad, 30. juli 1986

svineinfluensa-pandemien I 2009-2010. Konklusjonen presentert i kapittel fem er imidlertid klar på at den utpregende fryktretorikken fra 1983-1985 og fokuset på homofile, kan ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile. Dette kan på sin side igjen ha bidratt til å sette homofiles status tilbake som følge av epidemien. I all hovedsak fordi de ble stemplet som selve årsaken til AIDS-epidemien. Samtidig må vi ta til etterretning at det kan ha vært flere krefter i samfunnet som kan ha bidratt til denne oppfatningen.

6.2.3 Presseomtalen følger for andre risikogrupper og pårørende

«Horekunder ikke smittet»³³⁰, «Kjøpte sex av AIDS-hore»³³¹, «AIDS-smittet solgte sex»³³². Slik er noen av overskriftene i VG i perioden etter 1986. Tidlig på 1980-tallet var fokuset på homofile menn, som ble omtalt som den fremste risikogruppen. Dette er noe vi kan se i VG også.³³³ Det er ikke unaturlig at fokuset var konsentrert rundt denne gruppen, i og med at AIDS først ble omtalt som en homosykdom som kun rammet homofile i USA. I Norge var det slik at mange av de første AIDS-sakene i VG faktisk var notiser eller reportasjer fra utlandet. Når det er sagt, mener jeg det kan ha vært en endring rundt 1986-1987. I denne perioden blir sprøytenarkomaner, sexarbeidere og sexkunder nevnt i større grad. Det finnes flere årsaksforklaringer til dette, blant annet at man i takt med en større kunnskapsutvikling, forstår at AIDS ikke kun rammer homofile. Samtidig ser man at flere andre grupper i samfunnet får HIV-viruset. Hvilke HIV-positive blir stigmatisert utover 80-tallet, og skjer det en endring?

Sosiologen Erving Goffman (1963) mener stigma anvendes til å betegne en egenskap som kommer i dyp miskreditt til resten av samfunnet.³³⁴ Goffman omtaler også det «tribale» stigmaet hvor stigmaet kan bli overført fra eksempelvis slektninger. Eksempler på dette kan være rase, nasjonalitet og religion.³³⁵ Slik kan det også ha vært overfor HIV-positive; at stigmaet det innebærer for dem å være HIV-positiv, kan bli overført til pårørende. På tross av at fokuset i størst grad har vært rettet mot homofile menn, kan altså familiemedlemmer og andre tilknyttet HIV-positive, ha opplevd fordommer, holdninger og stempling. Eksempler på dette kan være kjærester, foreldre, søsken og andre nære.³³⁶ Tidlig i epidemien da mange trodde at HIV-smittet ved direkte kontakt, kan dette stigmaet ha vært stort. Fokuset i denne oppgaven har vært på homofile menn, men det er ikke å legge skjul på at

³³⁰ Storedal, 7. februar 1987

³³¹ VG, 20. mai 1988

³³² Helsingeng, 20. mai 1988

³³³ Basert på samtale med tidligere VG-redaktør og vaksjef Bernt Olufssen, 2022.

³³⁴ Goffmann, 1963, s. 13

³³⁵ Goffmann, 1963, s. 17

³³⁶ Basert på samtaler med langtidsoverlevende HIV-positive, 2022.

sprøytenarkomaner, sexarbeidere og sexkunder som alle har vært sterkt stigmatiserte grupper, opplevde det som veldig vanskelig på 80-tallet. Jeg har også antydnet i empirien at fokuset på disse gruppene blir enda større etter 1986. På mange måter kan det se ut til at fokuset endres fra en stigmatisert gruppe til en annen. I perioden 1986-1988 kan vi finne flere overskrifter som omtaler sexarbeidere som « horer » og sexkunder som « horekunder », samtidig som vi kan lese mye om den polariserte debatten om hvordan helsemyndighetene skulle møte sprøytenarkomaner. Konklusjonen ble gratis sprøytespisser.

Det er ikke nok grunnlag til å konkludere med at VG aktivt har bidratt til å stigmatisere risikogrupper. Det er det flere årsaker til. For det første er det en distinksjon i hva VG faktisk kan bidra med. VG kan ha bidratt til å *forsterke* et allerede *eksisterende* stigma, noe som også blir styrket av langtidsoverlevendes egne opplevelser på 80-tallet. Selv om dette oppgaven kun tar for seg VG, kan man også finne eksempler i andre aviser på overskrifter som var sensasjonelle.³³⁷ *Dagbladet* var på likhet med VG aktiv i karakteristikker - og bruk av krigsmetaforen.³³⁸ De negative karakteristikene av HIV-positive i VG, som « AIDS-hore », « AIDS-baby », « AIDS-fange » og « AIDS-moren », kan på sin side ha bidratt til å forsterke stigma for de resterende risikogruppene (sprøytenarkomaner, sexarbeidere, sexkunder, homofile og blødere i visse tilfeller). Som allerede stigmatiserte grupper – kan det derfor se ut til at de fikk et dobbelt stigma da AIDS-epidemien kom. Goffman (1963) skriver at vi ofte tillegger folk uønskede egenskaper.³³⁹ Et eksempel på dette kan være fordommer og stereotyper som at « alle » homofile og menn som har sex med menn har et promiskuøst sexliv, alle sexkunder unngår å bruke kondom og alle sprøytenarkomaner deler sprøytespisser. Flere vil dermed gi risikogruppene egenskaper basert på det de har lest om. Dette kan ha bidratt til forsterket et allerede eksisterende stigma.

Kan stigma av HIV-positive ha blitt overført til familiemedlemmer eller tilsvarende nære? Langtidsoverlevende HIV-positive har forklart at pressens omtale av HIV-positive kunne ha vært minst like vanskelig ovenfor de pårørende som de HIV-positive selv.³⁴⁰ I flere av de tidligere omtalte offerfortellingene i VG etter 1985 forteller pårørende om hvor vanskelig det er å leve med en HIV-positiv i familien. Enkelte artikler tar til orde for å fjerne stigmatisering, som for eksempel en artikkel

³³⁷ Basert på intervju gjort langtidsoverlevende HIV-positive, 2022. Disse mente at flere aviser, ikke kun VG, var svært grove i karakteristikene av HIV-positive.

³³⁸ « AIDS-KRIG OM SPRØYTER » (*Dagbladet*, 24. oktober 1986) og « MIDT-ØSTEN ER EN AIDS-BOMBE » (Hansen, 31. oktober 1989) er to av flere eksempler hvor *Dagbladet* tar i bruk krigsmetaforen på likhet med VG.

³³⁹ Goffman, 1963, s. 18

³⁴⁰ Basert på samtale med langtidsoverlevende HIV-positive, 2022.

fra VG hvor Henki Hauge-Karlsens onkelbarn står frem å sier at de ikke er redd for å være sammen med onkelen sin.³⁴¹ Andre artikler omhandler fortellinger hvor leseren får medfølelse overfor både offeret og de pårørende, i form av sterke patosfylte artikler som i stor grad har preg av sterke følelsesladde elementer, eksempelvis barn.³⁴² Følelsen av skam er en opplevelse som i litteraturen trekkes fram som følge av HIV og AIDS. Palma Haanes (1987) trekker også dette frem og skriver at mange HIV-positive isolerte selv, både i form av all fysisk og sosial kontakt i frykt for å smitte andre.³⁴³ Langtidsoverlevende forteller at tanken om å snarlig dø var til stede, og at denne opplevelsen var tung å bære. Ovenfor pårørende kan derfor opplevelsen av å lese omtaler av sine egne familiemedlemmer eller nære bidra til følelsen av skam, frustrasjon og sårbarhet. Det betyr ikke at familiemedlemmer ikke har vist omsorg overfor HIV-positive. Det opplevdes trolig både vondt og ubeskrivelig å vite at noen nær deg trolig ville dø som følge av AIDS.

Det kan virke som at fokuset på andre risikogrupper enn homofile menn ble større utover 80-tallet. I VG kan man også antyde at fokuset flyttes fra homofile over til de andre risikogruppene. Med andre ord ble omtalen flyttet fra en stigmatisert gruppe over til en annen gruppe. I likhet med pårørende til kreftpasienter og andre syke, var det vanskelig å være pårørende til en HIV-positive. Kanskje kan omtalen i pressen ha bidratt til å gjøre det enda verre med tanke på alle de negative karakteristikene om risikogruppene som var i avisene. Man kan derfor anta at det var minst like vanskelig for de pårørende som det var for de HIV-positive. Når det gjelder stigmatiseringen, kan også Goffmans teori om det «tribale» stigma, altså at stigmaet kan overføres på andre personer være aktuelt. Spesielt i starten av epidemien, men også på siste halvdel av 80-tallet, var kunnskapsmangelen så stor at mange trodde viruset smittet ved direkte menneskelig kontakt. Det kan ha ført til at pårørende, i form av kjærester, familiemedlemmer og andre nære, kan ha opplevd holdninger og fordommer. Pressedekningens negative karakteristikker av HIV-positive kan i sin helhet kan i sin helhet ha bidratt til å dyrke disse holdningene og fordommene.

³⁴¹ Stølan, 31.oktober 1986

³⁴² Se kapittel 5 for nærmere oversikt og redegjørelse for bruken av offerfortellinger. Der henviser jeg også til begge historiene som blir omtalt i dette delkapittelet. Historien om Henkis onkelbarn blir også omtalt i 6.1.1.

³⁴³ Haanes, 1987, s. 70

7 Avslutning

7.1 Sentrale funn

Hvordan omtalte VG HIV og AIDS? Er det forenelig med empiri at VGs pressedeckning kan ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile? Denne empiriske undersøkelsen har tatt for seg VGs pressedeckning av AIDS-epidemien fra 1982 til 1989. Kildematerialet har bestått av over 600 avisartikler i en periode på nesten ti år. Materialet er variert, og består av både avisnotiser, artikler og forsider. Gjennom denne undersøkelsen mener jeg å kunne avdekke et mønster og en trend i omtalen av HIV-positive i løpet av 1980-tallet. Denne trenden kan på sin side ha bidratt til å forsterke et allerede eksisterende stigma av homofile og HIV-positive, i perioder av 1980-tallet.

Det første funnet omhandler et mønster og en trend i VGs pressedeckning fra start til slutt. Da AIDS-epidemien kom til Norge på starten av 1980-tallet, var pressedeckningen preget av fryktretorikk, og særlig homofile menn ble trukket frem som et potensielt faremoment. Dette kommer også frem i VG, hvor det i den første fasen stadig blir nevnt at det enten er homofile som er smittet eller døde. Overskrifter preges av mye fryktretorikk, som konnoterer ubehag og angst, som igjen gir negative assosiasjoner. Et eksempel er bruken av «frykt», «død», og «krise». I 1985 kan man imidlertid begynne å se en endring blant avisartiklene. Det blir mer variasjon i innholdet, og det blir flere reportasjer fra utlandet. Tidligere har artikler og titler bestått av mye fryktretorikk, mens det nå blir flere og flere offerfortellinger – samt fortellinger fra utlandet som beskriver AIDS-epidemiens utvikling. USA er fremstår som et godt eksempel, da pressedeckningen av dødsfallet til skuespilleren Rock Hudson får mye oppmerksomhet. Hudson ble en av de aller første offentlige personene som døde av AIDS.

Mot slutten av 1985 og på starten av 1986 kan man se konturene av en større endring. Det blir mange flere offerfortellinger, og forbindelsen mellom AIDS og homofili ser ut til å bli redusert. Derimot kommer en ny stigmatisert gruppe i fokus; sexarbeidere og sprøytenarkomane. Disse blir omtalt med et mye grovere språk, preget av adskillig flere nylaginger av ord, grove metaforer – især krigsmetaforer, samt negative karakteristikk av risikogrupper. «AIDS-hore», «AIDS-fange» og «AIDS-krig» er noen av eksemplene på hvordan individer ble karakterisert, noe som kan bidratt til å forsterke både fordommer, holdninger og stigma. Selv om fokuset på homofile som risikogruppe blir betydelig mindre, kan det se ut til at fokuset blir flyttet til andre risikogrupper isteden. Fra ca. 1987 kan man imidlertid se en mer opplysende og ansvarlig pressedeckning. Debatten om tvang eller frivillighet tar mye av spalteplassen, men det kan se ut til at VG forsøker å belyse begge sider av saken. I enkelte

artikler kan man fortsatt finne grove karakteristikk. Etter 1988 fremstår imidlertid språket som mindre grovt, og både overskrifter og innhold virker mer opplysende. Det er mindre frykt, og mer opplysning.

Et element som denne oppgaven særlig tar for seg er språket. I den forbindelse er det særlig fryktretorikken i begynnelsen som kan ha bidratt til forsterket stigmatisering. Det er ikke uvanlig i den journalistiske sjangeren å bruke verken nylaginger av ord, konnotasjoner eller metaforer. Samtidig, kan vi imidlertid snakke om spesielt metaforer og konnotasjoner som påvirkningsverktøy, og at VGs hyppige bruk av dette kan ha bidratt til at leseren konstruerer fortellinger om HIV-positive som ikke nødvendigvis er forenelig med virkeligheten. Dette kan i sin helhet ha bidratt til at en rekke fordommer og holdninger har blitt holdt ved like, og at det kan ha bidratt til forsterket stigmatisering ovenfor homofile. I korte trekk fremstår mønsteret i VGs pressdekning av epidemien slik:

- **Fase 1 (1983-1985):** Mye fryktretorikk. Mye bruk av krigsmetaforer- og konnotasjoner. Høyt fokus på homofile som risikogruppe. Dramatiske overskrifter. 1985 fremstår som starten på en endringsfase.
- **Fase 2 (1986-1987):** Overgangsfase til en mer opplysende pressdekning. Mindre fokus på homofile, men adskillig mer fokus på sexarbeidere og sprøytenarkomane. Flere offerfortellinger som illustrerer hvordan det er å leve med HIV. Til tider et enda grovere språk enn tidligere, med svært grove karakteristikk av enkelte risikogrupper.
- **Fase 3 (1988-1989):** Mye mer opplysende pressdekning enn tidligere. Stort fokus på offerfortellinger, opplysning og historier fra inn og utland. Mindre grovt språk, men fortsatt noen negative karakteristikk av enkelte risikogrupper. Betydelig mindre bruk av metaforer som kan gi konnotasjoner, enn i tidligere faser.

7.2 Konklusjon

«Følte du at pressen bidro til forsterket stigmatisering?» Dette spørsmålet ble stilt til en gruppe langtidsoverlevende HIV-positive. Alle homofile menn som ble smittet av HIV-viruset på 1980-tallet. Hypotesen om at VGs pressdekning kan ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile ble sterkt artikulert av denne gruppen. Det var ingen tvil, pressen bidro til et forsterket stigma, ifølge disse mennene. Det er ikke nok dekning, i verken forskning eller empiri, til å kunne si at VG kan stigmatisere en samfunnsgruppe. Det man imidlertid kan si er at VG kan ha bidratt til å *forsterke* et allerede

eksisterende stigma. En masteroppgave, forskningsartikkel, eller min og din sin mening kan ikke avgjøre om et individ føler seg stigmatisert. Når en person uttrykker at hen er stigmatisert, så har hen blitt stigmatisert. I Norge og verden har HIV vært assosiert med homofili siden epidemiens begynnelse for snart 40 år siden.

Hovedspørsmålet til denne oppgaven var: Kan VGs pressedekning ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile? Konklusjonen er todelt. På den ene siden er det elementer som kan ha bidratt til fordommer, holdninger og stigmatisering. Det er en rimelig antakelse at omtalen av HIV-positive i Norges største avis kan ha vært en stor tilleggsbelastning. Samtidig må vi trekke frem pressen – og især VG som Norges største avis, sitt samfunnsansvar. De virkemidlene som VG tok i bruk er ikke uvanlig for journalistikken. Et hovedelement er at fokuset på homofile i begynnelsen av epidemien kan ha bidratt til en assosiasjon mellom AIDS og homofili som aldri forsvant, selv om man etter hvert så at HIV kunne ramme alle. Denne oppgaven tar spesifikt for seg homofile, i den forstand at det i stor grad var homofile som ble assosiert med, og til dels fikk skylden for, epidemien. De var den største gruppen av smittebærere, og representanter fra myndighetene kalte deres atferd for risikofylt. På mange måter kan man derfor forstå hvorfor VG også skriver om homofile.

Det er særlig tre elementer fra kildematerialet som kan belyse hvordan VGs pressedekning kan ha bidratt til forsterket stigmatisering:

- **Fryktretorikk:** Fryktretorikken var særlig utbredt i starten, særlig i den første fasen. Homofile hadde en sentral posisjon i denne retorikken, og det kan ha bidratt til at homofili ble særlig assosiert med AIDS. Flere konnotasjoner til overskrifter, men også til innhold, kan ha bidratt til at lesere konstruerte forestillinger om homofile, deres seksualliv og atferd. Dette kan ha gitt grobunn for holdninger, fordommer og stereotyper overfor homofile.

- **Bruken av metaforer, især krigsmetaforer, konnotasjoner og nyord.** Dette henger sammen med fryktretorikken tidlig i epidemien, men ble også brukt i perioder etter 1985. Mange nylaginger av ord, både i form av metaforer – og krigsmetaforer, samt karakteristikker av risikogrupper, kan ha bidratt til forsterket stigmatisering. Alle disse elementene har påvirkningskraft på lesere. Når det gjelder det språklige, kan de grove karakteristikkene av risikogrupper, som «AIDS-hore» og «AIDS-fange» o.l. ha bidratt til å skape uriktige forestillinger om HIV-positive, i rette forstand idiomet «å skjære alle over samme kam». Vi kan derfor anta at disse elementene kan ha påvirket VG-leserne, på en negativ måte.

→ **Fokuset på risikogrupper, særlig homofile.** I starten av epidemien sto homofile i sentrum av VGs pressedekning. Det er imidlertid ikke urimelig, siden den største gruppen med AIDS-syke nettopp var homofile menn. Imidlertid kan dette fokuset, sammen med den fryktbaserte retorikken, ha bidratt til negative assosiasjoner knyttet til homofile. Det ble skrevet om at det i hovedsak var homofile som ble smittet av HIV, og religiøse talspersoner gikk åpenlyst og presenterte en kobling mellom syndig atferd og AIDS. I den andre fasen skjer imidlertid skiftet, hvor fokuset på homofile blir mindre, mens fokuset på andre risikogrupper blir større. Disse ble omtalt med grove karakteristikk, ofte vinklet som syndebukker. Eksempelvis at en «AIDS-fange» voldtok en «døvstum» pike.³⁴⁴ Selv om fokuset på homofile blir mindre, representerer dette skiftet langt på vei bare en flytting av stigma fra en gruppe til en annen.

Det er viktig å påpeke at mye i VGs pressedekning også var bra. De gav en bred- og nøytral dekning av AIDS-debatten, de deltok i opplysningskampanjer og skrev artikler hvor eksperter svarte på spørsmål om AIDS fra leserne. Baksiden er at det grove språket, i mange tilfeller, kan ha gått over denne linjen og da er det risikogruppene det har gått utover.

Når det er sagt, tar denne undersøkelsen kun for seg VG. En vei videre vil være å gjøre en større undersøkelse av pressen som *helhet* sin pressedekning av AIDS-epidemien. For fremtiden vil det derfor være nødvendig å forske på om norsk pressedekning, altså om *flere* aviser enn kun VG, kan ha bidratt til forsterket stigmatisering av homofile og HIV-positive. Det er derfor min anbefaling at noen tar tak i dette forskningsfeltet, og viderefører arbeidet som nå er påbegynt.

³⁴⁴ Bordvik, 30. desember 1986

8 Kilder

8.1 Litteratur

- AIDS (1986a, 15. oktober) *Helsedirektørens tiltaksplan for bekjempelse av HIV-infeksjonen*. Helsedirektoratet: Oslo URL: <https://www.nb.no/items/48c0468da3baf3b1c6cbec5ac5a99285?page=0>
- AIDS (1986b, 23. juni) *Samling av rundskriv om AIDS og HTLV-III/LAV utkommet i perioden 4. april 1984 til 23. juni 1986*. Helsedirektoratet: Oslo
URL: <https://www.nb.no/items/33594180d4d0a71909bc037d3581a1bc?page=0>
- Allern, S. (1996) *Kildenes makt: Ytringsfrihetens politiske økonomi* (2.utg). Pax Forlag A/S: Oslo
- Andersen, N. (2013) Holdninger til LHB-personer. I: A.B. Grønningsæther, H. Kristiansen & B.R. Lescher-Nuland (red.) *Holdninger, levekår og livsløp: - forskning om lesbiske, homofile og bifile*. (s.22-36) Universitetsforlaget: Oslo
- Askeland, N. & Agdestein, M. W. (2019) *Metaforer: Hva, hvor og hvorfor?* Universitetsforlaget: Oslo
- Baldwin, P. (1999) *Contagion and the State in Europe 1830-1930*. Cambridge.
- Berntzen, G. (2018) *Hetset og hedret: Kenneth Brophys regnbueliv*. Bodoni forlag: Bergen
- Blakely, D. E. (2006) *Mass Mediated Disease. A Case Study of Three Flu Pandemics and Public Health Policy*. Lexington Books: Lanham
- Bjerke, P., Øvrebø, T. & Bruås, S. (2012) Nyheter og nyhetsproduksjon. I: S. Bruås (red.) *Nyhetsvurderinger: På innsiden i fem redaksjoner*. (s. 16-36). Ij-forlaget: Kristiansand.
- Connolly, S. (2003) *Dette bør du vite om HIV og AIDS*. Esstess-Forlaget: Risør.
- Det norske akademis ordbok (2022) Konnotasjon. Hentet 05.05.2022.
URL: <https://naob.no/ordbok/konnotasjon>
- Earnshaw, V.A & Kalichman, S.C. (2013) Stigma Experienced by People Living with HIV/AIDS. I: Liamputtong, P. (Red.) *Stigma, Discrimination and Living with HIV/AIDS: A Cross-Cultural Perspective* (s. 23-38). Springer: Dordrecht, Heidelberg, New York & London
- Ekeid, S (1987) AIDS angår alle. I: T. Eikvam & A. Grønningsæter (red.) *AIDS og samfunnet* (s. 155-164). Tano A.S: Ukjent utgivelsessted
- Eliassen, J.H.A (2020, 18. august) «Stigmatisering bidrar til økt smitte». VG. Hentet 09.09.2021.
URL: <https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/JoKxaX/stigmatisering-bidrar-til-oekt-smitte>
- Enoksen, A.E & Træen, B. (2018) How gay men living with HIV experience and perceive the HIV stigma: A qualitative study. URL: <https://psykologisk.no/sp/2018/12/e11/>
- Evensen, S.A, Gradmann, C. Larsen, Ø., Nylenna, M. (red.) (2010) Da hiv kom til Norge. I: *Tidsskriftet Michael*, 7, s. 12-157. URL: <https://www.michaeljournal.no/article/2010/02/Da-hiv-kom-til-Norge>

- Fagerhol, M.K (1987) *Aids: Har vi skjønt Alvoret?* Gyldendal norsk forlag: Oslo
- Forfang, T. (1987) Psykososiale reaksjoner hos HIV-positive homofile menn. I: T. Eikvam & A. Grønningsæter (red.) *AIDS og samfunnet* (s.183-199) Tano: Utgivelsessted ukjent
- Frivold, L. H.(1986) Råd til menn som har sex med menn. *Løvetann (Oslo): for homofil og lesbisk frigjøring*, s. 39.
URL:<https://www.nb.no/items/962a50998b010c2a12e88c4b7ec2d67a?page=37&searchText=l%C3%B8vetann%20nr.%203%201986>
- Frøland, S. S. (1986) *AIDS: En utfordring til oss alle*. Gyldendal norsk forlag: Oslo
- Frøland, S. S. (2014) *AIDS-epidemien: Nederlag, seire og nye utfordringer* (1.utg) Gyldendal Akademisk: Oslo
- Frøland, S. S. (2021) *Kampen mellom mennesket og mikrobene* Dreyers forlag: Oslo
- Godal, F. (1957) *Vi som føler oss annerledes: homoseksualiteten og samfunnet*. H. Aschehoug & co (W. Nygaard): Oslo
- Godøy, B. (2014) *Ti tusen skygger: En historie om Norge og de spedalske*. Spartacus Forlag: Bergen
- Goffman, E. (1963) *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Penguin Books: London
- Grønningsæter, A.B (1987) AIDS og arbeidslivet I: T. Eikvam & A. Grønningsæter (red.) *AIDS og samfunnet* (s. 95-100). Tano A.S: Ukjent utgivelsessted
- Grønningsæter, A.B., Mandal, R. Nuland, B.R & Haug, H. (2009) *Fra holdninger til levekår: Liv med hiv i Norge i 2009*. (Fafo-rapport 2009: 13). FAFO.
URL:https://www.fafo.no/media/com_netsukii/20103.pdf
- Grønningsæter, A.B., Kristiansen, H.W & Lescher-Nuland, B.R. (2013). Forskning om holdninger, levekår og livskvalitet. I: A.B. Grønningsæter, H.W. Kristiansen & B.R. Lescher-Nuland (red.) *Holdninger, levekår og livsløp: -forskning om lesbiske, homofile og bifile*. (s. 11-21). Universitetsforlaget: Oslo
- Grønningsæter, A.B & Lescher-Nuland, B.R. (2013). Homopesten – om hiv blant menn som har sex med menn. I: A.B. Grønningsæter, H.W. Kristiansen & B.R. Lescher-Nuland (red.) *Holdninger, levekår og livsløp: -forskning om lesbiske, homofile og bifile*. (s. 101-116). Universitetsforlaget: Oslo
- Gynnild, A. (1990) *Avisene fangar blikket: Analyse av framsider i 1970 og 1987*. Det Norske Samlaget: Oslo
- Harrison, M. (2004) *Disease and the Modern World: 1500 to the present day*. Polity Press: Cambridge & Malden
- Halsos, M. S. (2001) *§213 i almindelig borgerlig straffelov av 1902 : homoseksualitet i Norge og rettslige sanksjoner mot den fra slutten av 1800-tallet til 1972*. (Masteravhandling, NTNU). URL:
<https://www.nb.no/items/31979c1a238d43dc632cf09ac8625362?page=0&searchText=oaiid:%22oai:nb.bibsys.no:990117113704702202%22>

- Heli, A. (2006). *Åpen om det forbudte*. Pax Forlag: Oslo
- Henmo, O. (2015) *Kampene: Et portrett av Kim Friele* Cappelen Damm: Oslo
- Herek, G. (2002). Thinking About AIDS and Stigma: A Psychologist's Perspective. I: *Journal of Law, Medicine & Ethics*, 30(4), 594-607. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-law-medicine-and-ethics/article/abs/thinking-about-aids-and-stigma-a-psychologists-perspective/4FFE9BBBB575A493815671887D765F35>
- Herek, G. M, Saha, S. & Burack, J. (2013) Stigma and Psychological Distress in People With HIV/AIDS. I: *Basic and applied social psychology*, 35:1, 41-54.
URL:<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01973533.2012.746606>
- HivNorge (2021) Historien om HivNorge. Hentet 02.02.2022.
URL:<https://www.hivnorge.no/historien-om-hivnorge/>
- Hornmoen, H. (2011) «Pandemisk paranoia»? – En analyse av nyhetsomtalen av «svineinfluensa» i norske aviser. I: *Tidsskrift for samfunnsforskning* (s. 33-66) Vol.52. Utg.1. Hentet fra:
URL:<https://www.idunn.no/doi/10.18261/ISSN1504-291X-2011-01-02>
- Høie, B. (2020, 31. juli) "Skam hjelper ingen". Hentet 03.03.2021.
URL:<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/skam-hjelper-ingen/id2723817/>
- Hågvar, Y.B (2007) *Å forstå avisa: Innføring i praktisk presseanalyse*. Fagbokforlaget: Bergen
- Haanes, P. (1988) Mennesket bak AIDS-diagnosa. I: T. O. Rognum & S. O. Thorbjørnsen (red.) *Aids frykt og fakta: utfordring til handling og omsorg*. (s. 68 – 75) Ansgar Forlag: Oslo
- Iversen, B. (2001) Homosomatikk. Seksuelt overførbare infeksjoner og den norske hivhistorien i et homseperspektiv.. I: M. C. Brandsæter, T. Eikvam, R. Kjær & K.O. Åmås (red.) *Norsk homoforskning*. (s. 268- 302). Universitetsforlaget: Oslo
- Jensen, S. Q. (2011). Othering, identity formation and agency. I: *Qualitative Studies*, 2(2), 63–78.
URL: <https://doi.org/10.7146/qs.v2i2.5510>
- Johansen, H. M (2019) *Skeive linjer i norsk historie: frå norrøn tid til i dag*
Det Norske Samlaget: Oslo
- Juritzen, A. (1989) *Henki: - Han ga AIDS et ansikt*. J.W. Cappelen Forlag A.S: Oslo
- Kennair, L.E.O. & Malt, U. (2021, 11. januar) Frykt. Hentet 14.05.2022. URL: <https://snl.no/frykt>
- Kolstad, A-K, Moxnes, H. & Jevin-Steinsvåg, B-A. (2022) Ingen unnskyldning til hivpositive. Hentet 9.4.2022.
URL: <https://www.hivnorge.no/nyheter/ingen-unnskyldning-til-hivpositive/>
- Kumashiro, K.K. (2000) Toward a Theory of Anti-Oppressive Education. I: *Review of Educational Research*. Vol. 70, No.1 (Spring, 2000). s. 25-53.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1989) *Hverdagslivets metaforer: fornuft, følelser og menneskehjernen*. Pax forlag: Oslo

- Larsen, J. M (2021, 19. november) Arven fra familien flem. Hentet fra:
URL:<https://hivnorge.no/nyheter/arven-fra-familien-flem/>
- Larsen, J.M (2021, 01. desember) Verdens Aidsdag: VG-redaktøren som gjorde alt riktig. *m24*. Hentet fra:
URL:<https://m24.no/debatt-einar-hanseid-ion-martin-larsen/verdens-aidsdag-vg-redaktoren-som-gjorde-alt-riktig/420025>
- Liamputtong, P. (2013) Stigma, Discrimination, and HIV/AIDS: An Introduction. I:
Liamputtong, P. (Red.) *Stigma, Discrimination and Living with HIV/AIDS: A Cross-Cultural Perspective* (s. 1-22). Springer: Dordrecht, Heidelberg, New York & London
- Link, B. G & Phelan, J. C (2001) Conceptualizing Stigma. I: *Annual Review of Sociology*,
27, 363-385. URL: <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev.soc.27.1.363>
- Mandal, R., Nuland, B.R & Grønningsæter, A.B (2008) *Fortsatt farlig å kysse?: Kunnskap om og holdninger til hiv*. (Fafo-rapport 2008: 21). FAFO.
URL: https://www.fafo.no/media/com_netsukii/20063.pdf
- Manum, O. A (2010) *Kjærlighet, kunnskap og kondom: Den hivpolitiske kampen i Norge*. Pax forlag
A/S: Oslo
- Manum, O. A (2017) Paragraf 155 fjernes. *HivNorge*.
URL:<https://hivnorge.no/nyheter/paragraf-155-fjernes/>
- Mensing, B. (2016) 'Othering' in the News Media: Are Migrants attacking the 'Fortress Europe'?
(Bacheloroppgave). Universität Münster.
- Moi, H. & Maltau, J.M (2002) *Seksuelt overforbare infeksjoner og genitale hudsykdommer*
Gyldendal Akademisk: Oslo
- Moseng, B. U. (2001) Selvmordsatferd og seksuell orientering. I: M. C. Brantseter, T. Eikvam, R. Kjer
& K. O. amas (red.) *Norsk homoforskning*. (s. 258-267). Universitetsforlaget: Oslo
- Moseng, O.G. (2003) *Ansvar for undersattnenes helse 1603-1850: Vol. B. 1*. Universitetsforlaget: Oslo
- Moseng, O.G. (2019) Tuberkulose: Kampen mot bekjempelsen. I: Heimen. argang 56, nr 1-2019, s. 39-53.
Universitetsforlaget. URL: <https://doi.org/10.18261/issn.1894-3195-2019-01-04>
- Moxnes, H. (2001) Fra kulturelt hegemoni til ideologisk getto: Homofili-debatten i Den norske kirke fra 1950-
2000. I: M. C. Brantseter, T. Eikvam, R. Kjer & K. O. amas (red.) *Norsk homoforskning*. (s. 57-84).
Universitetsforlaget: Oslo
- Myers, D., Abell, J. & Sani, F. (2014) *Social Psychology* (2.ed) McGraw Hill Education: Berkshire
- NHI (2020, 4. november) Pest. Hentet 19/3 2022 fra:
URL:<https://nhi.no/sykdommer/infeksjoner/import-og-tropesykdommer/pest/>
- NRK Dagsrevyen (1983, 10. september) Oslo: Frste AIDS-ddsfallet i Norge. *Dagsrevyen*.
NRK. <https://tv.nrk.no/serie/dagsrevyen/198309/FNYH22005383/avspiller>

- NRK Nyhetsmorgen (2022, 17. februar) Hiv under kontroll i Norge etter tøffe år. (17.februar) *Nyhetsmorgen*. NRK. <https://tv.nrk.no/serie/nyhetsmorgen-tv/202202/NNFA05021722/avspiller>
- Olsen, O.E & Mathiesen, E.R. (2019) *Media og krisehåndtering: Utfordringer i en ny mediehverdag*. (2.utg). Cappelen Damm Akademisk: Oslo
- Oslo Universitetssykehus (2021) Infeksjonsmedisinsk poliklinikk: Hiv. Hentet 02.12.2021. URL: <https://oslo-universitetssykehus.no/behandlinger/hiv>
- Page, R. (1984) *Stigma: Concepts in Social Policy Two*. Routledge & Kegan Paul: London, Boston, Melbourne and Henley.
- Pepin, J. (2011) *The Origins of Aids*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Pettersen, J., Sfrintzeris, Y., Ertesvåg, F. (2021, 23. november). Homopioner Kim Friele er død, 86 år gammel. VG. Hentet 12.12.2021. URL: <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/nWV1Rn/homopioner-kim-friele-er-doed-86-aar-gammel>
- Pickstone, J. V (1992) «Dearth, dirt and fever epidemics: rewriting the history of British “public health”, 1780-1850”. I T. Ranger & P. Slack (red.) *Epidemics and Ideas, Essays on the Historical Perception of Pestilence*. Past and present Publications: Cambridge.
- Prieur, A. (1988) *Kjærlighet mellom menn i aidsens tid*. Pax forlag A.S: Oslo
- Schiøtz, A. (2017) *Viljen til liv: Medisin- og helsehistorie frå antikken til vår tid*. Det norske samlaget: Oslo
- Slagstad, K (2020) The Pasts, Presents and Futures of AIDS, Norway (1983-1996). I: *Social History of Medicine*, Vol. 34, No. 2 (s.417-44) Oxford University Press. URL: <https://academic.oup.com/shm/article/34/2/417/5828452>
- Smittevernloven (1994). Lov om vern av mot smittsomme sykdommer. (LOV-1994-08-05-55). Lovdata. URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1994-08-05-55>
- Snowden, F. (2019) *Epidemics and Society: From the Black Death to the Present*. Yale University Press: New Haven & London
- Sontag, S. (1991) *Illness as Metaphor and AIDS and Its Metaphors*. Penguin Books: London
- Sontag, S. (2010) *Sykdom som metafor: Et essay om holdninger til sykdom og død i vårt samfunn*. De norske boklubbene A/S: Oslo
- Spiegel, G. (1990) History, Historicism, and the Social Logic of the Text in the Middle Ages. I: *Speculum*, Vol.65., No. 1 (Jan. 1990), s. 59-86. The university of Chicago Press on behalf of the Medieval Academy of America. URL: <https://www.jstor.org/stable/2864472>
- Strøm, M. S, Raknes, G. & Stene-Larsen, K. (2021) Selvmord i dødsårsaksstatistikken. URL:<https://www.fhi.no/hn/helseregistre-og-registre/dodsarsaksregisteret/selvmord-i-dodsarsaksstatistikken/>
- Rabben, V. (1993) *Ei hånd å holde i: Odd Kåres kamp mot AIDS*. Lunde forlag og bokhandel A/S: Oslo

- Regjeringen (2022, 20. april) Regjeringen beklager til skeive.
URL: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/regjeringen-beklager/id2908870/>
- Rian, Ø. (2001) Mellom straff og fortielse. Homoseksualitet i Norge fra vikingtiden til 1930-årene. I: M. C. Brandsæter, T. Eikvam, R. Kjær & K.O. Åmås (red.) *Norsk homoforskning*. (s. 25 – 56). Universitetsforlaget: Oslo
- Ring-Olsen, G. (2012) Dagbladet: «Libya på topp og pupp under». I. S. Burås (red.) *Nyhetsvurderinger på innsiden i fem redaksjoner*. (69-106). Ij-forlaget: Kristiansand.
- Rønningen, A. E. (2020) *Den norske «homobevegelsen» og HIV/AIDS-epidemien: Splittende eller konstituerende?* (Masteravhandling, Universitetet i Oslo). Duo UIO
URL: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/79515/5/AER-HIS4090L.pdf>
- UNAIDS (2018, 10. desember) Global partnership for action to eliminate all forms of HIV-related stigma and discrimination. URL: http://www.hivglobalpartnership.org/wp-content/uploads/2020/12/global-partnership-hiv-stigma-discrimination_en.pdf
- UNAIDS (2020) Evidence for eliminating HIV-related stigma and discrimination: Guidance for countries to implement effective programmes to eliminate HIV-related stigma and discrimination in six settings.
URL: <https://www.unaids.org/en/resources/documents/2020/eliminating-discrimination-guidance>
- Utenriksdepartementet (2006) Posisjonsnotat for utviklings samarbeidet: *Norsk hiv- og aids politikk*. Utenriksdepartementet: Oslo
URL: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/ud/vedlegg/posisjonsnotat-hiv-og-aidspolitikk-november-2006.pdf>
- Vollset, M. (2005) *Fra lidelse til trussel: Spedalskheten I Norge på 1800-tallet*. (Mastergradsavhandling, Universitetet i Bergen). Bora UIB. URL: https://bora.uib.no/bora-xmli/bitstream/handle/1956/3060/Masterthesis_Vollset.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Weber, J. & Ferriman A. (1986) *AIDS angår også deg: Hva enhver mann og kvinne må vite om AIDS*. NKS-forlaget: Ukjent utgivelsessted.
- West, R. & Hardy, A. (2007) Stigma. I: S. Ayers (red.) *Cambridge Handbook of Psychology, Health and Medicine*. (2.utg). (s.213-215). Cambridge University Press: Cambridge/New York.
- Øie, K.E (1987) Menn som har sex med menn. I: T. Eikvam & A. Grønningsæter (red.) *AIDS og samfunnet* (s. 111-118). Tano A.S: Ukjent utgivelsessted

8.2 Avisartikler som er konkret henvist til i teksten

- Bakkeli, T. (1986, 17. oktober) Kondomsprederen. *VG*. s. 26
- Bordvik, J. F. (1986, 30. desember) Døvtum pike voldtatt av AIDS-fange. *VG*. s. 18
- Bøhm-Pedersen, K. (1986, 24. oktober) «Gi narkomane rene sprøyter». *Dagbladet, Nyheter*, s. 8
- Dagbladet (1981, 16. desember) Dødelig sykdom rammer homofile. *Dagbladet*, s. 20
- Dagbladet (1981, 24. oktober) Eksperter hardt ut mot Mork: «AIDS-KRIG» OM SPRØYTER. *Dagbladet*, s. 1.
- Foseide, S. (1986, 30. juli) AIDS-SEX kan gi fengsel. *VG*. s. 4
- Hansen, L. K. (1989, 31. oktober) «Midt-Østen er en AIDS-bombe». *Dagbladet*. s. 17
- Haugen, K. (1982, 17. desember) Ny sykdom oppdaget: HOMOFIL RAMMES. *VG*.
- Helsingeng (1988, 20. mai) AIDS-smittet solgte sex. *VG*. s. 10
- Hildonen, S.E & Bakkeli, T. (1985, 24. april) Svensk ni-åring døde av AIDS. *VG*. s. 6
- Holm, P. A. (1983, 16. april) AIDS-ALARM. *VG*. s. 20.
- Høiland, K. (1985, 22. august) Hull i ørene kan gi AIDS. *VG*. s. 9
- Høiland, K. (1988, 11. juni) Antall døde halvert. *VG*. s. 6
- Johansen, T. (1986, 17. april) Hore-kunder gir blaffen i AIDS. *VG*. s. 14
- Juritzen, A. (1989, 5. januar) Søsterens siste farvel med Henki. *VG*.
- Kleppe, I.L (1986, 16. mai) Ny vår for kondomet. *VG*. s. 34
- Kringstad, H. (1986, 30. juni) Homser frykter Hitler-metoder. *VG*. s. 5
- Kristiansen, S. K (1986, 17. oktober) Tas opp i Stortinget. *VG*. s. 26
- Magnus, J. (1987, 16. september) Dødens virus lammer storbyen. *VG*. s.21
- Magnus, J. (1987, 14. september) Foreldreløs – og smittet. *VG*. s. 13
- Magnus, J. (1988, 6. februar) Nådeløs by. *VG*. s. 21.
- Stephansen, E. (1985, 12. august) «AIDS» er Guds dom» *Dagbladet, Nyheter*, s. 6
- Storedal (1987, 7. februar) Horekunder ikke smittet. *VG*. s. 7
- Storedal, M. (1986, 24. januar) Henki (28) sparket: Kamp mot AIDS-hysteri. *VG*. s. 5
- Storedal, M. (1986, 7. mai) Hetero-sex like farlig som homo-sex. *VG*. s. 14

Storedal, M. (1988, 4. november) Gir HIV et ansikt. VG. s. 10-11

Storedal, M. (1988, 9. april) Hvitvasking av HIV-smitte. VG. s. 10

Storedal, M. (1989, 11. august) – Homofile ekteskap i kampen mot AIDS. VG. s. 17.

Strand, T. (1983, 15. februar) LIVSFARLIG sykdom i Norge. VG. s. 11

Strand, T. (1986, 12. november) Skytevåpen måt AIDS-trusler? VG. s. 23

Stølan (1986, 31. oktober) – Vi er ikke redde onkel. VG. s. 13

Stølan (1987, 19. september) Vår sønn er smittet. VG. s. 23

Stølan, J. (1986, 3. november) – Demp dere ber Gro. VG. s. 10

Stølan, J. (1986, 31. mai) Mork & Co. med storstilt kampanje: VÆR BEREDT, BRUK KONDOM. VG.

Stølan, J. (1987, 26. mars) «Myndighetene svikter meg». VG. s. 15

Stølan, J. (1987, 10. desember) Syk og ensom. VG. s. 13

Stølan, J. (1987, 5. februar) Han er en vellykket mann i sin beste alder: Han har AIDS. VG. s. 10

Stølan, J. (1988, 15. april) Blåser i kondomet. VG. s. 34

Stølan, J. (1988, 4. februar) Nei til karantene. VG. s. 19

Stølan, J. (1989, 19. mai) Vil beskytte HIV-smittende skolebarn: - Bryter ikke taushetsplikt. VG. s. 21

Synnestvedt, T (1983, 3. september) «Homofile må utryddes». VG. s. 5

Thoresen, S. (1987, 12. november) -JEG SMITTER DEG MED AIDS! TRUSSEL MOT POLITIMANN. VG. s. 15

VG (1983, 10. september) AIDS-DØD I NORGE. VG. s. 1

VG (1983, 18. august) Analt går galt. VG. s. 9

VG (1986, 5. februar) AIDS-hysteri i Søndre Land. VG. s. 7

VG (1986, 30. juli) AIDS-SEX KAN GI FENGSEL. VG. s. 1

VG (1986, 17. oktober). PØSER UT KONDOMER: AIDS-aksjon med ny vri. VG, s. 1

VG (1986, 1. november) Vår nye sexfiende. VG. s. 14

VG (1986, 3. desember) Seks nordmenn AIDS-smittet i U-land: Hodeløse hore-kunder. VG. s.1

VG (1988, 20. mai) Fikk sjokkmeldingen i retten: Kjøpte sex av AIDS-hore. VG. s. 1

VG (1989, 22. mars) Homofil trodde bønn fjernet HIV-smitten. STIFTET FAMILIE – DØDE AV AIDS. VG. s. 1

Aasbø, M (1985, 29. juli) Allergitest inneholder AIDS-virus. VG. s.15

Aasbø, M. (1983, 3. desember) Kampanje mot AIDS. VG. s. 16

Aasbø, M. (1984, 6. desember) «Homofile menn bør undersøkes». VG. s. 19

Aasbø, M., Holm, P.A., Grimelid, S. (1983, 10. september) Fryktstemning blant homofile: Første AIDS-død i Norge. VG. s. 9